

B

Geloofwaardige gemeente Uitgangspunten van een baptisten gemeenteopbouw

Baptistica Reeks
Eduard Groen

Geloofwaardige gemeente

Uitgangspunten van een
baptisten gemeenteopbouw

Baptistica Reeks
Eduard Groen

Unie van Baptistengemeenten in Nederland

september 2011

Titel: Geloofwaardige gemeente
Uitgangspunten van een baptisten gemeenteopbouw
Auteur: Eduard Groen
Deel 4 van de Baptistica Reeks

ISBN 978 9077245 538
NUR 707

Vormgeving en druk:
WoodyDesign, Veenendaal
www.woodydesign.nl

Cover foto: Shutterstock

Uitgegeven door:
Baptisten Seminarium
www.baptisten.nl/seminarium

Barneveld, september 2011
Copyright © Unie van Baptistengemeenten in Nederland

Meer exemplaren te bestellen bij:
Baptisten Seminarium
Raadhuisplein 6-8
3771 ER Barneveld
Telefoon: 0342-712456
e-mail: info@baptisten.nl

Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook vermenigvuldigd worden,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding	4
Gemeenteopbouw in baptisten perspectief	9
De samenleving	20
De gemeente	38
Individu: alleen of in de gemeente?	55
Baptisten gemeenteopbouw	70
Uitleiding	89
Eindnoten	91

Inleiding

Er zijn in de afgelopen jaren veel boeken verschenen in Nederland en daarbuiten over gemeenteopbouw.¹ Waarom dan toch nog een boek(je) over gemeenteopbouw in de Baptistica Reeks? Is er niet genoeg verschenen?

Dat hangt ervan af hoe je ernaar kijkt. Als het gaat om modellen en methoden, dan is bijna alles wel beschreven. Er zijn veel modellen en diverse methoden bedacht en uitgegeven. Vaak gaat het om gevalsbeschrijvingen. Eén (succesvol) verhaal over één of meerdere gemeenten.² Soms wordt het succesvolle model op die plek tot een normatief model voor andere plekken. We kopiëren het succesmodel en vaak blijkt het dan niet te werken omdat we geen rekening hebben gehouden met toevallige factoren en met culturele en sociologische verschillen. Al die modellen laten zien dat de kerk in de westerse wereld in een crisis zit en daar momenteel niet goed uit komt. In die onzekere situatie proberen we modellen en methoden uit in de hoop dat een model of enkele methoden een bevredigend resultaat opleveren.

In dit boek ga ik in op de principes van een baptisten gemeenteopbouw. Ik beschrijf de dilemma's en de vragen die leven binnen de baptistengemeenten vanuit een baptisten manier van theologiebeoefening met het oog op een baptisten gemeenteopbouw. Dat is nog niet eerder gebeurd. Het gaat om bezinning, even stil staan en goed nadenken. Denkrust en denkruimte, zodat we in alle openheid ons kunnen uitspreken, in de wetenschap dat we ons kunnen vergissen en dat we van elkaar kunnen leren. Ik maak daarbij met name gebruik van empirisch onderzoek door Ingeborg Janssen en van het werk van de systematische theologen James Wm. McClendon, Stanley J. Grenz en John Howard Yoder en de praktisch theoloog Stuart Murray. Ook ga ik in gesprek met de Duitse praktisch theoloog Henning Luther. Ik ontwerp dus niet een nieuw model.

Daarom op de voorzijde een foto van iemand die loopt. We zijn als gemeenten als pelgrims *onderweg*. Misschien met versleten schoenen op zoek naar nieuwe om de tocht voort te zetten. Gemeenteopbouw helpt bij het vinden van een route, richting de eindbestemming, waar die ook maar ligt.

Geloofwaardige gemeente

In de titel van deze aflevering van de Baptistica Reeks zit de focus van het boek. Geloofwaardig heeft een aantal aspecten die ik wil benadrukken.

1. Het baptisme is - zowel in de 17^e eeuw in Engeland als later in de 19^e eeuw in Nederland - ontstaan als reactie op een kerkelijke praktijk waar kerklidmaatschap en geloof niet vanzelfsprekend met elkaar verbonden waren. Behoren tot de kerk vertaalde zich in die situatie vaak nauwelijks in een leven van gehoorzame navolging van Christus. Dat maakte het getuigenis van de kerk ongeloofwaardig. Baptisten kozen er voor om de kerk eerst en vooral te zien als een gemeenschap van *gelovigen* die samen de Schrift lezend, proberen de wil van Christus te onderscheiden en te doen.

2. Gemeenten in de baptisten traditie zijn geroepen om het geloof waar te maken in de praktijk. Geloof in God de Schepper, de Zoon en de Geest. De aanbidding van God staat centraal in de gemeenten, maar die aanbidding wordt waardeloos als ze niet gekoppeld is aan een passende praktijk in het alledaagse leven. Een gemeente is pas geloofwaardig als ze belijdenis en praktijk bij elkaar houdt.

3. Geloofwaardig is ook een onderwerp van discussie in onze tijd. Hoe plausibel is ons geloof in God in deze plurale tijd? Kunnen en durven we een open gesprek te voeren met andersdenkenden en andersgelovigen? Zijn we in staat om ons geloof ter discussie te stellen zoals Paulus dat deed op de Areopagus? Leggen we verantwoording af van de hoop die in ons is? (1 Petr. 3:15) In welke mate zijn we betrokken bij mensen buiten de gemeente, bij de buurt? Ook dat zijn facetten van geloofwaardig gemeente zijn.

Deze drie aspecten zijn uitgangspunten die door deze aflevering heen aan bod komen.

Baptisten theologiebeoefening?

In de bundel *Zo zijn onze manieren* wordt uitgebreid ingegaan op een doperse manier van theologie bedrijven.³ Hier zullen we slechts kort stilstaan bij de kenmerken van een dergelijke manier van theologiseren. Binnen de doperse traditie is lange tijd niet of nauwelijks getheologiseerd in vergelijking met andere kerken.⁴ De mogelijke redenen daarvoor zijn niet van belang in het kader van dit boek. Wel

wat we onder theologie verstaan. James McClendon stelt dat theologie een worsteling is op zoek naar de waarheid. Al onze overtuigingen kunnen in de ontmoeting met anderen ter discussie komen te staan. Dat geldt zowel voor de ontmoeting met de cultuur en de samenleving, als met andere kerken en gelovigen.

Er is niet één theologie die geldig is voor alle kerkgenootschappen. Er is zelfs geen eenduidige theologie binnen de baptisten geloofsgemeenschap. Wat we geloven heeft alles te maken met wat onze omgeving plausibel vindt en daarmee zijn onze overtuigingen contextgebonden. Vandaar dat we in toenemende mate spreken van 'local theology'. De vragen waarop een baptistengemeente op het Friese platteland een antwoord moet vinden zijn anders dan de vragen van een kwijnende stadsgemeente in de Randstad. Dat betekent dat de lokale situatie belangrijk is, ze is een referentiepunt in de theologie, naast de Schrift en de traditie. Theologie gaat altijd uit van die drie: Schrift, traditie en context. De Schrift wordt uitgelegd in *deze* situatie van *deze* gemeente in *deze* tijd en die uitleg wordt beïnvloed door de traditie waarin we staan. Dat maakt dat een eenduidige theologie onmogelijk is geworden, de context van iedere gemeente verschilt.

McClendon: theologie beschrijft overtuigingen en praktijken

James Wm. McClendon wil een doperse theologie.⁵ Binnen de Amerikaanse setting is dat geen probleem. De doperse stroming, die voortkomt uit de Radicale Reformatie, kent twee hoofdstromen, de doopsgezinde gemeenten en de baptistengemeenten.⁶

Voor hem is theologie allereerst een beschrijvende taak, ze maakt duidelijk wat er binnen de gemeenten aanwezig is aan overtuigingen (*convictions*) en praktijken (*practices*). Vervolgens gaat de theologie ook in dialoog met de geschiedenis en met de huidige tijd, wat uitdaagt tot een doordenking en verandering van overtuigingen. Daarbij gaat het altijd om een gemeenschap van gelovigen.⁷

McClendon maakt een nadrukkelijk onderscheid tussen de leer van de gemeente (*doctrine*) die onopgeefbaar is en de overtuiging (*conviction*) van mensen. De leer (*doctrine*) is de kern van het geloof. Het gaat dan om het geloof in God, Jezus en de Heilige Geest. Wie een onderdeel van deze leer ontkent plaatst zich in de visie van McClendon buiten de christelijke gemeenschap. Wie zegt dat hij gelooft in een God die niet bestaat, plaatst zich buiten de gemeente. Daarnaast zijn er ook overtuigingen. Iedere gemeenschap en iedere gelovige heeft een aantal sterke opvattingen over wat juist en nastrevenswaardig is. Die overtuigingen kunnen onderwerp van gesprek zijn.⁸ Het is de taak

van de theologie die overtuigingen te beschrijven en kritisch te bespreken. Dat is ook wat ik beoog te doen in dit deel van de Baptistica Reeks voor het terrein van de gemeenteopbouw.

Elke gemeente heeft ook praktijken (*practices*), een leefstijl die van de leden verwacht en verlangd wordt. Die praktijken laten de overtuigingen zien die we hebben. Zo dopen we geen kinderen, omdat we vinden dat mensen pas bij de gemeente kunnen horen als ze zelf geloven en daarvoor verantwoordelijkheid kunnen nemen.

Het belang van verhalen

De overtuigingen en praktijken komen naar voren in de verhalen (*stories*) die mensen vertellen. Verhalen uit de bijbel, uit de geschiedenis en uit het midden van de gemeente. Deze verhalen zijn met elkaar verbonden. De verhalen uit de Bijbel zijn niet alleen verhalen uit een ver verleden over hoe mensen toen God hebben ervaren. Ze zijn nog steeds betekenisvol voor nu. Zoals mensen toen God hebben leren kennen, zo kunnen ze Hem nu nog steeds kennen. De richtingwijzers van toen, helpen ons nu om koers te houden in ons leven. De hoop die de mensen toen hebben geput uit de visioenen over de toekomst, die God hen toen gaf, helpt ons om nu dat komende Rijk van God waar te maken, hoe fragmentarisch ook. Zo spelen verhalen een grote rol in de vorming van onze overtuigingen en praktijken, in de vorming van ons geloof en ons gemeenteleven.

Opzet van dit boek

In hoofdstuk 1 beschrijf ik de taak van een baptisten gemeenteopbouw. In hoofdstuk 2 ga ik in op ontwikkelingen in de samenleving en de wisselwerking tussen kerk en samenleving. Ik realiseer me dat dit hoofdstuk voor vakgenoten niets nieuws zal bevatten, maar voor de geïnteresseerde gemeenteleden zonder een theologische of sociologische opleiding wel. In hoofdstuk 3 komen drie theologen uit de brede doperse traditie aan bod. Allereerst de doopsgezinde Yoder, dan de baptist en *evangelical* Grenz en tenslotte de baptist McClendon. Dat levert een beeld op van de gemeente. In hoofdstuk 4 komen een aantal thema's en dilemma's in beeld waar gemeenteopbouw mee moet rekenen in deze tijd in baptistengemeenten en wellicht ook in andere kerken. Vooral het thema van het individu en de gemeente en de relatie tussen die twee. Ik ga dan in gesprek met de Duitse theoloog Henning Luther. In hoofdstuk 5 analyseer ik vier methoden van gemeenteopbouw aan de hand van acht kenmerken voor een baptisten gemeenteopbouw. De methoden zijn die van Doelgerichte

Gemeente, Natuurlijke Gemeente Ontwikkeling, Gezonde Gemeente en Waarderend Onderzoeken. Tenslotte trek ik in de uitleiding een aantal conclusies en geef ik mijn slotbeschouwing als een aanzet tot gesprek en verdere verkenning.

Dank

Deze aflevering is door mij geschreven en ik ben dan ook verantwoordelijk voor en aanspreekbaar op de inhoud. Maar die had ik niet kunnen schrijven zonder de correcties, kritische opmerkingen en vragen van Jeanette van Es, Jaap-Harm de Jong, Ingeborg Janssen en Teun van der Leer. Daarvoor mijn dank.

Hoofdstuk 1

Gemeenteopbouw in baptisten perspectief

In dit hoofdstuk start ik met de rol van gemeenteopbouw en ga ik kort in op de taak van de gemeente in de wereld. Vervolgens komt de relatie tussen een baptisten gemeenteopbouw en een doopsgezinde gemeenteopbouw aan bod. Daarna schrijf ik over de wijze van theologiebeoefening en komt de roeping van de gemeente in beeld.

Wat is gemeenteopbouw?

Gemeenteopbouw is onderdeel van de Praktische Theologie en houdt zich bezig met de opbouw van de gemeente op een methodische wijze. Gemeenteopbouw denkt na over de roeping van de gemeente in haar omgeving (context) en hoe die roeping in de praktijk gebracht wordt, hoe de bestaande praktijk geëvalueerd wordt en welke handelingsopties mogelijk zijn in de toekomst. Gemeenteopbouw is het vak dat zorgt voor integratie en afstemming van alle takken van arbeid.

Bij het bespreken van een beleidsplan in een gemeente werden een aantal onderwerpen expliciet benoemd evenals wie daarvoor verantwoordelijk was. Onderwijs, pastoraat, de vieringen en diaconaat werden expliciet genoemd, gemeenteopbouw niet. Op de vraag waarom gemeenteopbouw niet werd genoemd was het antwoord: we noemen alleen de belangrijke zaken. Deze gemeente loopt daarmee een groot risico, omdat het niet helder is waartoe ze kerk wil zijn en hoe de onderlinge samenhang vorm krijgt.

Gemeenteopbouw is in de theologie een belangrijk onderwerp geworden in de afgelopen jaren. Het is ook een betrekkelijk nieuw onderwerp dat stamt uit het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Toen werd duidelijk dat de kerk in een crisis zat die haar grondig zou veranderen. Mensen kwamen niet meer naar de diensten of zegden hun lidmaatschap op. Ouders lieten hun kinderen niet meer dopen en ook binnen baptistengemeenten haakten jongeren af. Kerken hebben daarom in de jaren 1970-1990 stevig ingezet om die trend te keren. De beatmis, het combo en de gespreksgroepen moesten - naast de evangelisatie - mensen vasthouden of terug doen keren naar de gemeente.

De herwinningsstrategieën van de grote kerken werkten echter niet, het ledenverlies bleef doorgaan en langzaam drong het besef door dat er een fundamentele verandering aan zat te komen. De baptistengemeenten hebben dat besef nog lange tijd verdrongen. We groeiden immers en wie groeit stelt geen vragen, maar organiseert en is blij. Terugkijkend hebben we daar een fout gemaakt. We groeiden wel, maar vroegen ons niet af waar de groei vandaan kwam. We negeerden de gemeenten die hun leden langzaam aan begonnen te verliezen. Inmiddels zijn we ervan overtuigd geraakt dat we leven in een samenleving die verandert. Over een aantal decennia zullen we een nieuwe maatschappij zien, iets waar we naar uit kunnen kijken of juist tegenop kunnen zien, dan wel een mix van die beide gevoelens. Duidelijk is dat de gemeenten een andere rol krijgen in die samenleving. Dat proces is zo'n vijftig jaar merkbaar aan de gang.

Meedoen met de missie van God

Het hebben van contact met de samenleving is een eerste vereiste voor de gemeente die missionair wil zijn en dat willen de baptistengemeenten, dat zit in hun geschiedenis. Zonder contact met anderen zijn we echter geïsoleerd bezig en kunnen we anderen niet laten delen in het heil en de heelmaking in en door Jezus Christus. Het hebben van dat contact is echter niet bepaald het sterkste punt van baptistengemeenten. In haar onderzoek naar 'Gezonde Gemeenten' heeft Ingeborg Janssen aangetoond dat de meeste baptistengemeenten warme, gezellige en gelovige gemeenschappen zijn. Ze zijn naar binnen gericht en niet-missionair. De gemeenten kennen een sterke 'komstructuur': 'Kom bij ons in ons gebouw, hier is het goed, hier vind je God'. De 'ga-structuur' van wegtrekken en mensen opzoeken waar ze zijn - op het strand, in de sportschool, de buurt of de zorginstelling - lijkt grotendeels te ontbreken. Daarom zal gemeenteopbouw in baptisten perspectief ook aandacht moeten geven aan het vormen van gemeenten tot missionaire gemeenten. Dat is niet het enige leerpunt uit het onderzoek. Zoeken naar de wil van God scoort ook niet al te hoog.⁹ Uit het onderzoek blijkt dat de gemeente zelf in het geding is. Ligt de roeping van de gemeente in een gezellig samenzijn waarbij God aanbeden wordt of ligt de roeping in het meedoen met de zending die God zichzelf gesteld heeft in de wereld? Die wereld had Hij lief en Hij wil de redding van die wereld. Dat is geen geringe uitdaging, wel een boeiende, omdat deze samenleving nieuwe kansen biedt voor een missionaire gemeente. Kansen, geen garanties, die we kunnen grijpen. Dat betekent dat we ook kritisch kijken naar de

samenleving en de praktijken in de samenleving. Aansluiten bij deze cultuur is geen doel in zichzelf. We hebben een evangelie meegekregen dat gemeente en samenleving kritisch bevraagt en een hoopvol toekomstperspectief schetst. Dat vraagt om een theologie die uitdaagt tot verandering van denken en handelen.¹⁰

Karakteristieken van de baptisten beweging

Er zijn verschillende opsommingen van wat als karakteristiek geldt voor de baptisten beweging.¹¹ Al deze omschrijvingen laten zien dat er een grote mate van overeenstemming is tussen de schrijvers en dat ze onderling enigszins verschillen. Die verschillen zijn ook typerend voor de baptisten beweging die geen belijdenisgeschriften kent die jaren later nog normatief zijn voor geloof en leer van de gemeente. Dat brengt ook een enorme verscheidenheid met zich mee, terwijl er desondanks een grote mate van verbondenheid is. Een aantal aspecten komt bij alle schrijvers voor:

1. Jezus Christus staat centraal
2. De bijbel is bron en norm voor geloof en leven
3. De gemeente bestaat uit gelovigen, waarbij de doop alleen bediend wordt aan hen die daar op vrijwillige basis voor kiezen
4. De gelovige is een discipel die Jezus navolgt
5. De verzamelde gemeente is het besluitorgaan, niet de kerkenraad of de predikant

Baptisten en doopsgezinden

Ciska Stark stelt dat wereldwijd de meeste doopsgezinden deze kenmerken kunnen onderschrijven.¹² Dat geldt echter niet voor de Doopsgezinde Broederschap in Nederland. De bijbel is wel inspiratiebron, naast andere bronnen, maar de relatie met de Schrift is duidelijk losser. Ook de verhouding tussen individu en gemeente is niet zonder problemen, evenals de nadruk op navolging. Gaat het om individuele navolging of om een gemeente van navolgers? Die twee kunnen in haar optiek gemakkelijk tegen elkaar worden uitgespeeld. Bij de doopsgezinden gaat het eerder om de individuele navolging en bij de baptisten eerder om een gemeente van navolgers. De oorzaak daarvoor ligt in de betekenis van Jezus als voorbeeld binnen de doopsgezinden en de nadruk op Jezus' verzoenende dood en opstanding bij de baptisten. Wat beide overeenind houden is de nadruk op 'de levenspraxis en de vormgeving van het geloof door de "gewone" gelovige'.¹³ Stark stelt dan ook dat er veel raakvlakken zijn, zeker op het terrein van de ecclesiologie, de doop van gelovigen en het

theologiseren van onderaf. We verschillen in de uitleg van de Bijbel, de invulling van de navolging en manier waarop we getuigen van ons geloof.

De bovenstaande discussie maakt duidelijk dat het geldig verklaren van de kenmerken als geldig voor alle doperse groepen problematisch is. Dat geldt daarmee ook voor de kenmerken van de in noot 11 genoemde Wright, Murray, Reiling en McClendon. Voor mij reden om daar ook voorzichtig in te opereren. Tegelijk maakt Stark duidelijk dat de Nederlandse doopsgezinden een uitzondering zijn binnen de doopsgezinde wereldwijde familie. In hoeverre de inhoud van deze publicatie past binnen de doopsgezinde gemeenschap in Nederland moet later blijken. De gepastheid dient door de doopsgezinde gemeenten zelf beoordeeld te worden.

Theologie van onderaf

Een theologie van onderaf is typerend voor een baptisten manier van theologiebeoefening. 'Iedere christen is een theoloog. Of het bewust of onbewust is, ieder gelovig persoon omarmt een geloofssysteem. En iedere gelovige, of het op een weloverwogen wijze gebeurt of meer impliciet, reflecteert op de inhoud van deze overtuigingen, hun betekenis voor het christelijk leven.'¹⁴ Grenz stelt hier dat iedereen een bijdrage kan en mag leveren aan de theologie.

In een instelling voor mensen met een verstandelijke beperking gaf ik catechese aan een groepje bewoners. Eén van hen schold iedereen uit met woorden die we hier niet kunnen en mogen herhalen. Dat deed hij overal behalve bij de catechese. Op een dag spraken we over het Koninkrijk van God en ik vroeg hen: 'Wanneer komt dat Koninkrijk van God?'. Het bleef even stil toen uitgerekend deze bewoner zei: 'Morgen, morgen komt het'. Het bleef stil, zo'n gewijde stilte, en ineens zei hij: 'Gisteren was het er al'. Daarmee verwoordde hij precies waar sommige theologen dikke boeken over schreven. We leven in de verwachting van het Rijk van God en we weten dat het al is aangebroken. Gerealiseerde eschatologie.¹⁵ Daar, op dat moment, heb ik geleerd dat gelovig inzicht niet voorbehouden is aan academisch opgeleide theologen, maar dat de Geest zich openbaart in iedereen.

Dit is een voorbeeld van theologie van onderop. We geloven en denken na over dat geloof. Zo is de kerk ook begonnen. Die is niet gestart met een academische leerroute, maar met gelovige mensen, die samenkwamen en samen handelden. Door de tijd heen hebben ze over hun geloof en hun praktijk nagedacht en dat is het begin van de

(academische) theologie geweest. Die heeft voor McClendon per definitie de gelovige praktijk van de gemeente als uitgangspunt, dat is 'primary theology'. De verhalen in de gemeente over Jezus, over het leven van alledag en het geloof zijn de bronnen voor de theologie. In de alledaagse verhalen vinden we het geleefde en levende geloof van de leden van de gemeenschappen, in de verhalen komen de overtuigingen naar voren die min of meer vast liggen (al is het niet voor de eeuwigheid). Een gemeenschap die telkens verandert van opvatting is niet geloofwaardig. De stabiliteit en continuïteit van het geloof worden daarom mede bepaald door de vastigheid van de overtuigingen. Tegelijk geeft dit ook aan dat de overtuigingen kunnen veranderen onder invloed van nieuwe inzichten en nieuwe maatschappelijke omstandigheden. Dat vrouwen geen gebruiksvoorwerp zijn is zo'n overtuiging die veranderd is, evenals de opvattingen over kinderarbeid of slavernij.

Parush Parushev formuleert de taak van de theologie als volgt. Theologie probeert 'het stelsel van algemeen aanvaarde overtuigingen te beschrijven, ze te begrijpen door te traceren hoe ze ontstonden en over een langere periode in stand werden gehouden door gebruiken in het gemeenschapsleven, en ze kritisch te analyseren en zondig ook te reviseren in relatie tot elkaar en tot andere geloofsystemen, zowel christelijke als niet-christelijke. Omdat ze van nature een theologie in en voor de gemeenschap is, reflecteert ze kritisch op algemeen gedeelde gemeenschappelijke overtuigingen en is haar opdracht zowel beschrijvend als normatief'.¹⁶

In deze wijze van theologiseren speelt de gemeente een belangrijke rol. De gemeente komt samen en vertelt elkaar de verhalen. Die verhalen zijn grondlegend voor de identiteit van de gemeente. De gemeente mag daarom niet gedefinieerd worden vanuit de huidige cultuur - dat zou deze cultuur namelijk normatief maken - maar vanuit het verhaal van Jezus Christus. Hij is Heer van de gemeente en de gemeente is zijn huis. In het Grieks is dat *kyriakon* (van de Heer) waarvan ons woord kerk is afgeleid.¹⁷ De gemeente is een verzamelde gemeente door de roepstem van de Heer. In het Grieks *kaleo* waarvan het woord *ekklesia* (uit geroepen) is afgeleid. De roeping van de gemeente gebeurt in deze cultuur, ten dienste van die cultuur. In de gemeente lezen we de verhalen uit de Bijbel, vertellen we de verhalen van alledag en verbinden die twee in een gelovige interpretatie van Schrift, traditie en context. Dat betekent dat de uitleg van de Schrift

geen individuele zaak is van de predikant, maar van heel de gemeente. Iedereen kan daaraan bijdragen. Dat verlost de voorganger van een onmogelijke taak om individueel de Bijbel uit te leggen. Het verlost de gemeente van een predikant die zich niets laat zeggen door de gemeente.

Gemeenteopbouw en de roeping van de gemeente

In dit deel van de Baptistica Reeks passen we deze bovengenoemde baptisten overtuigingen toe op het terrein van de gemeenteopbouw en lokale theologie. Daarbij staat de gemeente centraal en is de academische theologie dienstbaar aan de lokale gemeente, met Christus als centrum en de bijbel als normatief ijkpunt voor handelen en overtuiging.

Gemeenteopbouw gaat over al het werk in de gemeente, niets uitgezonderd. Het bepaalt de gemeente bij haar roeping door Jezus Christus en hoe ze die roeping vorm kan geven in de samenleving. Dat doet ze op deze plek met de mensen en middelen die ze tot haar beschikking heeft. Ze werkt op een efficiënte en effectieve wijze conform de normen die de Schrift ons aanreikt.

Elke gemeente is een geroepen gemeente door Jezus Christus. We moeten goed bedenken dat de gemeente zichzelf niet tot stand heeft gebracht, maar dat ze voortkomt uit de roeping door de Heer zelf. Hij heeft de kerk gefundeerd. 'De gemeenschap van de Geest behoort tot het bereik van Gods heerschappij; de kerk is de kerk van de opgestane en terugkomende Jezus Christus.'¹⁸ Dat is geen perfecte gemeenschap en dat is ze ook nooit geweest. De Canadese baptistenpredikant Gary Nelson vraagt zich in zijn boek *Borderland Churches* af waarom mensen verlangen naar de gemeente van het Nieuwe Testament, waarbij die gemeente gezien wordt als normatief en ideaal.¹⁹ We kennen dat binnen de baptisten traditie ook. De gemeenten wilden terug naar de Nieuwtestamentische gemeente. In de optiek van Nelson is er geen ideale gemeente in het Nieuwe Testament. 'Het grootste geheim van het christelijke geloof is de gemeenschap van de lokale kerk. Op haar best is er niets vergelijkbaars op de wereldbol'.²⁰ Op haar slechtst maakt een lokale gemeente de kerk belachelijk en ongeloofwaardig. Die twee mogelijkheden reizen met elke gemeente mee. In de gemeente heeft God desondanks zijn missie gelegd, een gemeenschap van kwetsbare en feilbare mensen.

Dat blijkt ook uit het boek van Nelson, waar hij schrijft over de gemeente te Efeze. We kennen de gemeente uit de Bijbel door het boek

Handelingen (hoofdstuk 18 en 19), de brief aan de gemeente Efeze, de brieven die Paulus schreef aan Timoteüs, de opziener in de gemeente te Efeze, en het Bijbelboek Openbaring. Aanvankelijk is de gemeente volop gepassioneerd bezig in de samenleving. Ze nemen risico's door godenbeelden mensenwerk te noemen. De lokale economie liep schade op, omdat die afhankelijk was van de productie van de beeldjes van Artemis. Toch laat Paulus zich door dat belang niet de mond snoeren en gaat hij door met de verkondiging en neemt het risico gedood te worden op de koop toe. Uit de brieven aan Timoteüs zien we dat die gemeente niet de perfecte gemeente is. Hij moet gaan optreden tegen allerlei dwaalleren en tegen mensen die de gemeente misbruiken. In Openbaring wordt duidelijk dat de gemeente de passie is kwijt geraakt. In Openbaring 2 wordt helder dat de liefde van weleer bekoeld is en doet de engel een oproep om terug te keren naar de oorspronkelijke passie. God blijft ook bij een niet perfecte gemeente. God wil de kerk gebruiken om Zijn heerschappij te vestigen.

Nelson vult de roeping van de gemeente op vier manieren in vanuit de Efezebrief:

a. 'Ondersteboven' gemeenschap

We zijn uit de wereld geroepen als een onderste-boven gemeenschap. In de wereld staat de worsteling om de top te bereiken voorop. In de gemeente draait het om de geringsten, mensen die niet in tel zijn. De kerk wil met hen een nieuwe verzoende en verzoenende gemeenschap zijn, anders dan de wereld, ten dienste van de gemarginaliseerden. Dat maakt de kerk tot een alternatieve gemeenschap van liefde, genade en vergeving. Dat vergt een levenslang *commitment*. Dat is bepalend voor onze identiteit.

Stel dat we als gemeenten een echte alternatieve gemeenschap zouden vormen, wie zijn dan de gemarginaliseerden in onze omgeving en in onze gemeente? Kunnen kinderen komen met hun vragen en hun theologieën, krijgen ze ruimte om zelf na te denken? Hoe kindvriendelijk is de gemeente en hoe kindvriendelijk is de samenleving? In een gemeente zijn twee vrouwen die omkijken naar de kinderen die buiten schooltijd op straat lopen en wachten op hun ouders die aan het werk zijn. Ze besluiten om voor die kinderen een plek te maken en voor ze het weten is er een buitenschoolse opvang ontstaan zonder subsidie. Dat is de wereld ondersteboven.

b. Gemeenschap van discipelen

De gemeente is *samengeroepen* en daarmee is discipelschap geen individuele zaak. De gemeente is nodig om elkaar aan te scherpen en gaande te houden. Zonder de inzichten en correcties van anderen kunnen we gemakkelijk komen tot vormen van dwaalleer. Dat vraagt om openheid en de bereidheid om rekenschap af te leggen aan elkaar. Discipelschap en er zijn voor anderen is de kern van de gemeente. Dat vraagt ook om sociale actie én aanbidding. Sociale actie alleen laat God buiten staan. Wie alleen oog heeft voor aanbidding laat de ander in de kou achter. Nelson ziet twee belangrijke vragen. 'Wanneer heb je een sociaal geweten gekregen? Wanneer werd je een christen?'²¹ Hij meent dan ook dat sociale daden en aanbidding alle dagen samengaan. Het is niet een extra daad voor een arme in Roemenië met kerst, of het schilderen van een inloophuis als een eenmalige bijzonderheid, waarna we over gaan tot de orde van de dag. Voor hem geldt dat het draait om een sociaal leven in aanbidding. De kerk trekt zich niet terug uit de wereld, maar is er voor de wereld. Dat is in deze postmoderne samenleving niet gemakkelijk. Dat was het overigens in geen enkele samenleving. Het verhaal van Jezus Christus maakt onrustig, is niet een glad geheel en zeker geen welvaartsevangelie.

In de Keltische gemeenschappen van Iona en Northumbria, de laatste hoort bij het doperse netwerk in Groot-Brittannië, zien we dit samengaan van vieringen, getijdengebeden en het leven delen in de allerarmste wijken nadrukkelijk terug. De kloosters op Iona en in Northumbria zijn plekken waar je je bezint en bijtankt om daarna weer je rol in de wereld op je te nemen. In *Urban Expression*, waar de Unie van Baptistengemeenten ook in participeert, treffen we dat ook aan.²² Teams van veelal jonge mensen wonen in een 'prachtwijk'. Ze werken mee in de speeltuin en de school om betere kansen voor ieder in de wijk te creëren. Daarnaast organiseren ze vieringen en houden bidstonden in hun huizen. Ze leggen verantwoording aan elkaar af zonder over elkaar controle uit te oefenen.

c. Een gemeenschap onderweg

De gemeente is geroepen om bij God te horen. Hij wil het hart van de gemeente zijn. Dat bepaalt ook wat we doen. Vandaar uit beschrijven we de rol van de kerk. Als we de kerk zien als sacrament, dan benadrukken we Gods aanwezigheid in de kerk.²³ De kerk is dan bemiddelaar tussen het heil van God en de genade aan de mensen. Dan kunnen we zeggen dat buiten de kerk geen heil is. Zo zijn er verschillende beelden van wat kerk is. Het dominante beeld van nu in de literatuur van de gemeenteopbouw is die van Gods volk onder-

weg, de pelgrim. De gemeente die bestaat uit pelgrims, is onderweg; niet met de bedoeling ergens aan te komen, het op weg zijn is genoeg. We hebben wel een reisdoel en we weten dat we dat doel in dit tijdperk niet zullen bereiken. De eerste christenen werden ook mensen van de weg genoemd. Ze zijn onderweg met God en dat is genoeg. We zien dan ook dat er geen grootse plannen meer zijn, en waar ze wel aanwezig zijn, zien we weinig resultaat. De kerk onderweg heeft behoefte aan mensen die de kaart van het leven kunnen lezen, die weten welke richtingen ingeslagen kunnen worden. De mensen zelf lopen en bepalen hun route. Het is een gemeente die verandert, die weet heeft van de tijdelijkheid van vormen, die zich weet aan te passen aan de kou van de nacht, de warmte van de dag en die flexibel inspeelt op wat komen gaat. Deze roeping bepaalt de kwaliteit van de relatie met de Triniteit.

Een ander, opkomend beeld, is die van de gemeente in ballingschap. We wonen in een land dat niet het onze is. We zijn een vreemdeling, een bijwoner. Deze term is de vertaling van het begrip parochiaan. Het geeft aan dat we wel in deze wereld wonen, maar niet van de wereld zijn.

Iets hiervan zien we terug in het oude zondagsschoollied uit de bundel 'Wie zingt mee?': *Waarheen pelgrims, waarheen gaat gij, 't oog omhoog en hand in hand? Wij gaan op des Konings roepstem, naar ons huis en Vaderland.* Hier zien we ook Gods volk onderweg. Het beeld van de pelgrim past bij deze tijd waarin duizenden fietsen of wandelen naar Santiago de Compostella op zoek naar zichzelf, naar de zin van hun leven of naar God. Beelden van de kerk zijn altijd een combinatie van de tijdsgeest en de reflectie op de die tijd vanuit de Bijbel en de traditie.

d. Een alternatieve gemeenschap

De gemeente is geroepen tot een alternatieve gemeenschap in de wereld in politieke, relationele, morele en ethische zin. De kerk was bedoeld als een nieuwe gemeenschap en mogelijk hebben we dat nieuwe verloren. De kerk als een vorm van samenleven waar mensen niet buiten gesloten worden of verwaarloosd. Waar iedereen telt en in tel is. Een gemeente die staat voor rechtvaardigheid. We konden wel eens meer van de gemeente van Efeze in Openbaring hebben dan ons lief is. We zijn geroepen gemeente om de nieuwe manier van leven van het Koninkrijk van God vorm te geven. Een gemeente die dat lukt is er een duidelijk teken van dat iedereen bij God mag horen. Dat vraagt om getuigenis en dienst. Dat kan in de visie van Nelson alleen

in de gemeente. Er is, in zijn optiek, geen andere weg. Getuigenis zonder een gemeenschap is voor hem niet mogelijk en hij beseft dat hij daarmee ingaat tegen hen die zeer individualistische opvattingen over geloven hebben, voor wie het alleen draait om 'ik en mijn Jezus'. Het gaat ook om het vleesgeworden woord in de gemeente. Dat is in deze tijd niet altijd een gemakkelijke roeping. Deze roeping bepaalt onze kwaliteit in de relatie tot de omgeving.

In de gemeenten in de veenkoloniën rond 1900 was een dergelijke alternatieve leefwijze gebruikelijk. Het alcoholisme, de verwaarlozing van gezinnen en de economische uitbuiting vormden het leven van de gemeenten op die plek. Het zelf nuttigen van alcohol was taboe, bij de doop moesten de dopelingen beloven nooit alcohol te gebruiken. Binnen de context van arbeiders die hun weekloon omzetten in jenever voordat de kinderen te eten kregen was dat een alternatieve leefstijl die zich verzette tegen de dominante samenleving. Het verzet tegen het alcoholisme was een zaak van de hele gemeente.

In de geschiedenis van de doperse beweging hebben gemeenten telkens weer invulling weten te geven aan hun roeping. Ze beseften dat ze alle geboden van de Heer serieus te nemen hadden en hun reformatie wordt dan ook wel de Radicale Reformatie genoemd. In het woord radicaal zit het Latijnse woord radix, dat wortel betekent. Radicale gelovigen zijn zij die terug durven gaan naar de wortels van hun ontstaan. Dat zijn in de doperse beweging de verhalen en de brieven uit het Nieuwe Testament en de verhalen van de Radicale Reformatie. Opvallend is dat het altijd verhalen zijn die lokaal bepaald zijn. Geloven doen we in een context. Dat zien we in de gemeente in Efeze, waar uitvoerig ingegaan wordt op de positie van weduwen en de zorg voor hen. Dat zien we in de doperse gemeenten die moesten vluchten en op vreemde bodem de ballingschap beleefden. Ze waren de 'stillen in den lande' die veel deelden. Dat zagen we ook hierboven bij de gemeenten in de veenkoloniën. In Friesland was de belofte tot onthouding van alcohol niet aanwezig. Die lokale gebondenheid is nodig. Elke gemeente heeft haar algemene roeping en haar eigen context en ze is gehouden om die roeping te vertalen naar de lokale situatie met de mensen en middelen die ze hebben. Dat maakt ook dat gemeenten verschillend zijn, dat we kunnen leren van elkaars verschillen en dat we andere accenten leggen. In één en dezelfde plaats kunnen verschillende baptisten-gemeenten zijn, met eigen opvattingen en gebruiken, omdat elk opereert in een andere context.

In dit hoofdstuk heb ik vooral aandacht besteed aan de gemeente en aan de taak van gemeenteopbouw. Kenmerkend is een samengaan van praktijken en overtuigingen en dat een baptisten theologie ontspringt vanuit de gemeente. De gemeente is een geroepen gemeente die staat in de spanning tussen het vasthouden aan de identiteit en het werken in de context van deze tijd. In een baptisten theologie ligt het primaat bij de gemeente zonder dat het individu of individuele verschillen teniet worden gedaan. Aan de hand van Nelson zagen we dat de gemeente een samengeroepen gemeente is uit de wereld om deze wereld een alternatieve (christelijke) wijze van samenleven te laten zien. In het volgende hoofdstuk ga ik in op de samenleving en de ontwikkelingen daarbinnen.

Hoofdstuk 2

De samenleving

In dit hoofdstuk staat de relatie tussen kerk en maatschappij centraal. We lichten die relatie door de geschiedenis heen kort toe aan de hand van Stuart Murray, een baptisten theoloog en gemeentestichter. Daarna komen de kenmerken van de moderne en postmoderne samenleving aan bod. Gemeenteopbouw kan niet om de samenleving heen, dat zal helder zijn na het vorige hoofdstuk. De gemeente werkt altijd contextueel en die context is hier aan de orde. Ik plaats dit hoofdstuk nadrukkelijk voor dat over de gemeente aan de hand van systematische theologen in hoofdstuk 3, omdat ik van buiten naar binnen wil kijken. Dat is belangrijk in gemeenteopbouw. We hebben als baptistengemeenten namelijk een naar binnen gerichte blik, terwijl voor een missionaire gemeente een blik van buiten naar binnen noodzakelijk is.

Wisselwerking samenleving en gemeente

De gemeente en de individuele leden leven niet op een eiland los van de andere bewoners op deze aarde die zich niet verbonden hebben aan een gemeente. Er is een voortdurende wisselwerking tussen christenen en anderen. Daarmee oefent de samenleving invloed op ons uit en wij op de samenleving, al is die laatste momenteel gering te noemen. Binnen de godsdienstsociologie heerst de stelling dat in het algemeen de kerken de beweging in de samenleving volgen. Dat is bijvoorbeeld te zien bij de emancipatiegolf van vrouwen in de vorige eeuw die langzaam maar zeker ook invloed heeft gehad op de positie van vrouwen en mannen in de gemeente. Een ander voorbeeld is de toegenomen vrijheid van mensen. Was de zondagsrust in de jaren zestig van de 20ste eeuw een normaal verschijnsel en was het kopen van consumpties op zondag uitgesloten, nu is het normaal om op zondag een ijsje te kopen, al verschilt dat wel per kerkgenootschap. Een derde voorbeeld is duurzaamheid. Dat is al een tijd een duidelijk issue in de maatschappij en nu doet heel langzaam de kerk ook mee.

Kerk in het Romeinse Rijk

De wisselwerking tussen samenleving en godsdienstige organisaties is een lastige. De kerk is vaak benut om bestaande maatschappelijke

verhoudingen te rechtvaardigen, meestal niet om ze te veranderen, ook niet als die verhoudingen onrechtvaardig waren. De kerken hebben gedurende een lange tijd in West-Europa geen zelfstandige positie gehad ten opzichte van de staat en de samenleving. In het eerste begin van de kerk - tot aan de vierde eeuw - was zij gescheiden van de staat en vormde de gemeente een tegencultuur tegenover die staat. De gemeente viel op, omdat ze meisjes en gehandicapten niet doodde (die waren in de optiek van de Romeinen minder tot niets waard), omdat ze zieken verzorgden tijdens epidemieën (waardoor de kansen op overleving groter werden) en omdat ze een hoge huwelijkse moraal had (en overspel niet toestond). De leden van de kerk werden bij tijd en wijle vervolgd voor hun afwijzing van de keizer als halfgod. Ze waren trouw aan Christus en erkenden geen ander als hun Heer. De gemeenten groeiden redelijk snel. Rodney Stark heeft becijferd dat het aantal christenen in 250 na Chr. 2% bedroeg, in 300 10% en in 350 56%.²⁴ De groei tussen 250 en 300 was tegen de verdrukking in, die tussen 300 en 350 was met de wind in de rug. Keizer Constantijn had in 312 het christendom erkend als godsdienst en het werd voor de individuele burger voordelig om lid te worden van de kerk. In 380 werd het christelijk geloof onder keizer Theodosius staatsgodsdienst.

Die verbinding tussen het Romeinse Rijk en de kerk leverde de kerk in West-Europa een sterke positie op. Elders leidde ze tot vervolging omdat voor de andere staten de christenen tot het Romeinse Rijk behoorden en dus een gevaar voor de binnenlandse veiligheid waren.²⁵ Doperse theologen hebben deze sterke binding tussen staat en kerk nooit positief gewaardeerd. Zij hebben deze stap van de kerk, om zich te verbinden met de staat, ook wel de zondeval van het christendom genoemd.²⁶ Vóór deze stap was toetreding tot de gemeente een gevaarlijke beslissing en de weg naar het lidmaatschap ging gepaard met een doopvoorbereiding van enkele jaren. Ook daarna dienden de leden een heilig leven te leiden en daar werd ook op toegezien. De lange doopvoorbereiding is verloren gegaan en de kinderdoop werd verplicht. De verbinding tussen kerk en staat is niet van het ene op het andere moment gegaan. Het heeft rond de 100 jaar gekost. 'Het was dus niet Constantijn die het christendom tot een belangrijke factor maakte, het christendom was het zelf al geworden.'²⁷

Van vervolgte minderheid tot vervolgende meerderheid

Stuart Murray somt een aantal gevolgen van die overgang op:

- Het was voordelig voor burgers om lid te worden van de kerk, anders waren overheidsbanen niet mogelijk.
- Het evangelie werd gezien als te zwaar om te gehoorzamen. Augustinus sprak dan ook over een evangelische raad (waartoe de Bergrede hoorde). Die gold alleen voor de gewijde priesterkaste en de monniken. De gewone gelovige hoefde daar niets mee te doen omdat het onmogelijk was om de geboden te houden. Dit was één van de twistpunten tussen Augustinus en Pelagius, de Keltische monnik die alle geboden serieus wilde nemen.
- Christenen mochten nu in het leger.
- De kerk kon nu macht uitoefenen over anderen en het (juiste) geloof met het zwaard afdwingen.

Van een vervolgte minderheid werd de kerk tot een vervolgende meerderheid. Deze periode, die duurde van de vierde tot en met de negentiende eeuw, heet ook wel de periode van het christendom. We leven inmiddels in Europa in de periode van het post-christendom met een scheiding tussen kerk en staat en de kerk als minderheids-groepering. Het is dan ook niet verwonderlijk dat juist nu aandacht is ontstaan voor kerkelijke minderheidsgroepen door de tijd heen. Uiteraard is er aandacht voor de eerste eeuwen, de kerken uit het pre-christendom tijdperk, met hun woestijnvaders en martelaren. Voor het Keltisch christelijk geloof, dat los stond van Rome en zich kenmerkte door het beeld van de pelgrims. Deze rondreizende monniken hebben Noord-Europa bereikt met hun boodschap. Willibrord en Bonifatius horen bij deze stroming. Daarnaast is er aandacht voor de minderheidskerken van de Radicale Reformatie, die een scheiding tussen kerk en staat predikten (met in die staat tolerantie voor alle gelovigen) en die vasthielden aan een gemeente van gelovigen. Kortom: Terug naar de bronnen om zo de eigen identiteit te vinden en te zien hoe de kerk kan bestaan als ze een minderheid is of onder druk en tegenstand.²⁸

<p>In de 18de eeuw hebben veel kerken door de opkomst van het piëtisme, de vroomheidsbeweging ten tijde van de Verlichting, hun geloof ook in daden willen omzetten. Deze beweging, die ook het baptisme heeft beïnvloed, stichtte instellingen voor armenzorg, onderwijs, opvang van wezen en ziekenhuizen. Later heeft de staat die taak overgenomen en is de kerk daardoor minder zichtbaar geworden in de samenleving.</p>

Sociologische blik

In dit hoofdstuk ga ik vooral in op de ontwikkelingen in de samenleving die van belang zijn voor de positie van de kerken in de samenleving en de invloed die daarvan uitgaat op het kerkelijk leven. Dat doe ik zo feitelijk mogelijk, vanuit een sociologisch perspectief. Dat kan niet iedereen waarderen heb ik in mijn lessen ervaren. We hebben soms de neiging om ontwikkelingen snel en direct te voorzien van labels als goed en fout, christelijk en niet-christelijk. Ook gaan sommigen over tot het wegpraten van de feiten. De sterke daling van het aantal christenen in Nederland is door kerkleiders wel afgedaan met de opmerking dat de kerk niet van statistieken leeft, maar van de Geest. Op zich klopt de uitspraak, maar ze maskeert ondertussen wel een probleem. De kerk verliest leden en de kerkleiding sluit de ogen daarvoor. Ook in baptistengemeenten in Nederland weten we niet wie er uit onze gemeenten vertrekken, waar ze naartoe gaan en waarom ze vertrokken zijn. Zolang er anderen bijkomen, stellen we geen vragen.

In een gemeente werd telkens gezegd en geschreven dat het goed ging met het werk in de gemeente. Bij nadere beschouwing bleek deze gemeente in 5 jaar tijd 15% van haar leden te hebben verloren, was het weinige kinder- en jeugdwerk helemaal opgeheven en was er een structureel financieel tekort. Ik vraag me af welke feiten er wel toe kunnen leiden dat de leiding van deze gemeente ziet dat er een groot probleem is. Het is van belang om onderzoek te doen en zo feiten boven tafel te krijgen. Ik pleit dan ook voor onderzoek naar prostitutiebezoek door kerkleden, het seksueel misbruik van kinderen of de milieuvervuiling die kerkleden veroorzaken, allerlei zaken die volgens ons niet bij de gemeente passen. Het lijkt er soms op dat we de ogen sluiten voor deze verschijnselen, die ook in onze gemeenten voorkomen. Ze zijn onzichtbaar en we kunnen ze dan negeren.

Die sociologische blik vereist dat we ons (theologisch) oordeel opschorten, met de nadruk op opschorten, omdat we in een later stadium wel degelijk onze eigen gelovig-theologische evaluatie maken. Niet iedereen kan die afstand nemen om door de ogen van een ander naar zichzelf te kijken. Naar mijn mening hebben we geen andere keus en moeten we deze weg gaan. Alleen dan komen we patronen op het spoor die ons dieper inzicht geven. Zoals een mens pas beseft hoe belangrijk lucht is, als de adem wordt afgesneden.

Er zijn al vele boeken over de ontwikkelingen in de samenleving geschreven. In dit hoofdstuk geef ik de hoofdlijnen van die boeken

weer. Ik kies daarbij voor die ontwikkelingen die voor de kerken van belang zijn.²⁹ Ik neem de langlopende ontwikkelingen en trends. Die maken duidelijk dat we in een overgangperiode zitten, een transformatie van de samenleving. De samenleving wordt nadrukkelijk anders dan hiervoor. Hoe die er uit komt te zien, weten we niet. De ontwikkelingen zijn onvoorspelbaar en we kunnen daar nauwelijks tot niet op anticiperen. Dat geeft een grote mate van onzekerheid, ook in de gemeenten. Het is goed als we ons dat realiseren. Mensen en gemeenten gaan verschillend om met die onzekerheid. In het volgende hoofdstuk kom ik daar op terug. Dergelijke grote culturele en maatschappelijke transformaties zijn niet nieuw. De al eerdere genoemde Constantijnse Wending, de periode van de Reformatie en de Modernisering hebben allemaal grote invloed gehad op kerk en samenleving.

We kunnen ook van die transformaties leren. In de eerste plaats dat de kerk staande kan blijven in perioden van grote veranderingen. In de tweede plaats dat binnen de kerk telkens weer mensen opkomen die in staat zijn om adequaat te reageren op die veranderingen en de kerk weer bij de tijd te brengen. Ik ga hier met name in op de ontwikkelingen in West-Europa.

De moderne tijd kent een aantal kenmerkende processen. Ik loop ze langs en licht ze kort toe.

1. Individualisering

Sinds de 14de eeuw is de mens meer en meer centraal komen te staan. Ten tijde van de Renaissance, de periode waarin de Griekse en Romeinse wereld centraal kwamen te staan, werd het individu ontdekt.

Tot die tijd waren kunstenaars zelf niet belangrijk. We kennen wel hun werken maar niet de namen van de makers. Daarna kennen we ook de kunstenaars. Michelangelo, Leonardo da Vinci en Dante zijn de eersten die we bij name kennen.

Door de opkomst van het humanisme kwam de mens meer centraal te staan.³⁰ We zien dit terug in de vraag van Maarten Luther in de Reformatie. Hij vroeg zich af hoe hij een genadige God kreeg. Deze typisch individuele vraag speelde een belangrijke rol bij de inhoud van de Reformatie. In de eeuwen daarna heeft deze tendens zich verder doorgezet. De mens kwam steeds meer centraal te staan,

binnen de wetenschap, de economie en het geloof. Mensen raakten los van de traditionele verbanden zoals familie, leefgemeenschap en kerk. De mens ging zelf bepalen hoe hij zijn leven vorm wilde geven (autonomie), wat hij ging doen en wanneer. De individuele vrijheid werd één van de hoogste waarden in de samenleving. De mens heeft daardoor een ongekende vrijheid en een scala aan mogelijkheden gekregen. Het individu staat bovenaan.

Een politicus wilde een belastingverlaging, omdat hij van mening was dat de mensen zelf moesten bepalen waar ze hun geld aan wilden uitgeven. De staat moest zo klein mogelijk zijn, omdat elke vorm van ingrijpen door de staat de individuele vrijheid belemmerde.
--

Dit laat de individualiseringstendens goed zien. Met de keuzevrijheid komt overigens ook de keuzedwang, zodat kinderen van zes jaar oud al aan keuzestress kunnen lijden.

Individualisering brengt ook subjectivering met zich mee. Dat is het proces waarin mensen hun opvattingen onderbouwen met de mededeling dat ze dit vinden, omdat ze het zo voelen. Het eigen gevoel is van groter belang dan de objectieve feiten. Alleen dat wat past bij de beleving en de ervaring is waar. Deze subjectivering is vooral een verschijnsel van de laatste veertig of vijftig jaar.

In de maatschappij ontstond het ideaal van de mondige mens. Niet langer de lijfeigene of horige, maar de zelfbewuste mens die in alle onafhankelijkheid keuzes maakt. De mens moest autonoom worden en de scholing (in het Duits *Bildung*) hielp daarin. De vrije of liberale mens moest zo min mogelijk in de weg worden gelegd. De mens kon zelf kiezen en kreeg daarvoor de ruimte. Dat beeld verdroeg zich slecht met een sterke staat en zo ontstond ook het beeld dat de samenleving een noodzakelijk kwaad is dat zo klein mogelijk gehouden moet worden. De groep perkt de individuele vrijheid in, al kan het individu niet helemaal zonder de staat. Deze trend gaat door tot op de dag van vandaag. Ook de twee-eenheid van een echtpaar staat onder druk. Er *moet* een individualisering zijn. We dienen wel te bedenken dat deze trend gezorgd heeft voor een heilzame emancipatie van arbeiders, vrouwen, mensen met een beperking en allerlei minderheden. Het heeft ook de baptisten de mogelijkheid gegeven om uit de onderlaag omhoog te kruipen.

Momenteel zijn bijna alle voorzieningen individugebonden en niet meer gekoppeld aan de relatievorm. Mannen zijn niet meer automatisch kostwinner, al is de praktijk wel dat zij het meeste inkomen genereren. D66 wil nu ook dat bij een huwelijk niet meer automatisch in gemeenschap van goederen wordt getrouwd. Sterker, in principe trouwen mensen niet in gemeenschap van goederen, als het aan D66 ligt. Man en vrouw zijn niet automatisch één, ze zijn eerst en vooral een individu.

2. Rationalisering

De mens is een redelijk wezen, die op basis van afwegingen doelmatig handelt. Als hij maar nadacht dan zou de mens tot een redelijk inzicht komen dat voor alle mensen gelijk was. Zygmunt Bauman, één van de grote sociologen van deze tijd, schrijft over dat redelijke en zedelijke inzicht.³¹ De moderne wetenschappers en de politici waren op zoek naar universele waarheden die voor alle mensen golden. Op basis van zo'n waarheid kon dan een systeem gebouwd worden dat innerlijk logisch consistent was, een bouwwerk dat vaststond voor de eeuwigheid en dat erkend werd door alle mensen van alle tijden en alle plaatsen, los van de individuele context waarin mensen leefden. God en geloof waren niet universeel. Over God viel niet veel te zeggen. Hij was er wel, daar waren de meeste wetenschappers wel van overtuigd, maar je kon Hem niet echt kennen en de wetenschapper had dat ook niet nodig. God had de wereld gemaakt en dat had Hij goed gedaan, als een soort horloge. De wetenschappers moesten nu vooral zorgen dat ze begrepen hoe het horloge werkte en hadden daarvoor de maker niet nodig. God had het gecreëerd en bemoeide zich er verder niet meer mee.

Daarmee bleef ook de kerk buiten beeld, die vanwege de schandalen toch al onder vuur lag en betrokken was geweest bij een reeks van oorlogen. Daarom moest 'de rede brengen wat het geloof had verloren'³² en zorgen voor een morele standaard. En daarmee diende zich een probleem aan. De massa was in de ogen van de wetenschappers nog niet tot een redelijk inzicht gekomen en was daar ook nog niet toe in staat. Die moest daarom met regelingen en wetten in toom gehouden worden. Mensen moest verhinderd worden om verkeerde keuzes te maken. Daarvoor was een externe druk nodig (wetten en politie) en een internalisering van regels (onderwijs en vorming). We zien juist in die tijd allerlei verenigingen en stichtingen in de zorg en voor vorming (Vereniging tot Heil des Volks, de Maatschappij voor het Nut) opkomen. In deze periode vindt ook het Nederlandse baptisme haar oorsprong. Pluralisme werd tegengegaan en we zien in

deze tijd het samengaan van staat en kerk in wetten en opvoeding. Dat gaf ook een spanning tussen het denken vanuit het individu en de samenleving. Onderwijs nam snel in belang toe, want dat was de manier om verkeerde ideeën en asociale opvoeding te corrigeren. In sociologisch opzicht werd de staat in dat proces steeds sterker en de kerk steeds zwakker. De staat wilde één systeem voor allen zonder pluralisme, ze streefde naar eenheid. Wat nodig was, was één normen- en waardensysteem. Zonder een dergelijk systeem zou de samenleving uit elkaar vallen en overgeleverd zijn aan de individuele grillen van de massa. De socioloog Durkheim (1858-1917) spreekt over een situatie van wetteloosheid of anomie. De massa moest beschermd worden tegen het maken van een verkeerde keuze.

Een belangrijk kenmerk is het vooruitgangsgeloof in het moderne denken. Als we maar goed onderzoek doen, zullen de problemen op te lossen zijn. Eigenlijk ligt de oplossing om de hoek, we kunnen er alleen nog net niet bij. In dat denken nam de wetenschap een belangrijke plaats in om de werkelijkheid te kunnen begrijpen. Uiteindelijk zouden alle problemen opgelost worden en waren armoede, honger, ziekte niet meer aanwezig. Dat gaf de gewone burger een grenzeloos optimisme. Morgen was alles beter, kinderen kregen het automatisch beter dan hun ouders (als ze hun best maar deden). Dit was overigens geen irreëel beeld. Het ging ook steeds beter op economisch en medisch vlak. Allerlei ziekten werden uitgebannen of teruggedrongen. Mensen kregen meer te besteden (in West-Europa en de Verenigde Staten), reizen werd steeds gemakkelijker, de wereld was binnen handbereik. Dit vooruitgangsgeloof dreef op de economische voorspoed. Rijk waren zij die de fabrieken bezaten. Kapitaal en productie zaten op één plek en ondernemingen deden er alles aan om groter te worden. De economisering van de samenleving was op gang gekomen.

3. Differentiatie

Een ander belangrijk kenmerk is de fragmentarisering in de samenleving. Was in het pré-moderne tijdperk alles gebonden aan één plek en daarmee ook altijd gebonden aan sociale controle, in de moderne samenleving waren werken en wonen gescheiden. Het publieke kwam los te staan van het private. In het publieke domein heerste de economie en de arbeid, in het private de zorg, liefde en het geloof. In de verschillende domeinen van de samenleving begonnen ook ver-

schillende waardensystemen te werken. De economische wetten verdroegen zich slecht met de vraag om zorg.

Op de middelbare school zei mijn docente economie dat in Afrika nauwelijks vraag was naar voedsel, omdat ze geen geld hadden. Mijn schoolmaatje (toevallig ook een baptist) antwoordde dat hij zich dat moeilijk kon voorstellen. Er was immers wel behoefte aan eten en hadden we dan niet de plicht om mensen dat te verschaffen? De docente vond dat onzin. Ethiek hoorde niet in de economie thuis, dat zou het evenwicht in de wereld alleen maar verstoren.

Door de fragmentarisering verloor de kerk ook de grip op het individuele leven. De vroegere macht was weg. Een proces dat momenteel in Polen is te zien. 'Als de Polen houden van alles wat ze aantreffen in Europa, zie ik niet in waarom ze niet zouden houden van het individualisme.'³³ De Poolse Rooms-katholieke Kerk verliest ook daar aan invloed en heeft niet meer het vermogen om alle Polen bij de kerk te houden. De aanhang onder jongeren is gedaald tot rond de 25-30%, al schrijven maar enkelen zich uit. De verzuilde kerken hebben in Nederland dat proces lang tegen weten te houden. Door alles in eigen kring te organiseren, van voetbal en bijbelstudie tot geitenfokvereniging kwamen de gereformeerden alleen gereformeerden tegen en was een huwelijk binnen de eigen gezindte het meest voor de hand liggend. Dat gold ook voor de katholieken. Op die manier was de sociale controle in deze gemeenschappen groot, veel groter dan bij de hervormden die meer gericht waren op deelname aan het openbare leven. De baptisten hebben nooit een zuil gehad, daarvoor waren ze te klein. We hebben alleen een paar verzorgingshuizen (Tabitha) beheerd. Door de kleine gemeente was er wel veel sociale controle en de kampen van de NBJB (Nederlandse Baptisten Jeugd Beweging) waren bron van veel huwelijken. In die zin was er sprake van een sociale sluiting. Nu is dat niet meer het geval, waardoor steeds vaker baptisten huwen met anderen. In hoeverre dat de getallen beïnvloedt, is niet bekend.

De differentiatie bracht ook een sterke specialisatie met zich mee. Specialisten die van een klein gebied heel veel weten, en die binnen hun eigen domein eigen normen en waarden hebben. Binnen de lijnen van een voetbalveld mogen mensen elkaar schoppen zonder een ingrijpen van de politie. Binnen de bankwereld mogen mensen anderen verleiden tot het kopen van nadelige producten en hen vitale informatie onthouden. Daar ben je succesvol als je veel polissen slijt

en dan krijg je hoge bonussen. Zo is de kerk weggedrongen uit het publieke domein naar het private. Geloven doe je in de kerk en thuis, niet daarbuiten. Dan zwijg je erover.

4. Industrialisering

Industrialisering is rond 1800 in met name Engeland opgekomen en later over heel Europa uitgewaaierd. Daarvoor kenden we een standenmaatschappij. Tot dan woonden mensen op een landgoed en slechts een beperkt deel leefde in de stad. De adel had land en daarmee macht en welvaart. Werken en wonen waren niet gescheiden. Je woonde op het stukje land dat je bebouwde en daar verwerkte je ook de producten. Weven gebeurde in de huizen, terwijl de kinderen rondkropen. Die standensamenleving kwam wel onder druk te staan door de uitvindingen van de 17de en 18de eeuw die leidden naar een industrialisering van de samenleving. Deze periode heet de industriële revolutie. Door de opkomst van machines werd het land minder waard en kwamen de landarbeiders naar de steden om daar hun arbeid te verhuren aan de kapitaaleigenaren die fabrieken bouwden en daarmee winst behaalden. De fabrieken zorgden voor de welvaart, al hebben heel wat arbeiders daar anders over gedacht. Van een standenmaatschappij, waarin de plek waar je wieg stond alles bepalend was voor je kansen in de samenleving, kwam de moderne maatschappij op die meer gebaseerd was op de verdiensten die je had voor het productieproces.³⁴ Er kwam daarmee ook een scheiding tussen wonen en werken. Arbeiders werden van het land gehaald en naar de fabrieken gebracht, waardoor steden ontstonden of bestaande steden snel groeiden. Tot die tijd hadden vrouwen volop meegewerkt en was de opvoeding een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Door de industrialisering werd de vrouw meer binnen het huis gedrongen en was ze verantwoordelijk voor de opvoeding van de kinderen en de dagelijkse zorg van het huishouden.

5. Globalisering

De globalisering start eigenlijk met de veroveringsreizen van de Spanjaarden en Portugezen en krijgt een grote vlucht met de uitvinding van de stoommachine en nog weer later met die van het vliegtuig. Europa en later ook Amerika haalden van heinde en verre hun grondstoffen voor hun fabrieken, om vervolgens de eindproducten overal ter wereld te slijten. Ford verkocht bijvoorbeeld de auto's over de hele wereld. Daarmee werden landen afhankelijk van gebeurtenissen elders. Een periode van grote droogte kon de

cacaoprijzen sterk opdrijven en leiden tot verminderde inkomsten. Europa had daarom verschillende koloniale gebieden, Amerika had vazalstaten die in naam onafhankelijk waren. Maar ook reizen binnen Europa en Amerika was door de treinverbindingen gemakkelijker geworden. Er ontstaan (intensieve) contacten met andere culturen en volkeren. Inmiddels kost de reis naar Paramaribo mij minder tijd dan de reis naar het klooster op het eiland Iona voor de Schotse kust. De wereld is meer en meer een groot dorp geworden. We weten meer en eerder van de tsunami in Japan in maart 2011 dan de Japanners die in het gebied wonen. Er is een duidelijke onderlinge afhankelijkheid ontstaan, zoals we kunnen zien bij de volksopstanden in het voorjaar van 2011 in Noord-Afrika en de invloed daarvan op prijs van olie en de wereldeconomie.

6. Secularisatie

De bovenstaande ontwikkelingen heeft Max Weber, één van de vier grondleggers van de sociologie, gebracht tot de secularisatiethese.³⁵ Door de modernisering van de samenleving en de toenemende rationalisering neemt de invloed van kerk en geloof af. In een volledig moderne samenleving is geen plaats meer voor God. In de jaren zestig heeft Peter Berger deze these verder opgepakt en uitgewerkt. Secularisatie heeft drie vormen:

a. Een verminderde kerkelijke aanhang en geringere participatie, een verschijnsel dat in de jaren zestig massaal in ons land optrad. Mensen gingen minder vaak naar de kerk en het aantal kerkleden daalde dramatisch. Het percentage rooms-katholieken in de Nederlandse bevolking daalde van 35% in 1966 naar 16% in 2006, de PKN daalde van 25% naar 14%, de overige groepen stegen van 7% naar 9%. Het aantal buitenkerkelijken steeg van 33% naar 61%.³⁶ De Unie van Baptistengemeenten in Nederland is door de tijd heen redelijk gelijk gebleven. Het totaal aantal baptisten (Uniegemeenten met de vrije baptisten) in Nederland is gegroeid tot 15.309 in 2006.³⁷ Onderling zijn er echter grote verschillen in aantallen leden. In de jaren zeventig kende de stad Groningen twee grote baptistengemeenten die samen drie kerkgebouwen hadden. Nu is daar met enige moeite nog één Uniegemeente over, terwijl de gemeenten in Ede en Veenendaal continu groeien en nieuwe gemeenten stichten. Datzelfde zien we in de stad Utrecht. In 1980 telde de baptistengemeente Utrecht-Silo 240 leden, in 2000 120, in 2005 112 en in 2010 95 (een daling van 60% in 30 jaar, 16% in de laatste vijf jaar). Utrecht de Rank is gesticht in de jaren

zeventig en is gegroeid naar 560 leden in 2010. Inmiddels is de gemeente bezig om nieuwe gemeenten op te zetten in Leidsche Rijn en Kanaleneiland en denkt ze na over gemeentestichting ten zuiden van Utrecht.

b. De tweede vorm is de verminderde invloed van de kerken in de samenleving. Tehuizen die eerst baptist, hervormd of gereformeerd waren, gaan op in algemene instellingen. De kerk bepaalt steeds minder wat er in de samenleving gebeurt. Daar zijn nog enkele uitzonderingen op zoals de SGP, de politieke tak van de gereformeerde gezindten en het onderwijs. In de opvatting van Berger is dit een doorgaand en onomkeerbaar proces.

c. Secularisatie is ook te zien als een aanpassing van de inhoud van het geloof aan ontwikkelingen in de samenleving. Een verschuiving van aandacht voor de leer naar het gedrag, van aandacht voor de hemel en het leven na de dood naar meer nadruk op het hier en nu en op sociale actie. Ook opvattingen komen onder druk te staan. Dat geldt voor opvattingen over seksualiteit, die duidelijk verschuiven in de richting van de algemene normen in Nederland, over de rol en positie van mannen en vrouwen in de gemeente die steeds meer een afspiegeling worden van de samenleving. We zien het ook in diensten die steeds meer een *event* worden. Op dit moment zien we op deze terreinen de nodige verschillen tussen baptistengemeenten.

De bovenstaande ontwikkelingen zijn voor wie het kerkelijk leven in de afgelopen decennia heeft gevolgd, direct herkenbaar. Kerksluiting komt in alle kerken voor, waarbij sommige kerken ook aan gemeentestichting doen. In het publieke domein verliezen de kerken hun privileges. Kerkleden kiezen zelf, zo nodig elke zondag weer, of ze wel of niet naar de kerkdienst gaan of participeren in andere activiteiten. Een dergelijke lijn kan tot een gevoel van noodlot leiden. De kerk gaat in de moderne samenleving - en daar is niets aan te doen - achteruit. Inmiddels hebben (grote) sociologen een andere kijk op de secularisatiethese. De al eerder genoemde Berger is teruggekomen van deze these omdat in andere moderne samenlevingen, zoals die van de Verenigde Staten, nauwelijks sprake is van secularisatie.³⁸ Stark stelt dat een pluriform aanbod van kerken en kerkelijke groepen leidt tot een marktwerking en een grotere aantrekkingskracht van kerken. In plaats van te pleiten voor eenheid van de kerk in één organisatie, breekt hij een lans voor verscheidenheid.³⁹ Davie stelt dat

de staatskerken in West-Europa een monopoliepositie voor kerken hebben gecreëerd. Een samenleving in West-Europa is of protestant of katholiek. In naam zijn vele mensen lid van de kerk, maar in werkelijkheid doen ze er niet veel mee. Ze komen binnen bij de doop van het kind, bij het inzegenen van het huwelijk en om begraven te worden. Zij stelt dan ook dat secularisering een typisch Europees verschijnsel is, de wereldwijde uitzondering, niet de norm.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de modernisering van de samenleving is doorgegaan vanaf 1700 tot aan de jaren zestig van de vorige eeuw. De belangrijke kenmerken zijn de opkomst van de industrie en steeds groter wordende steden, een grenzeloos optimisme over vooruitgang samen met de opkomst van de wetenschap als norm. De ideale mens handelt rationeel, is mondig en autonoom en kan kiezen wat hij wil. De mens zelf wordt tot norm. Naast de nadruk op een homogene staat en maatschappij zien we differentiatie en fragmentarisatie.

De transformatie

In de jaren zestig van de vorige eeuw wordt een omslag zichtbaar, die al eerder in de filosofie zichtbaar werd. Die eeuw heeft een einde gemaakt aan een grenzeloos optimisme. De Eerste en Tweede Wereldoorlog maakten duidelijk hoe rationaliteit ingezet kon worden voor de vernietiging van groepen als Joden, zigeuners en seksuele minderheden. Milieurampen ondergroeven dat verder en de Vietnamoorlog maakte duidelijk dat de Tweede Wereldoorlog geen uitzondering was.

Die omslag is langzaam gekomen. In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw heerste nog wel het idee dat we de samenleving konden maken mits we goed aan opbouwwerk deden. Dat zien we ook terug in de boeken van die tijd over gemeenteopbouw. De maakbare samenleving ligt achter ons, het is niet gelukt. Het idee dat organisaties maakbaar waren, is daarna onder druk komen te staan. Bedrijfsculturen blijken lastiger om te buigen dan gedacht en je kunt nog zoveel plannen, de markt kan ineens verstoord zijn doordat een vliegtuig zich in een toren boort. Het leven zelf blijkt niet maakbaar te zijn.

We komen in een andere samenleving terecht. Die wordt door mensen verschillend geduid. De één spreekt van postmodernisme, waarmee wordt gesuggereerd dat het moderne denken voorbij is. De ander

spreekt van een tweede moderniteit, waar het modernisme in mee gaat. Bauman spreekt van vloeibare moderniteit⁴⁰ en Castells van een netwerksamenleving.⁴¹ Hoe we het ook noemen, iedereen is het er over eens dat we in een transformatieperiode zitten en dat het leven op individueel, organisatorisch en maatschappelijk niveau ingrijpend gaat wijzigen. Op welke wijze dat gebeurt en hoe de maatschappij er uit komt te zien, is niet helder. Vaak zie je de ontwikkeling pas na verloop van tijd. Desondanks zijn er wel een aantal lijnen te schetsen.

Postmodernisme

In het postmodernisme, ik blijf die term voorlopig gebruiken, is wel een aantal kenmerken te onderscheiden. Voor Dekker zijn er drie duidelijke veranderingen.⁴² In de eerste plaats worden mensen in onze samenleving meer gelijk aan elkaar. Mensen zijn nevensgeschikt en niet ondergeschikt aan elkaar. Gezagsverhoudingen staan daardoor ook onder druk. Docenten en studenten hebben weliswaar hun eigen rol in het onderwijsproces, ze zijn tegelijk ook gelijkwaardig. Dat geldt ook in de gemeente waar de dominee niet de dienst uit maakt en ook geen gezag kan afdwingen. Die groter wordende gelijkheid zien we ook in emancipatiegedachten. Blinden moeten meedoen en zelf keuzes kunnen maken, mensen met een verstandelijke beperking horen in de samenleving, en er kan geen onderscheid zijn tussen mannen en vrouwen in juridische zin. Dit wordt ook wel de informaliseringstendens genoemd. We gaan steeds informeler met elkaar om.

Tijdens een hittegolf mocht ik het avondmaal bedienen in één van onze gemeenten. Links en rechts van mij zaten de anderen die die dag de leiding hadden bij het uitdelen van brood en wijn. Ik nog strak in mijn (te warme) pak met stropdas, zij zonder enige uitzondering in shirt en korte broek. Dat was 30 jaar geleden ondenkbaar geweest.

Er lijkt ook een emancipatiedwang te zijn. Je moet meedoen en de arbeidsparticipatie onder vrouwen is noodzakelijk voor de economische groei. Iedere vrouw en man moet zelfstandig zijn.

De tweede beweging is die van een toenemende vrijheid. Mensen zijn vrij om zelf te bepalen wat ze doen en laten, wat ze denken en voelen. Iedereen moet kunnen zeggen wat hij of zij wil, zolang de wet niet overtreden wordt. Iedereen gaat ook die relatie aan die hij of zij wil. Het traditionele huwelijk is niet langer de enige mogelijkheid om aan

het alleengaan te ontsnappen. Echtscheiding is een optie, waar regelmatig gebruik van wordt gemaakt.

De derde beweging is die van zelfbeschikking. De mens is autonoom. De letterlijke betekenis van dat woord is zelf-wet. Nomos is het Griekse woord voor wet. Een autonome mens is zichzelf tot wet. Dat betekent ook dat de volledig autonome mens niet of nauwelijks bestaat. We zijn namelijk onszelf niet volledig tot wet, maar alleen op onderdelen. Daar komt bij dat het zelf beschikken over je leven ook veel geld kost en dat heeft niet iedereen.

Ik kan wel denken dat ik morgen mijn baan kan opzeggen en dan maar eens ga kijken wat ik doe, maar daarvoor moet ik wel geld hebben. Mijn woekerpolis gaat namelijk gewoon door. Die polis is mij aangeraden door mensen die het beste met mij voor hadden en die volledig onafhankelijk opereerden. De ontwikkelingen van de laatste tijd laten zien dat de onafhankelijkheid een farce was. Mijn besluit voor deze polis was niet autonoom, maar gemanipuleerd.

De werkelijkheid is dat we niet onafhankelijk en autonoom zijn, stelt Zygmunt Bauman voortdurend in zijn boeken. We zijn afhankelijk van veel mensen. Ik kan mijn auto niet repareren en de blinde student in mijn lessen is afhankelijk van de medestudenten om haar door het ingewikkelde gebouw naar het juiste leslokaal te loodsen. Toch blijven we vasthouden aan het idee van de autonomie. In de zorg stellen veel instellingen dat ze uitgaan van de autonomie van de cliënt. Die koopt de zorg die bij hem past in en de medewerker moet als een volleerd relatiebeheerder zorgen dat die zorg binnen de tijd die daarvoor staat, geleverd wordt.

Het denken over de mens als autonoom wezen past bij de doorgaande individualisering. De mens alleen wordt verantwoordelijk voor zijn eigen leven en daarmee ook voor de keuzes die hij maakt. Wie het goed gaat is trots op zijn keuze, wie het slecht gaat had maar een andere keuze moeten maken.

Een plurale wereld

De postmoderne wereld is een plurale wereld in tegenstelling tot de wereld van de rationaliteit. De werkelijkheid kan niet in één systeem worden ondergebracht. Dé werkelijkheid bestaat niet. Wat wij zien als werkelijkheid is niet meer dan een constructie. Mijn constructie van de wereld hoeft niet die van de ander te zijn, we kunnen en hoeven

elkaar niet te overtuigen van elkaars gelijk. 'De wereld heeft geen centrum, alleen verschillende gezichtspunten en perspectieven.'⁴³ Zelfs een begrip als wereld wordt ter discussie gesteld. De rationaliteit van de Verlichting die de moderne wereld doordrenkt heeft, staat ter discussie. Kan de mens via redenering wel tot ware kennis komen? Daarmee heeft de rede een knak gekregen, zoals eerder de kerk. Het menselijk intellect is onttroond als scheidsrechter voor wat waar is en wat niet. Kennis krijg je ook door je emoties. Deze gedachtegang zien we bijvoorbeeld in het sociaal constructionisme. Hoe we de wereld zien hangt af van onze benadering en die hangt weer af van onze sociale relaties. Sociaal constructionisme daagt daarom de begrippen waarheid, objectiviteit, rede en kennis uit.⁴⁴ Centraal staat de dialoog, daarin testen we onze ideeën en overtuigingen. In die dialoog denken we niet allemaal hetzelfde en dat geeft ook niet. Een zoenend koppel zal bij iedereen verschillende reacties oproepen. Als zij de vrouw van een ander is, dan zal haar echtgenoot daar anders naar kijken dan een willekeurige voorbijganger. Een echtscheidingsbemiddelaar ziet er broodwinning in. Wat is in zo'n situatie waarheid? Het hebben van een indruk of waarneming is één ding. Wat het betekent voor de verschillende mensen een tweede. De gedachten van een ander zijn daarmee voor ons nog geen vaststaand gegeven. Ze kunnen plausibel worden als die gedachten in ons referentiekader passen of als we ons kader aanpassen aan de gedachten van een ander. Zo zijn we voortdurend bezig om ons af te stemmen op onze omgeving. In interactie en dialoog construeren we onze werkelijkheid.

Een volleybalvereniging had mij gevraagd om eens met hen mee te denken over de gestage teruggang van leden. Ze wilden kijken welke acties succesvol konden zijn om nieuwe leden te werven. In het gesprek met hen vroeg ik hen waarom zij van heinde en verre naar deze club kwamen; sommigen reisden meer dan 60 kilometer. Binnen een half uur bleek dat voor hen deze club voorzag in gezelligheid en betrokkenheid op elkaar in een positieve sfeer. Dat werd daarna de boodschap die men ging communiceren, en niet: kom onze vereniging redden.

Door het gesprek kunnen we de werkelijkheid anders gaan zien. Daar is heel het pastoraat ook op georganiseerd. We kennen dit verschijnsel ook in bekeringsverhalen⁴⁵. Voor Gergen geldt dat betekenisconstructie plaatsvindt in gemeenschappen.⁴⁶ Daar worden mensen bevestigd, uitgedaagd en veranderd. Dit thema hebben we eerder gezien bij McClendon die spreekt over de verhalen van de gemeente

waarin de overtuigingen zitten. Waarheid is een subjectief gegeven in onze samenleving.

Bindingen

We leven in verschillende gemeenschappen, of *communities* zoals dat nu ook wel heet. Dat kunnen hechte verbanden zijn zoals in een gezin, dat kunnen ook lichte verbanden zijn, zoals bij een gespreksgroep voor twee keer of een trainingsdag. Zygmunt Bauman stelt dat mensen in deze tijd gemeenschappen zoeken. Mensen zijn niet gemaakt om alleen te zijn. Hij stelt ook dat de aard van de gemeenschappen is veranderd. Van sterke, levenslange verbanden naar kapstokgemeenschappen.⁴⁷ Je maakt deel uit van die gemeenschappen zolang je jas aan de kapstok hangt. Internet staat bol van dit soort *chatrooms* en netwerken als Facebook en Twitter. Gemeenschappen moeten gevormd worden evenals hun onderlinge eenheid, die is niet meer gegeven. De vanzelfsprekendheid van vroeger is weg. Dat zien we dagelijks om ons heen. Anne van der Meiden, hoogleraar communicatiewetenschappen, zei eens tijdens een bijeenkomst dat ook het meest vanzelfsprekende gezegd moet worden. Mensen doen mee zolang ze zich in de gemeenschap kunnen vinden. Ze zijn lid tot verdere aankondiging. Mensen kunnen uit veel gemeenschappen kiezen, geen enkele gemeenschap heeft in deze tijd een monopoliepositie. Bauman stelt ook dat sommige gemeenschappen wel proberen om leden binnen te houden en anderen juist buiten te houden om de eigen groep veilig te stellen. Deze groepen isoleren zich van de rest van de samenleving. Het voorbeeld voor Bauman zijn de 'gated communities'.⁴⁸ Buurten met een stevig hek er omheen, bewakers aan de poort, om de welgestelden - het kost immers wat om daar te kunnen wonen - te voorzien van een buurtje waar ze rustig en veilig over straat kunnen gaan. Een fenomeen dat we elders vaker aantreffen dan in Nederland, hoewel het ook hier zijn intrede doet.

We leven in de visie van Bauman en Castells in een onzekere samenleving. Er zijn allerlei risico's. Socioloog Ulrich Beck spreekt ook over een risicosamenleving. We leven in netwerken en dat vraagt van ons dat we flexibel zijn, een hoog aanpassingsvermogen hebben en overlevingsmechanismen kennen om staande te blijven.⁴⁹ Die flexibiliteit en onzekerheid eisen ook hun tol. De voortdurende vraag is of we nog in verbinding staan met de samenleving. Meedoen en bijblijven vragen onze uiterste inspanning. Bauman gebruikt vaak het beeld van schaatsen op dun ijs. Je moet doorgaan. Als je wacht om na

te denken, loop je het risico er doorheen te zakken. Ondertussen weet je niet of het verstandig is om door te gaan. We hebben niet alleen een vrijheid om te kiezen, maar ook de dwang. Je moet op tijd van baan veranderen en tegelijk maakt verandering je kwetsbaar. Een leven lang leren is geen luxe, maar bittere noodzaak. Anders komt de dag dat je niet meer verbonden bent. En dat is het ergste wat je kan overkomen. Wie eruit ligt, komt er bijna niet meer tussen. Hele groepen in de samenleving worden afgeschreven, zijn onbemiddelbaar.

Consument

De hedendaagse mens is vooral een consument. We leven in een consumentenmaatschappij die gebaseerd is op de belofte dat deze samenleving de behoeften van de mens vervult.⁵⁰ We kopen een artikel, omdat we dat moeten hebben. De bevrediging en vervulling duren echter niet lang. Voor we het weten is er een nieuw mobieltje op de markt, dat we dan toch echt moeten hebben. Bauman noemt dat devaluatie van de producten kort na hun introductie. De iPad is pas op de markt of de opvolger wordt al aangekondigd. Woonkamers moeten voortdurend veranderen, de mode is immers anders geworden. We kiezen bewust en in vrijheid en toch heeft 90% van de studenten een spijkerbroek aan en lopen ze in paarse truien rond. Leven in een consumentensamenleving heeft ook de nodige consequenties. Mensen leren om telkens wat nieuws te willen, en laten zich alleen verrassen als het product verandert of spectaculairder wordt. Ze verliezen in de optiek van Bauman ook het vermogen om hun bevrediging uit te stellen. Het moet hier en nu en het gaat om alles. Het afzien van nieuwe goederen of het tevreden zijn met wat je hebt, is er niet bij. Deze samenleving wil een snelle bevrediging van behoeften en verlangens tegen weinig inspanning en zonder opoffering. Dat geldt voor het kopen van goederen, het afnemen van diensten en voor relaties.

Samenvattend: de huidige transformatieperiode kenmerkt zich door de processen van toegenomen gelijkwaardigheid, autonomie, informalisering, meer vrijheid en verantwoordelijkheid voor het individu, emancipatie, pluraliteit, subjectieve waarheid, het zoeken van lichte gemeenschappen, onzekerheid en consumentisme.

Hoofdstuk 3

De gemeente

Binnen het baptisten erfgoed speelt de gemeente een uiterst belangrijke rol. In dit hoofdstuk beschrijf ik de rol van de gemeente aan de hand van het werk van Yoder, Grenz en McClendon, drie belangrijke doperse theologen die momenteel veel gelezen en geciteerd worden. Daarna ga ik in op dilemma's waar de gemeente in deze samenleving tegenaan loopt en op thema's die een rol spelen in het denken over de gemeente. Ik maak gebruik van het onderzoek van Ingeborg Janssen naar gemeenten. Verder hebben we weinig empirisch materiaal tot onze beschikking over de gemeenten. De eindscriptie van Ingeborg Janssen betreft 20 gemeenteanalyses.⁵¹

De systematische theologen

John Howard Yoder (1927-1997) was doopsgezind ethicus en theoloog. Hij heeft veel geschreven over de verhouding van kerk en staat, de rol van de gemeente in deze wereld en over de wijze waarop de gemeente kan functioneren. Zijn naam is onlosmakelijk verbonden aan de vredetheologie van de doopsgezinden. Hij heeft grote invloed gehad op verschillende baptistentheologen en is daarom ook voor deze publicatie van belang.

James Wm. McClendon was een baptistentheoloog uit de Verenigde Staten (1924-2000). Hij is een postmodern theoloog, die niet langer uitgaat van een theologisch, rationeel en logisch systeem, maar van verhalen uit de Bijbel, de traditie en de levensverhalen van mensen. Van daaruit schrijft hij over ethiek, de overtuigingen en de leer, en over het getuigenis van de gemeente(leden). Hij heeft binnen en buiten het baptisme invloed gekregen, een invloed die nog steeds groeiend is.

De derde systematische theoloog, Stanley J. Grenz (1950-2005), was baptist en hoort bij de evangelische stroming van het baptisme. Ook hij hoort bij de postmoderne theologen die meer uitgaan van de biografie van mensen en de levensverhalen. Hij wilde ook dat de gemeente weer een tegensamenleving is die zich kritisch verbindt met de hedendaagse cultuur.

Deze drie theologen vertegenwoordigen een breed spectrum binnen de doperse traditie. Niet uitputtend, dat moge helder zijn. Ze komen

veelvuldig aan bod in de lessen systematische theologie, ecclesiologie en gemeenteopbouw, niet alleen binnen Nederland, maar ook bij het *International Baptist Theological Seminary* te Praag.

We zien bij deze theologen een sterke nadruk op het congregationele denken. Het gaat om de gemeente waarbij geen onderscheid is in belangrijkheid tussen de leden. De Geest van God werkt in alle gelovigen. Daardoor kan de gemeente onderscheiden wat van Christus is en wat niet, waarbij zij meteen duidelijk maken dat vergissen menselijk is. Naar mijn mening kiezen ze nadrukkelijk voor een model waarin alle mensen meepraten en tegen een model waarin tegen mensen wordt gesproken. In dit egalitaire model is geen plaats voor groepen die de gave van de Geest in bijzondere mate hebben ontvangen⁵². De voorganger en de kerkenraadsleden zijn niet méér doordrongen van de Geest dan wie dan ook in de gemeente. Omdat de Geest in alle leden werkt, is de gemeente in vergadering bijeen de plek waar de leden onderscheiden wat de wil van Christus voor hen is. Dat is niet een sluitend systeem, zoals gezegd, mensen kunnen zich vergissen. De kans op vergissen wordt kleiner als mensen openlijk zich kunnen uitspreken en bereid zijn om rekenschap te geven aan elkaar van hun daden en overtuigingen. Die gaan samen op, overtuiging zonder praktijken is hol, praktijken zonder overtuiging leeg. Alle drie de theologen hebben de wereld in hun vizier als plek waar God wil werken door de Geest, waar de gemeente bij aan kan sluiten. Het gaat om de hele schepping. Daaraan gekoppeld is dat een gemeente zelfstandig is en verbonden met andere gemeenten. Die verbondenheid is er met doperse gemeenten en met gemeenten uit andere kerkgenootschappen.

John Howard Yoder

In Yoders visie heeft de kerk een politieke opdracht, zij het geen partijpolitieke.⁵³ Doordat de kerk een alternatieve gemeenschap is, houdt ze de samenleving een andere levensstijl voor. De gemeente is een gemeenschap waarin mensen op een andere manier met elkaar omgaan dan in de 'gewone' wereld, een gemeenschap waarin wordt afgezien van macht, dwang en geweld. Een onderste-bovengemeenschap.⁵⁴ Dat noemt hij politiek of profetisch handelen. Hij realiseert zich dat dit een besmette term is, die allerlei emoties losmaakt bij christenen die vinden dat de kerk niet aan politiek mag doen. Dat zal in Nederland niet anders zijn. We verwarren de term politiek snel met partijpolitiek en machtsspelletjes. Yoder heeft geen behoefte aan

partijpolitiek handelen van de kerk, maar wil wel een kerk die opkomt voor de armen, de weduwen en de wezen.

We zien deze discussie ook bij het fenomeen Voedselbank. Deze instelling is voortgekomen uit de wens van Sjaak en Clara Sies (voormalige baptisten) die de nood van anderen niet ongemoeid wilden laten. Zij richtten de voedselbank op die producten die winkels en bedrijven wegdoen, verdelen onder de minst draagkrachtigen. Zo zijn ze een aanklacht geworden tegen de verspilling en de onverschilligheid en een pleidooi voor solidariteit. Veel kerken werken aan de voedselbank mee. De partijpolitiek is niet altijd blij met deze ontwikkeling. Zij vindt dat er genoeg gedaan wordt voor de onderkant van de samenleving en daar moeten de kerken zich verder niet mee bemoeien.

Voor Yoder geldt dat de kerk geen andere keus heeft dan politiek te zijn. In de kerk draait het om de aanbidding van God en die praktijk van aanbidding verandert het hart van de gelovige zodanig dat die anders gaat handelen en daardoor de wereld verandert. Dat alleen al is politiek handelen en het is navolging van Jezus, die zelf aankondigde dat met Hem een radicale sociale verandering komt, zoals blijkt uit Lukas 4.⁵⁵ Gevangenen worden bevrijd, zieken getroost, blinden worden zelfstandig, kreupelen weer mobiel. Doordat de gelovigen een ander hart hebben gekregen waardoor ze de ellende en de vreugde van geringen zien, beïnvloeden ze de politieke verhoudingen.

Jonathan Bartley maakt een onderscheid in politiek van de regering (zo verstaan we meestal de politiek) en politiek die poogt de samenleving te beïnvloeden op andere manieren.⁵⁶ De gemeente als alternatieve gemeenschap werkt op die andere manier. Door anderen te helpen en door andere praktijken. Door aandacht te hebben voor trouw in relaties, maakt de gemeente al een statement tegen de voorlopigheid van verbindingen. Trouw zijn duurt een leven lang en niet zolang het leuk is.

Die alternatieve gemeenschap is niet beperkt tot het kerkgebouw of de gemeente zelf. De kerk is gebonden aan het bijdragen aan het Koninkrijk van God en dus aan de heerschappij van God over deze wereld. Daarmee kan ze dus niet anders dan politiek handelen. God werkt in de wereld en de kerk kan daarbij aansluiten.⁵⁷ De kerk wordt van zichzelf weggeroepen om als vreemdelingen in deze wereld te leven en te werken. Gemeenteopbouw moet dan werken aan transformatie.

Jezus is de norm

In de optiek van Yoder is Jezus de norm voor ons handelen. Hij wijst dan ook iedere poging af die Jezus en de woorden die Hij sprak, wil afdoen als niet realistisch voor deze tijd of als alleen geldig voor de tijd van toen. De kerk is geroepen om nu te zijn wat de wereld zal gaan worden. Een aanbeddende, een verzoenende en verzoende gemeenschap. Dat is een vaste overtuiging van Yoder. De wereld zal eens verlost worden en leven zoals God het heeft bedoeld. De kerk is een eerste stap richting dat einddoel. De gemeente lost bijvoorbeeld geschillen niet op door macht, maar door gesprek. Naar aanleiding van Mattheüs 18:15 stelt hij dat de gemeente het vermogen heeft gekregen om namens God te handelen.⁵⁸ Als twee mensen een conflict hebben, is een gesprek nodig om tot verzoening te komen. Die verzoening is altijd een daad van twee partijen en niet van één. Stellen dat je vergeving hebt gekregen zonder dat een dader naar het slachtoffer is gegaan, is in zijn ogen geen werkelijke verzoening. Binnen de gemeente kan die verzoening plaatsvinden omdat ieder lid verantwoording aflegt voor zijn of haar gedrag, je bent aanspreekbaar. De gemeente moet dat gesprek dan wel bevorderen. Yoder meent dat de gemeente zo meer autoriteit krijgt dan de paus in Rome, meer vertrouwt op de Heilige Geest dan de pinksterkerken, en meer respect heeft voor het individu dan het liberaal humanisme.⁵⁹

Deze bereidheid om liefdevolle rekenschap aan elkaar af te leggen is voor Yoder één van de speerpunten van het gemeentelven, omdat ze conflicten niet oplost door macht, maar door verzoenende dialoog. Dat kan omdat de Geest de gemeente leidt in het verstaan van de roep van Jezus. De gemeente in haar geheel leest daarom de Bijbel en legt de Schrift uit. Yoder geeft die autoriteit liever aan de gemeente als geheel dan aan de geleerde, die dan als filter dient voor de uitleg. De gemeente is in staat om aan de maatschappij een nieuwe manier van samenleven te laten zien. De rijken geven aan de armen, de gevangenen (vanwege de uitbuiting zaten veel mensen gevangen voor schulden die ze hadden) worden bevrijd en er ontstaat een nieuwe wijze van denken. Er is ommekeer.⁶⁰

De Maaltijd en de doop

Dat demonstreert Yoder ook bij het vieren van de Maaltijd van de Heer. Aan die tafel is iedereen gelijk en zijn de hiërarchische verhoudingen verdwenen. Er is een nieuwe familie ontstaan. In de eerste gemeenten werd letterlijk het brood gedeeld tussen de armen en de rijken. Dat was een economische daad van zorg voor de ander.

Dat was geen gebruikelijke zaak in het Romeinse Imperium. Het was geaccepteerd om meisjes en gehandicapten (beiden hadden een geringe economische waarde of kostten geld) bij hun geboorte achter te laten in de natuur en bij ziekte vluchtten de mensen die zich het konden veroorloven, de stad uit om besmetting te voorkomen. De christenen bleven wel en verzorgden elkaar en anderen bij ziekte en hielpen elkaar in de nood.⁶¹ Daarmee gingen ze in tegen de heersende trend. Keizer Julianus, die regeerde van 361-363, klaagde over hun zorg voor anderen en zag met lede ogen aan dat christenen geliefd waren en de priesters van de heidense tempels niet. Daarin zag hij een oorzaak van de afkalving van de Romeinse godsdiensten. In die zin ging de gemeente nadrukkelijk in tegen de heersende patronen van de Romeinse samenleving. Yoder ziet een lange lijn van economische zorg voor elkaar die inging tegen de gangbare opvattingen. Die lange lijn loopt via de Waldenzen, Franciscanen, de Tsjechische reformatie van Chelcicky in de 15de eeuw naar de doopsgezinde reformatie. Samen breken ze het brood en schaffen onderling de rangen en standen af. Hij keert zich dan ook tegen de opvatting dat in de schepping de rangen en standen al gegeven zijn, zoals bij Luther en Calvijn.⁶² De schepping is aangetast door zonde en staat als zodanig bij Yoder onder de kritiek van het evangelie. Dat in de samenleving in de tijd van de Reformatie de één meer macht heeft dan de ander en meer privileges, wil niet zeggen dat dat een orde is die door God gegeven is.

Wie door de doop lid wordt van de gemeente, gaat een nieuwe sociale realiteit binnen, die verschillen overbruggt zonder ze teniet te doen. Daarin verschilt ze van de westerse individualiteit waarin verschillen opgelost worden door de particuliere identiteit weg te doen. Het is de vraag of deze stelling van Yoder wel houdbaar is in deze tijd. Hij schrijft nog in een moderne context waarin mensen die rationeel handelden tot dezelfde conclusies moesten komen. Juist nu draait de identiteit om een zoektocht naar je unieke zelf.

Binnen de gemeente mag het pluralisme er dus zijn. Verschillen doen ertoe en tegelijk kunnen we elkaar accepteren. Uiteindelijk zijn we allemaal kinderen van één Vader. Dat is een belangrijk gegeven bij zijn vredestheologie. Op basis daarvan is een inclusieve theologie mogelijk. De doop betekent voor Yoder berouw en reiniging. Het verleden kan achtergelaten worden, dat wil zeggen, mensen kunnen veranderen. Een nieuw leven is mogelijk. Dat geldt voor alle mensen, dus ook voor de onderdrukker. Daarom moet de kerk niet handelen in de termen en op de wijze van de onderdrukkers of machtigen, maar

op haar eigen geweldloze wijze. De kerk sluit iedere bekeerling in de armen.

Een mooi voorbeeld hiervan geeft Glen Stassen, leerling en medewerker van Yoder.⁶³ Met Gushee komt hij tot de conclusie dat abortus vanuit een christelijke ethiek niet te verdedigen is en dus moet worden afgewezen. Maar een gemeente is er daar niet mee. Het vraagt een beleid van de gemeente rondom seksualiteit en kuisheid. Dat vereist dus ook gesprek over hoe we omgaan met seksualiteit binnen en buiten het huwelijk. Stel dat ondanks alle gesprekken iemand dan toch ongewenst zwanger wordt, dan zal de kerk het niet kunnen laten bij vermanende woorden. Een gemeente die tegen abortus is, zal dan de persoon liefderijk opvangen en zorgen dat deze aanstaande moeder ook in staat wordt gesteld om het kind te krijgen en te verzorgen. Hulp bij het opvoeden is geboden. Daarmee schetsen ze een beeld van de gemeente die niet alleen ethische standpunten kan en mag innemen, maar ook een beeld van een gemeente die bereid is te handelen als de dingen niet zijn gegaan zoals ze zouden moeten gaan. Het hebben van ethische standpunten kan dus ook economische consequenties hebben.

Een (bescheiden) trend binnen de nieuwe kerkvormen is het vormen van woongroepen waar iedereen eigen woonruimte heeft en waar allerlei huishoudelijke apparaten, auto's en andere zaken gedeeld worden. Vaak is er ruimte voor een paar gasten die tijdelijk een rustige en veilige plek met aandacht nodig hebben. Op deze wijze leven de groepen goedkoper en duurzamer dan de individuele huishoudens. Dit zijn 'tegen-gemeenschappen' in de wereld.

Het binnengaan van de gemeente is een vrijwillige daad. Niet door geboorte zoals bij het jodendom (of bij de volkskerken met kinderdoop), maar door een bekering voegen mensen zich bij de gemeente. Wie zich bij de gemeente voegt, die neemt ook het kruis op zich en dat doet de massa niet graag. Jezus beweegt zich dan ook bij de massa vandaan.⁶⁴ Hij vraagt om een leefstijl die anders is dan die van de massa, één die continu de machtigen bevraagt op hun daden. Yoder werkt dat overtuigend uit voor het jubeljaar als schulden vereffend worden en mensen weer in staat worden gesteld om voor hun eigen inkomen te zorgen.

God zorgt voor zijn gemeente. Hij zorgt voor redding, zonder dat de gelovigen zelf hoeven te handelen. Het heil komt van God. Geloven betekent vertrouwen op God dat Hij hen als volk laat overleven.⁶⁵ Dat vraagt van de gelovigen dat ze volgen, discipel worden. Yoder maakt een onderscheid tussen het imiteren van Jezus en het volgen van Jezus. Bij imitatie plaatsen we onszelf op het zelfde niveau als Jezus en zoeken een gewelddadige dood of de pijn, zoals op de Filippijnen waar mensen zich op Goede Vrijdag laten kruisigen. Als volgeling je kruis opnemen is de bereidheid hebben om te lijden in gehoorzaamheid aan het woord van de Schrift.

Yoder pleit ook voor een kritische relatie tussen kerk en staat. De gelovigen stellen zich onder de wetten van een land en de structuren die er zijn. Dat is geen passieve opstelling maar een actieve, omdat de machten in de wereld ook onder kritiek komen. Geweldloos verzet is bij Yoder zeker mogelijk. Christus heeft aan het kruis getriomfeerd over de machten door een andere keuze te maken. Hij overwon de tegenstellingen en de scheidingen tussen mensen. De kerk is nu geroepen om dat werk verder vorm te geven. Ze is heraut van bevrijding, niet van slavernij. We hoeven die bevrijding zelf niet te bewerkstelligen, dat zal Christus zelf doen. We kunnen wel leven vanuit de mogelijkheid van het Koninkrijk van God.⁶⁶

Stanley J. Grenz

Grenz gaat in zijn leer over de kerk (ecclesiologie) in op vier zaken:

1. Het karakter van de gemeente

Hij begint met de constatering dat de systematische theologen steeds meer in missionaire termen over de kerk spreken, waardoor er meer dynamiek komt in het spreken over de kerk. De periode daarvoor werd de kerk als een statisch geheel gezien. Voor Grenz is een gemeente 'een volk dat staat in het verbond, dat een teken is van de goddelijke heerschappij en dat een speciale gemeenschap constitueert'.⁶⁷

2. De gemeenschap van gelovigen

Hij ziet de gemeente primair als een volk en minder als een gebouw of organisatie, de gemeente is gesticht door de Heer zelf. Het volk is uitgeroepen (in het Grieks *ek-kaleo* waar het woord *ekklesia* vandaan komt) uit de wereld en in continuïteit met het joodse volk. De lokale gemeente moet beseffen waar ze vandaan komt en dat ze een onder-

deel is van een veel grotere gemeenschap van heiligen door alle tijden heen en van overal op de wereld. De kerken van de Radicale Reformatie hebben, net als de andere reformatoren, op twee vragen een antwoord willen geven. Hoe krijgen we een genadige God en waar is de ware kerk? In het congregationalisme bestaat de ware kerk uit mensen die vrijwillig een verbond zijn aangegaan met God.⁶⁸ Dat is van belang omdat voor Grenz de gelovige eerst komt en daarna pas de gemeente. De individuele gelovige is niet het product van de kerk, maar de kerk is het resultaat van het samenkomen van de gelovigen. Het sluiten van het verbond gebeurt door de doop, die daarom niet aan kinderen bediend kan worden. Er zijn weliswaar leiders in de gemeente, maar die kenmerken zich door dienend leiderschap. Er is dus een balans tussen volk en leider.

3. De gemeente in de wereld

Het volk is uit de wereld geroepen, gevormd door mensen met een speciaal bewustzijn onder heerschappij van Jezus. Dat vraagt om een samen optrekken en wederzijds voeden van de gelovigen. Dat vraagt ook om een balans tussen individu en de gemeente als zodanig. Een belangrijk aspect in de theologie van Grenz.

4. De organisatie van de gemeente

Voor Grenz is de kerk ook het teken van het Koninkrijk van God. God is in principe (*de jure*, bij de wet) koning van de kerk. In werkelijkheid (*de facto*) kan dat anders zijn, omdat we vrij zijn om te kiezen of we God koning willen laten zijn. Daarmee is de gemeente geen ideaalplaatje, maar een mix van hoe het zou moeten zijn met hoe het werkelijk is. Met dat laatste houden we niet altijd rekening. Pas met de wederkomst van Jezus zullen alle mensen *de jure* en *de facto* onder de heerschappij van God komen.

De gemeente is geroepen om vrede, rechtvaardigheid, gerechtigheid en liefde te verspreiden.⁶⁹ In de praktijk gebeurt dat niet altijd. De kerk moet begrepen worden in de context van het Koninkrijk van God. God is koning en Hij heeft heerschappij over de aarde en het is zijn heerschappij die de kerk gevormd heeft. De kerk is het product van het Koninkrijk van God, bedoeld om Gods doel in de wereld te dienen. Het Koninkrijk geeft de kerk ook richting. Wat er over het Rijk van God in de toekomst wordt gezegd, is de toekomst van de kerk, zo zal ze worden.

In gesprekken met medewerkers van het Dienstencentrum Unie van Baptistengemeenten kwamen we tot de conclusie dat veel gemeenten zich niet laten leiden door het idee van het Koninkrijk van God. Ze trekken zich terug op de gemeente en zeggen daarmee in feite dat het Koninkrijk van God samenvalt met de gemeente. Daar is het goed, de buitenwereld is dat niet. Deze gedachte is bijbels gezien niet houdbaar. God werkt in de wereld en de kerk kan daarbij aansluiten.

De gemeente is een verbondsgemeenschap, daarin sluit Grenz aan bij het ontstaan van de doperse beweging in Zwitserland en bij de baptistenstroming die een verbond sloot in Gainsborough.⁷⁰ Het verbond zorgt ervoor dat we elkaars geloof ook koesteren en voeden. Het verbond plaatst ons in verbinding met de drie-ene God gebaseerd op onze belijdenis dat Jezus Heer is.⁷¹ Dat maakt dat deze verbinding sterker is dan alle andere menselijke verbindingen. Hier zien we hoe Grenz redeneert als systematisch theoloog. De praktijk is in onze cultuur wel anders. Daar gaan mensen juist steeds minder verbindingen aan. Er is binnen de gemeente een eenheid door de Heilige Geest, zo stelt Grenz. Gods doel is niet alleen de redding van de enkeling, maar een verzoende gemeenschap die werkt aan herstel van relaties.

Gods doel met heel de schepping is zijn verheerlijking. Een taak waarin wij mensen falen; dat is onze zonde. Dat neemt niet weg dat we wel opgeroepen worden om die verheerlijking vorm te geven. Dat blijft het doel van de gemeente. Gods innerlijke dynamiek als drie-eenheid is, in de ogen van Grenz, liefde en relatie. Door de aanbidding van God krijgt de kerk ook de opdracht om te werken aan een nieuwe mensheid, als een tegencultuur, waarin relaties heel zijn en aan mensen recht gedaan wordt.

De kerk is geroepen om vanuit de aanbidding te werken aan een geloofsgemeenschap en wederzijdse (geloofs)opbouw en om goede daden te doen in de wereld.⁷² De wederzijdse geloofsopbouw vraagt om betekenisvolle relaties. Het betekent elkaars lasten dragen, bemoediging en vermaning en het voeden van het geloof. Grenz pleit ervoor dat we daarvan aan elkaar rekenschap geven.⁷³ Dat is niet het afdwingen van blinde gehoorzaamheid ten koste van de individualiteit, maar het treden in een open en eerlijke dialoog. Dat vereist werkelijke belangstelling voor elkaar. De gemeente werkt daarmee aan de karakter- en identiteitsvorming van haar leden (en anderen). Ze vertelt de verhalen uit het verleden, en dan met name het Bijbelse

verhaal, ze verwijst naar de toekomst die uit die verhalen opkomt en geeft de gemeenschap daarmee een doel om aan te werken. Ze is gemeente met herinnering en hoop en draagt zo bij aan beelden die mensen kunnen gebruiken voor hun identiteit. Voor Grenz ontstaat de betekenis altijd in relatie en hetzelfde gebeurt bij identiteit. Niet alleen de gemeente draagt bij aan de identiteitsvorming, dat doen andere gemeenschappen ook. 'Als christenen genieten we niet alleen een persoonlijke, maar ook een gedeelde identiteit'.⁷⁴ Door het realiseren van het doel van God komt die laatste vorm van identiteit naar voren.

De kerk is ook geroepen om het evangelie uit te dragen en mensen op te roepen om mee te doen met het Koninkrijk van God. Dat kan alleen als het samengaat met presentie. De aanwezigheid van de gemeente maakt duidelijk dat God handelend in de wereld was, is en zal zijn. Het leven van de gemeente heeft daarmee ook een profetische dimensie.

Op het moment dat slachtoffers van seksueel misbruik samen met (ex)gedetineerden aan de tafel van de Heer zitten, is dat een profetische daad. Alleen al het feit dat een gemeente niet meedoet met het uitsluiten van de maatschappelijk uitgesloten is getuigenis. Profetisch handelen is ook waarheids-handelen; een profeet zegt de waarheid. Het verdoezelen van wat niet deugt, is een kerkonwaardig getuigenis. Helaas komen we ook dat tegen in de gemeente.

Grenz stelt dat het evangelie tastbaar wil worden onder de mensen.⁷⁵ Het uiteindelijke doel van het uitreiken naar de wereld is het maken van leerlingen van Jezus. Discipelschap is een centrale opdracht. De gemeente is ook geroepen om er te zijn voor de samenleving, zonder agenda of verborgen doelstelling. Sociale actie hoort erbij en mag er dus niet bij hangen. Zorgen voor mensen in nood is één van de kernen van de gemeente, omdat Jezus dat ook deed. Dat is ook werken aan structurele verandering in de samenleving.

De gemeente heeft in doop en avondmaal tekenen die om toewijding vragen. Grenz besteedt daar de nodige aandacht aan; in het kader van dit deel van de Baptistica Reeks laat ik een bespreking daarvan achterwege. Doop is in ieder geval voorwaarde voor het lidmaatschap. Bij de gemeente van gelovigen waartoe de doperse kerken horen, kunnen alleen zij gedoopt worden die geloven. Dat geeft grenzen aan de kerk, hoe vloeibaar en diffuus die soms ook zijn.

Grenz stelt dat het idee van een geïsoleerde christen, die zichzelf genoeg is, een ondenkbaar idee was in de vroege kerk. De individuele gelovige en de gemeenschap horen bij elkaar en zijn met elkaar verknoopt.⁷⁶ De lokale gemeente is zelf-regerend ten opzichte van andere gemeenten en bovenlokale organisaties, ze is tegelijk ook verbonden met de andere gemeenschappen. Zoals een gelovige niet alleen kan zijn, kan een gemeente niet alleen staan. In de gemeente is de 'gemeente in vergadering bijeen' het hoogste orgaan, waar wordt besloten over hoe de gemeente de stem van God ervaart. De hele groep gelovigen onderscheidt gezamenlijk wat de wil van God is. Dat vereist dat ieder gemeentelid actief en geïnformeerd is en bewust omgaat met zijn lidmaatschap, en zich bij dit alles laat inspireren door de Geest.⁷⁷ Dat blijkt in de praktijk lastig te zijn bij grotere groepen of meer autoritaire vormen van leiderschap. Grenz pleit overigens voor leiderschapsteams en daarmee voor een vorm van gedeeld leiderschap. Doel van het leiderschap is het faciliteren van het hele volk in het onderscheiden van de wil van God.

In dat proces van het onderscheiden van de wil van God zijn een aantal zaken van vitaal belang. In de eerste plaats vergt het een open, eerlijk en veilig klimaat. Zonder een dergelijk klimaat zullen mensen zich niet volledig uitspreken en alle meningen zijn van belang. In de tweede plaats moeten alle gegevens rondom het onderwerp op tafel liggen. Alle meningen zijn uitgesproken, alle argumenten zijn genoemd. In de derde plaats vergt het een grondige Bijbelstudie en gesprek daarover. Alle fasen vragen om gebed, zelfreflectie naar eigen motieven en de bereidheid om je mening te herzien. Het is een zoekproces, waarbij je altijd de mogelijkheid moet open laten dat je je vergist en dat de gemeente in haar geheel zich vergist.

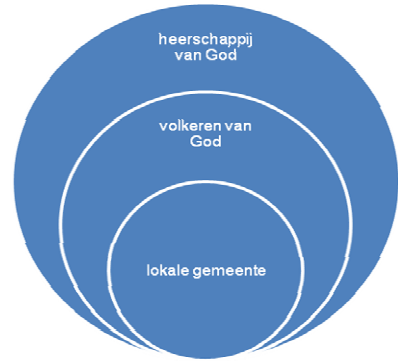
James Wm. McClendon⁷⁸

Een gemeente moet geschikt zijn voor het christelijk leven, dat wil zeggen, voor de toekomst die God heeft beloofd, de schepping die God gegeven heeft en voor het sociale patroon zoals Jezus dat aan het kruis zichtbaar heeft gemaakt. Een verlorene en verlossende gemeenschap. McClendon ziet drie cirkels (zie figuur op de volgende pagina). In de eerste plaats de heerschappij van God over de hele mensheid als één volk. In de tweede plaats de verschillende volkeren van God en ten slotte de concrete lokale gestalte van de gemeente. Daarmee plaatst ook McClendon de gemeente binnen een groter geheel. Een gemeente alleen kan niet bestaan. Daarvoor heeft elke gemeente teveel gemeenschappelijk met andere kerken. Door te kiezen voor de term

volkeren geeft hij ook aan dat het joodse volk een eigen legitieme plek heeft in de heerschappij van God en dat God niet exclusief verbonden is gebleven aan dit volk. God heeft niet één volk op het oog, maar alle volken.

Naast het joodse volk ziet McClendon een katholiek, een protestants en een dopers volk. Daar is wel wat

op af te dingen, hier missen we de oosters-orthodoxen en er is geen oog voor de mengvormen die we momenteel ook tegenkomen. Deze verschillende volken kunnen dan weer onderverdeeld worden in de verschillende denominaties.⁷⁹

Kenmerken lokale gemeente

Van hieruit gaat McClendon in op de kenmerken van de lokale gemeente. Deze zijn: leden die zich onder heerschappij van God stellen, kerkleiders die zich willen laten leiden door de gekruisigde en opgestane Jezus, een gemeenschappelijk leven in verbondenheid met de Heilige Geest met praktijken die passen bij het komende Rijk van God. De fundering van de kerk is daarmee niet democratisch, maar theocratisch. Het gaat om het ontvangen van de Geest, het gehoorzamen van het evangelie, het ontvangen van Christus en het op zich nemen van de rol van discipel.⁸⁰ Dat vereist leiders die afzien van macht en positie en zich dienend opstellen. Van daaruit maakt McClendon geen onderscheid tussen leken en clerus. De term leek wil hij zelfs afschaffen. Er zijn alleen leden en die zijn gelijk aan elkaar, begenadigd met de Geest. De doop is het teken van toewijding en betrokkenheid. Ook McClendon ziet, net als Grenz, de aanbidding als een centraal kenmerk en een centrale taak van de gemeente. Daarin komen het goddelijke en menselijke samen. Dat voorkomt een subjectivisme, waarin alles draait om het gevoel van de individuele gelovige en het voorkomt een magisch denken, waarin mensen macht krijgen over God. Als voorbeeld van het laatste haalt hij het gebed voor een doodziek kind aan. Het gebed kan dan iets magisch worden onder het motto dat God het gebed van de gemeente niet naast zich neer kan leggen. God kan en mag niet gemanipuleerd worden. Dit is een belangrijk thema voor hem. Ook in de prediking gaat het

menselijke en het goddelijke samen en dus dient elke voorganger zich bewust te zijn van het profetische deel van zijn werk. Dat vergt een gedegen voorbereiding op de preek.⁸¹ Dit samengaan van het goddelijke en het menselijke is een lastige. Als ons spreken en doen teveel aan God wordt gekoppeld krijgt ze een hoge legitimatie mee en kan ze niet kritisch besproken worden. Tegen God kun je immers niet ingaan. Maken we daarentegen ons spreken en doen los van het goddelijke dan lopen we het risico van activisme en het verdwijnen van de verwijzing naar God. We zullen daarom ons spreken voortdurend moeten toetsten aan de Bijbel en aan elkaar. Dat vergt tijd, dialoog en het vermogen om de ander te accepteren als een medegelovige, ook als zij een andere mening heeft.

In hoofdstuk 10 gaat McClendon in op het werk van de Geest en de missie van de kerk. De gemeente kan alleen een verlossende gemeenschap zijn als haar missie bepaald wordt door de Geest. Iedere christen is een gezonden persoon.⁸² Veel christenen lijken te zeggen dat missie vroeger nodig en belangrijk was, maar dat we nu in veranderde tijden leven waarin de missie beëindigd is. Die visie deelt McClendon niet. Hij pleit wel voor een contextuele missie, waarbij de Geest lokale deuren opent. Dat vraagt om een gevoeligheid voor veranderende en gevarieerde omstandigheden. Een lokale gemeente heeft in deze visie een unieke missie, omdat ze in een unieke situatie leeft. De gemeente dient aan te sluiten bij waar God al bezig is in de wereld. Die missie kan nooit alleen bestaan uit het bekeren van mensen, de missie gaat over invloed uitoefenen op de wereldgeschiedenis, de ontmoeting tussen evangelie en cultuur en hoe het leven vorm krijgt op aarde.⁸³ De Geest is missionair omdat Hij uitgezonden wordt vanuit de Vader en de Zoon. Hij accepteert mensen als partners in zijn missie. De Geest bezielt en steunt de leerlingen. Primair doel van het werk van de Geest is de verlossing van de schepping en dat is daarmee ook het doel van de kerk. Doen wat mogelijk is.

Evaluatie

We hebben hierboven drie systematische theologen weergegeven. Nadeel van een dergelijke schets is dat ze altijd vanuit de ideale situatie schrijven. Het is een lokkend perspectief om zo gemeente te zijn, tenminste als we hun standpunten delen. De gemeente is een geroepen gemeente en een gemeente van gelijken, geleid door de Heilige Geest, die de wil van de Heer zoekt en verstaat, die werkt in

de wereld aan de vrede van de stad en het platteland. De gemeente aanbidt God en laat dat in alles terugkomen. God aanbidden houdt ook in Jezus navolgen en discipel worden en zo een bijdrage leveren aan het Koninkrijk van God. De gemeente op lokaal niveau staat niet op zichzelf, ze is altijd verbonden met andere gemeenten en kerken. Het individu krijgt alle aandacht, er is geen dwang tot uniformiteit en de gemeente heeft gezamenlijke idealen. Dat is het beeld van de volmaakte gemeente.

Aan dat ideaal voldoet geen enkele gemeente, laat dat direct gezegd zijn. Dat kan ook niet, omdat we te maken hebben met zondige mensen in zondige structuren. In de beschrijving van de praktijk zullen we dat ook zien. Tegelijk is een dergelijke schets noodzakelijk. We kunnen niet zonder. Onze huidige praktijk moet onder kritiek van het evangelie staan met het oog op het verbeteren van onze praktijken. Dat is de taak van de theologie. Het is tegelijk niet de bedoeling om via het ideaal uit de systematische theologie de gemeente te ontmoedigen, daar is geen noodzaak toe. Van belang is niet in hoeverre we het ideaal benaderen, maar hoe we in gesprek zijn om de bestaande goede praktijken uit te bouwen en ons denken en doen te laten hervormen door de systematische theologie. In dat proces stuiten we op dilemma's en problemen. Daar ga ik in de volgende hoofdstukken op in.

De praktijk van de gemeente

De praktijk van de gemeente kunnen we halen uit empirisch materiaal van Ingeborg Janssen en René Erwich.⁸⁴ De laatste schrijft nadrukkelijk over gemeenteopbouwprocessen als veranderingsprocessen in de gemeente. Hij heeft drie gemeenten onderzocht die toen (medio jaren negentig) bezig waren met een gemeenteopbouwproces. We leven nu 15 jaar later en de samenleving is sindsdien ingrijpend veranderd. Dat geldt ook voor de Unie van Baptistengemeenten die sinds 2001 vanuit een andere structuur werkt en vooral ook vanuit een andere visie. We moeten dus de nodige voorzichtigheid in acht nemen bij het verwerken van het materiaal van René Erwich. Hij concludeert dat veelal de predikanten bij het begin van hun werk in hun gemeente het initiatief hebben genomen om een gemeenteopbouwproces te starten, omdat ze een andere visie op de gemeente hadden, dan wel omdat ze ontevreden waren over de organisatie van de gemeente. De kerkenraad of een werkgroep heeft vervolgens meegedaan met het proces. In alle gevallen constateert Erwich dat er sprake is van een subject-object relatie. De voorganger en werkgroep

handelen, de gemeente ondergaat. Er was een beperkt probleembesef en de gemeente werd nauwelijks betrokken bij het proces.⁸⁵ In deze processen ontbrak een degelijke diagnose en de opbouw was vooral gericht op de eigen leden. Niet voor niets pleit Erwich voor een duidelijke presentie van de gemeente in de samenleving.⁸⁶

Hoewel de gemeente en de leden in de doperse theologie nadrukkelijk centraal staan, blijkt dat niet in de praktijk van deze drie onderzochte gemeenten. De voorganger en de raad handelen voor de gemeente.

Ingeborg Janssen heeft 20 gemeenten onderzocht op de kenmerken van gezond gemeente-zijn zoals Robert Warren die heeft geformuleerd.⁸⁷ De 7 kenmerken zijn:

- bezield zijn door geloof
- een naar buiten gerichte blik
- op zoek naar de wil van God
- de kosten van verandering en groei onder ogen zien
- leven als een echte gemeenschap
- ruimte maken voor iedereen
- een paar dingen doen en deze goed doen

In deze kenmerken herkennen we veel van wat Yoder, Grenz en McClendon hebben geschreven over de gemeente en het leven van de gemeente. In haar analyse blijkt dat de blik naar buiten, het zoeken wat God wil en de kosten van de verandering, laag scoren (zie volgende pagina). Goed scoren een paar dingen goed doen en ruimte maken voor iedereen, waarbij de gemeenten in de steden het beter doen dan die in kleinere dorpen. Van de onderzochte gemeenten zijn er maar liefst 80% regiogemeenten. Dat is een belangrijk kenmerk van de baptistengemeenten. De leden wonen meestal niet in de buurt van het kerkgebouw. Het onder ogen zien van de kosten van verandering scoort laag en komt overeen met de bevindingen van René Erwich. Hij zag dat gemeenten niet of nauwelijks onderzoek hadden gedaan naar de veranderingsmogelijkheden in de gemeente. In de lessen gemeenteopbouw vraag ik de studenten wat de omgeving zou missen als de gemeente er niet meer was. Het meest gegeven antwoord is de parkeeroverlast op de zondagmorgen.

Landelijk beeld

Janssen stelt dat het onderscheiden van de wil van God een belangrijk punt is. Dat is een gezamenlijk proces van zoeken en vinden, van Bijbelstudie en gebed, van dialoog en kritisch kijken. Daarnaast is een goede omgevingsanalyse nodig en het in kaart brengen van het emotionele klimaat in de gemeente. René Erwich pleit voor een versterking van de congregationalistische gemeentevisie in een klimaat van vertrouwen, stimuleren van zicht op een theologie van verandering, een authentieke spiritualiteit en een vergroting en verbetering van getuigende en diaconale presentie in de samenleving.

De blik naar buiten ontbreekt...

Kijkend naar het bovenstaande valt op dat bij de systematische theologen de gemeente een duidelijke missie heeft voor en in de wereld, terwijl in de praktijk de blik naar buiten ontbreekt. De conclusie van Janssen dat de gemeenten ruimte willen maken voor iedereen heeft ze terecht getrokken op basis van haar materiaal. Tegelijk vraag ik me af wat die ruimte voor iedereen inhoudt. De meeste leden van onze gemeenten zijn keurige middenklasse mensen, netjes gekleed, goed doorvoed (sommigen zelfs te goed) en met een dak boven hun hoofd. Wat betekent het als we zeggen dat we ruimte maken voor iedereen? Wat verandert er als we ons leven gaan delen met de mensen in de

(mentale) buurt? Dat zijn vragen die nauw samenhangen met het denken over de ander als subject. We hebben verschillen, de vraag is hoe we er mee omgaan. Daarmee raakt ruimte maken voor iedereen ook de gemeente. Wat is de bandbreedte, hoeveel verschil accepteren we? In dit kader kunnen we veel leren van gemeentestichtende projecten.

Wat communiceren we met de omgeving? In een bijeenkomst in 2010 van kleine baptistengemeenten vertelden de aanwezigen dat ze moeite hebben om het evangelie aan mensen in hun omgeving te vertellen. De voedingsbodem voor het evangelie was in deze tijd zo moeizaam. Daar gaat mijns inziens een vraag aan vooraf: zijn we misschien zelf het evangelie kwijtgeraakt?

Een gemeente had mij gevraagd om met hen na te denken over hoe ze meer mensen bij de kerk konden betrekken. Ze wilden graag een marketingplan maken. Omdat ik op hun website nauwelijks iets kon lezen over God, Jezus en de Heilige Geest, vroeg ik hen wat ze dan aan de mensen wilden geven. 'Gesprekken over God', was het antwoord. 'Wat zeggen jullie dan over God?' 'Daar praten we niet over, want dan komen de onderlinge verschillen aan het licht en dat geeft alleen maar spanning.' In plaats van een marketingplan zijn ze drie jaar lang met elkaar in gesprek gegaan op zoek naar de bronnen van hun geloof. Verschillen waren ineens minder belangrijk geworden en bleken minder spanning op te leveren dan ze eerst dachten. De gesprekken hebben ze geheel zelfstandig uitgevoerd.

Hoe plausibel is onze boodschap voor de samenleving? Hoe gaan we om met het dilemma van aanpassing enerzijds en vasthouden aan onze identiteit anderzijds? Het voeren van het geloofsgesprek kan gepaard gaan met het afleggen van rekenschap. Hoe doen we dat zo, dat we niet vervallen in de sociale en verstikkende controle en we niet tegelijk verzanden in een zee van vrijblijvendheid?

De beschrijving van de theologen laat zien dat er een ideaal is, een norm waarnaar we kunnen streven. Het laat ook zien dat in de praktijk die norm niet gehaald wordt. De norm van discipelschap, alternatieve gemeenschap, missionaire bewogenheid en het werken aan vrede en gerechtigheid blijken in de praktijk lastig te realiseren in een tijd waarin het individu zich niet volledig bindt aan organisaties en waarin de binding voorlopig is. Dat dilemma komt in het volgende hoofdstuk aan bod.

Hoofdstuk 4

Individu: alleen of in de gemeente?

Eén van de belangrijkste thema's binnen de theologie is de verhouding tussen individu en gemeente. Dat geldt zeker voor een vak als gemeenteopbouw. Doel van gemeenteopbouw is immers de opbouw van de gemeente, in haar totaliteit. Tegelijk gaat het in de gemeente om individuele mensen die het werk binnen en buiten de gemeente doen. Hoe zit het met de individuele vrijheid en de gemeentelijke discipline? Doet het individu ertoe of gaat het om de gemeente als een groter geheel? Aan wie zijn de mensen rekenschap verschuldigd en hoe kun je rekenschap op een moderne manier vormgeven? Dit thema zien we ook terugkomen in de beschrijving van de maatschappelijke ontwikkelingen van hoofdstuk 2 en in de beschrijving van de systematische theologen van hoofdstuk 3. We verkennen dit thema aan de hand van de theoloog Henning Luther, die tot zijn dood in 1991 lid was van de *Evangelische Kirche Deutschland*, de grote volkserk bij onze oosterburen. Daarmee staat hij buiten het baptistenperspectief, dat maakt hem boeiend als een kritisch tegenover van onze eigen theologie. Bij hem staat het individu voorop en niet de gemeente.

Individu of gemeente: een dilemma?

In de Duitstalige Praktische Theologie is de focus meer en meer verschoven van de kerk in haar totaliteit naar de gemeente op lokaal niveau en van daaruit naar het individu. Henning Luther schrijft dat de Praktische Theologie zich eerst alleen bezig hield met wat kerkelijke ambt dragers deden, daarna stond het kerkelijk handelen centraal.⁸⁸ Voor Henning Luther is dat niet meer het juiste uitgangspunt omdat daarmee de gemeente en niet het subject centraal komt te staan. Hij pleit voor een individualisering van de godsdienst en voor een individualisering door de godsdienst.⁸⁹ Hij wil daarmee dat geloof een bijdrage levert aan de persoonlijke ontwikkeling. Deze lijn volgt Wilhelm Gräb nog sterker.⁹⁰ Hij stelt in zijn inleidende hoofdstuk dat godsdienst in de moderne cultuur vooral een vorm is van zingeving tijdens de levensloop. Godsdienst is van belang voor de overgangen in het leven. Geboorte, huwelijk en dood zijn daarin belangrijke gebeurtenissen. Op die momenten in het leven kan de

kerk mogelijk van betekenis zijn voor de individuele zinbeleving. Gräb pleit voor een kerk die zich richt op de overgangen in de levensloop, daar heeft ze een kans om aan te sluiten bij de moderne mens en te communiceren met de omgeving.

Hoewel ik de visie van Gräb op de roeping van de kerk en zijn radicale insteek bij het individu niet deel, wil ik zijn betoog wel serieus nemen. Hij snijdt namelijk mijns inziens wel een belangrijk onderwerp aan. Zoals ik eerder al aangaf is deze postmoderne cultuur een door en door individuele cultuur, waarbij mensen zelf bepalen wat ze wel doen en wat niet. De doperse opvatting, dat Christus de absolute heerschappij wil in het individuele leven en in de gemeente, is hiermee lastig te rijmen. Daarmee staat de relatie individu – gemeente onder een voortdurende spanning. Om in deze wereld relevant te zijn, moet de kerk aansluiten bij het individu. Om trouw te blijven aan haar roeping, moet ze de gemeente en het belang van de gemeente benadrukken. Gräb pleit daarentegen voor een gemeenschap die het individu draagt. Hij gaat uit van het begrip geleefd geloof. Hij ziet allerlei vormen van geloven buiten de kerk om ontstaan waar de kerk geen oog voor heeft of niet bij betrokken is. Dat alledaagse geloven bestaat uit allerlei praktijken die de mensen hanteren.

De aandacht voor de praktijken zien we nadrukkelijk terug bij McClendon en in de Amerikaanse Praktische Theologie.⁹¹ Onze grondovertuigingen blijken uit waar en hoe we werken, waar en met wie we plezier hebben, welke levensstijl we hebben, welk gebruik we maken van de alledaagse culturele belevenismarkt'.⁹² Een doperse gemeenteopbouw kan niet aan die praktijken voorbij gaan. Verderop zullen we aandacht moeten hebben voor hoe de leden hun alledaagse leven vorm geven. Is daarin iets te zien van die andere mogelijkheid tot samenleven, van een verzoende en verzoenende leefstijl? We kunnen dus niet om het individu heen.

Henning Luther

We keren terug naar de opvatting van Henning Luther over het individu als handelend persoon (subject). De Praktische Theologie, en daarmee gemeenteopbouw, gaat over het individu, zo stelt hij. De gelovigen zijn niet alleen passieve ontvangers van het Woord, maar ook zelfstandige en creatieve producenten van theologie, zoals Jannes Reiling ook altijd heeft beweerd. Als theologie reflectie op geloven is, dan maakt iedereen die nadenkt over geloven theologie.⁹³ De

wetenschappelijke theologie moet in de optiek van Henning Luther zorgdragen voor het communiceerbaar maken van het geloof. Geen gemakkelijke opgave in een plurale wereld en een plurale gemeente. De dogmatiek levert dan gespreksstof en niet een normatief fundament. Voor Luther is de tijd voorbij dat de academische theoloog vanuit een aantal aannames een heel bouwwerk maakt zonder dat zijn gedachten door het filter van de ervaring zijn gegaan. Niet het systeem, maar de ervaring telt bij Luther. Geloven gaat niet buiten het leven van alledag om. Van belang is dat we een subject worden en dat we niet gedwongen worden om in een gemeenschap te leven en te geloven. De gemeenschap kan alleen vrijwillig gekozen worden en kenmerkt zich door een dwangloze communicatie. Hierin zit een verschil en een overeenkomst met doperse theologen. Nigel Wright spreekt ook over een vrijwillige betrokkenheid als voorwaarde voor discipelschap.⁹⁴ Daarmee benadrukt deze baptist de vrijwilligheid van het individu. Tegelijk benadrukken doperse theologen de centraliteit van de gemeente en de discipline in de gemeente. Daarmee stellen ze ook grenzen aan de individualiteit. Ik kom daar later op terug.

Luther wil de Schrift, de leefwereld en de levensgeschiedenis van het individu op elkaar betrekken. Het nadenken over de onderlinge verhouding van deze drie maakt een kritische evaluatie mogelijk. De wereld zoals die is, hoeft niet de wereld te zijn die ze is. Dat wil zeggen, dat de huidige samenleving een kwestie is van kiezen.⁹⁵ Deze wereld kan er anders uitzien als we anders kiezen, ons leven kan anders verlopen als we andere mogelijkheden benutten en andere leefstijlen produceren. Juist de ervaring van onrecht maakt dat we kunnen gaan hopen op een andere wereld. Onrecht maakt boos en zorgt er voor dat we weet hebben van een rechtvaardige samenleving. Geloven is deze wereld anders zien.⁹⁶

Grensovergangen

In het denken van Luther is de subjectwording van de enkeling het uitgangspunt. Deze ene mens telt en daarmee de vorming van een unieke identiteit. Die identiteit is niet af. Door de wisselwerking van individu en gemeenschap blijft de identiteit in ontwikkeling. Dat geldt niet alleen voor de enkeling, maar ook voor de gemeente. De identiteit van de gemeente verandert voortdurend door contacten met de omgeving. Identiteit van de enkeling is dus niet gefixeerd, maar juist open. God kijkt niet naar de mens zoals die is, maar naar de mens zoals die kan worden.⁹⁷ We kunnen dat zien in het verhaal van Jezus

en de vrouw bij de bron in Johannes 4. De Samaritaanse vrouw wijst eerst op haar afkomst en geschiedenis. Vijf mannen heeft ze gehad en degene die ze nu heeft is haar man niet. Hoe kan Jezus als gelovige Jood dan met haar omgaan? Toch doet Jezus dat wel en Johannes verhaalt van vele gelovigen onder de Samaritanen door het getuigenis van de vrouw, nadat ze een ander mens is geworden. Jezus is niet bij de sociale etiketten gebleven die anderen op deze vrouw plakten, maar zag andere mogelijkheden. Geloven dient de vrijheid van de mens! Luther spreekt ook niet over een christen zijn, maar over een christen worden. Hoewel Luther het woord gemeenteopbouw nergens in zijn boek gebruikt, is hier wel een belangrijke les uit te trekken. Gemeenteopbouw dient de mens in zijn of haar christenworden. De gelovige vragen komen in zijn visie vooral op bij de breukvlakken in het leven. Daarom moet de Praktische Theologie zich ophouden aan de grenzen van het bestaan en de samenleving. Dat is in de ogen van Luther voor de kerk niet een geliefd oord. Grenzen beschermen het eigene en ze sluiten het andere uit. Baptistengemeenten houden zich niet op bij de grens als we kijken naar het onderzoek van Ingeborg Janssen. We zijn sterk bezig met de eigen gemeenschap. In die zin is het gedachtegoed van Luther een kritisch tegenover voor onze gemeenschap. Wat maakt dat we de grensovergangen mijden? Hebben we angst voor het onbekende? Durven we onze veiligheid niet te verlaten?

Luther beschrijft drie vormen van grensovergang. In de eerste vorm is er een volledige afgrenzing van het andere. De gemeente als een heilige rest zonder contacten met de buitenwereld. De grens met buiten wordt alleen overschreden als er een uitval plaats vindt in de samenleving om mensen van buiten naar binnen te trekken: het evangeliseren op de markt. Een tweede vorm van grensovergang is die van de toerist. Welwillend kijken we bij de burens naar binnen door een moskee te bezoeken in de wetenschap dat we straks veilig kunnen terugkeren naar de eigen plek. Een derde vorm is die van de overgang als een blijvende positie. We emigreren uit het bekende naar het onbekende. Als een Abraham trekken we weg uit de traditie van Ur der Chaldeeën om een reiziger te worden. Door deze overgang ontstaat een nieuw vaderland dat de blik op het oude vaderland altijd verandert.⁹⁸ Dat betekent dat we in dat geval het normale gaan doorbreken. De dagelijkse routine komt onder druk te staan. Dit is geen gemakkelijke optie, het vraagt om een vermogen om het bij de grenzen van de samenleving uit te houden en er te zijn voor de ander in zijn of haar anders-zijn. We zien deze vorm van werken bij *Urban*

Expression waar een team in een achterstandswijk gaat wonen en in de wijk een bijdrage levert aan het verbeteren van het leefklimaat door het delen van het dagelijkse leven met anderen. Hun kinderen gaan naar dezelfde (zwarte) school als de andere kinderen. Het lijkt er op dat we deze beweging vooral zien bij gemeentestichtende activiteiten.

Mijdingsgedrag

De samenleving, zo stelt Luther, probeert in het algemeen de grens-ervaringen zo snel mogelijk weg te drukken. Bij een overlijden dient de rouwende na een aantal gesprekken weer als tevoren te kunnen functioneren. Therapie is dan gericht op het versterken van het aanpassend vermogen. Ook in de kerk ziet hij dit mechanisme van reflectievrij handelen. De werkelijkheid wordt dan niet kritisch doordacht maar vooral bevestigd en al wat er kan zijn aan breuken en conflicten wordt ontkend. Dat is binnen gemeenten een sterk mechanisme. Een constatering die Rein Brouwer ook heeft gedaan in zijn uitvoerige analyse van een gemeente in Amersfoort. Hij stelt dat de raad in deze gemeente conflictmijdend is, een positie die vaak wordt ingenomen.⁹⁹ Deze ervaring heb ik inmiddels zelf ook opgedaan in verschillende baptistengemeenten. Dit gedrag van mijden en ontlopen leidt tot een oppervlakkige verkenning van de situatie uit angst voor spanningen, die daarna toch komen. Luther bepleit een sterke en kritische analyse. Dat is zeker geen gemakkelijke weg, maar wel een weg die kan leiden naar verandering.

In een gemeente constateren raad, predikant en vrijwilligers dat hun pogingen om door te gaan op de al lang geleden ingeslagen weg niet meer voldoen. Ze zijn het contact met de omgeving kwijtgeraakt en het 'opleuken' van de activiteiten is niet voldoende om mensen bij de gemeente te betrekken. Ze besluiten om het roer radicaal om te gooien en hun leven met de omgeving te delen. Hoe ze dat gaan doen weten ze niet. Ze besluiten om eerst de omgeving goed en grondig te ervaren voordat ze plannen maken voor mensen uit de omgeving. Ze willen met hen samenwerken en samenleven. Een moedig besluit.

Luther ziet in de ervaringen van het contingente, het toevallige, mogelijkheden om het alledaagse en deze werkelijkheid te overstijgen. De waarschijnlijkheid van het alledaagse (plausibiliteit) wordt getest en stuit in het contingente op een grens. Als de verwerking ervan gebeurt vanuit het idee van een andere wereld in deze wereld kunnen die grenzen overschreden worden. Het vertrouwde wordt vreemd.

In het verleden heb ik mannen begeleid die een relatie hadden met een incestslachtoffer. Het ontdekken van dat trauma bij hun partner, raakte hen diep. Ze hadden er part nog deel aan, maar zaten opgezaald met een tweedehandsconflict. Het vanzelfsprekende van de seksualiteit verdween, vertrouwde rollenpatronen veranderden en de relatie moest als het ware opnieuw worden opgebouwd. Sommige van deze mannen gingen seksualiteit daarna meer zien als een van God gegeven geschenk waar ze geen recht op hadden, maar wat hun partner hun gaf uit vrijwilligheid.

In Kruiskamp in Amersfoort zijn drie echtparen in de wijk gaan wonen om daar hun leven te delen met de mensen in de wijk. Ze drinken in de zomer een pilsje met hun burens, zijn actief in de speeltuinvereniging en het verzorgingshuis, organiseren een dag om grof huisvuil op te ruimen, bidden en houden vieringen. De vanzelfsprekendheid van hun geloof en de vormen om dat uit te drukken zijn verdwenen. Ze zijn de grens overgegaan en het is maar zeer de vraag of ze ooit nog terug kunnen in een reguliere gemeente met haar reguliere onderwerpen, vormen en zorgen. Ze zijn deze wereld van de wijk anders gaan bekijken vanuit hun vertrouwen in God.

Luther pleit voor een structurele ervaring en doordinking van de ontmoetingen bij de grenzen van het leven.

Interactie met de omgeving

Daarmee is de exclusieve aandacht voor de ecclesiologie voor Luther niet meer mogelijk. De Praktische Theologie moet zich op het subject richten. Hij wil daarin overigens niet doorschieten in een grenzeloos individualisme. Hij heeft oog voor de sociale interactie. Zin en betekenis ontstaan niet in het individu maar in de interactie tussen het productieve subject en het receptief hermeneutische subject.¹⁰⁰ Betekenis ontstaat in de interactie tussen gemeenteleden¹⁰¹ en tussen gemeente en omgeving. Juist in de ontmoeting met het vreemde wordt het vanzelfsprekende bevraagd, ze leidt naar onrust, niet naar bevestiging. Wie met een drugsverslaafde spreekt en de mens achter de verslaving ontdekt, die gaat anders naar de wereld kijken.

Een student heeft zijn geboorteland bezocht. Hij heeft daar familie opgezocht en een aantal weken hun leven gedeeld. Door naar hun leven te kijken en dat te vergelijken met zijn eigen leven is al het vanzelfsprekende voor hem opengebroken. Simpelweg doorgaan met het oude was bij terugkomst niet mogelijk. Hij voelt zich ineens een vreemdeling in eigen huis.

Dit denken vanuit de ander verhindert dat een gemeente louter gericht is op zelfhandhaving, zoals nu vaak wel het geval is. Dan zoekt de gemeente naar grensverleggende activiteiten op grond van de missie die iedere lokale gemeente heeft, ook al zien ze die soms in eerste instantie niet. Het dienen van de ander is voor Luther liturgie, dienst van het volk van God.¹⁰² Diaconie is voor Luther het grondpatroon van de gemeente, dienst aan de ander.

De ander

Door de ander als subject neer te zetten verzet hij zich tegen het objectsdenken van de moderne samenleving. Volgens Luther is in het burgerlijk denken wel plaats voor het individu en voor de vrijheid van de mens, maar niet voor de ander. De mens moet in zijn denken vrij zijn van invloeden van anderen; hij maakt zijn eigen wereld, creëert een eigen leven en stijl met de confectiekleding van WE en de pre-fab producten van IKEA. Dat is een individu die de ander niet nodig heeft, die in de gemeenschap juist zijn vrijheid verliest. In de politiek heet het dan dat de overheid de individuele burger niet moet betuttelen. Hij maakt zelf wel uit hoe hard hij rijdt en daar bekeuren we dan niet voor. Bekeuren voor een overtreding is dan al snel bevoogdend. Luther stelt daar tegenover dat we de ander juist nodig hebben om mens te worden. De gemeenschap hoeft de vrijheid van het individu niet op te lossen, ze kan deze juist mogelijk maken. Door dit spreken over de ander - een term die Luther van de Joodse, Russische, Franse filosoof Levinas overneemt - ontstaat er ook ruimte voor het inbreken van de Ander in onze wereld.¹⁰³ God als vreemde die ons bevraagt en onder kritiek stelt en zo deze wereld anders maakt.

Gemeente van gelijken

Voor Luther staat het subject centraal, dat moge helder zijn. Voor Yoder, Grenz en McClendon staat de gemeente centraal, zoals we in hoofdstuk 3 hebben gezien. Binnen gemeenteopbouw ligt de focus op de gemeente. Van Luther kunnen we voor gemeenteopbouw een aantal zaken leren.

In de eerste plaats mag de opbouw van de gemeente niet gericht zijn op rust, interne harmonie en zelfhandhaving. Zolang deze aarde niet geheeld is, is de gemeente een plek van onrust, omdat de wereld anders kan zijn dan ze nu is. De wereld is pas af aan het einde der tijden. Die principiële veranderlijkheid is ook een bron van onzekerheid en daarmee van angst binnen de gemeente. Gemeenteopbouw

heeft daar rekening mee te houden. Er is een ideaal en een praktijk. Veranderingen snel of sluiks invoeren zal vroeg of laat leiden tot onrust en verlies aan mensen. Veranderingen niet doorvoeren overigens ook. Daarom is het belangrijk om oog te hebben voor de spankracht van een gemeente.

In de tweede plaats is alle theologie binnen de gemeente contextueel. Ze komt voort uit de dialoog tussen Schrift, traditie, de leden en de omgeving.

In de derde plaats dient gemeenteopbouw de enkeling continu in het oog te houden. De gemeente mag geen dwang worden, ze is het resultaat van het antwoord van mensen op de roepstem van God. Gemeenteopbouw werkt daarom niet met dwang of hiërarchie.

In de vierde plaats blijven de leden en de mensen in de omgeving subjecten en mogen ze niet als pionnen gezien of gebruikt worden.

Desondanks heb ik ook kritische opmerkingen bij Luther. Hij heeft zeker oog voor de interactie tussen mensen, maar zijn eenzijdige nadruk op de enkeling heeft ook gevaren. De gemeente kan uit het zicht raken en daarmee doen we tekort aan de roeping van de gemeente en de wil van God om (ook) via de gemeente in de wereld te werken. In Duitsland heeft Johannes Zimmermann daar op gewezen.¹⁰⁴ De kerk is de door het Woord van God gezonden gemeenschap van gelovigen, ze is gericht op het geloof van de enkeling en op de gemeente als volk van God. De roep tot geloof is tegelijk een roep tot het ingaan in de gemeente. In de optiek van Zimmermann is het niet mogelijk om christen te zijn los van de gemeente.¹⁰⁵ De gemeente helpt de gelovige bij het individualiseringsproces door de persoonlijke relatie tussen Christus en het individu. Tegelijk maakt ze de gelovige sociaal door hem op te nemen in de gemeenschap. Zimmerman wil geen individuele versmalling waarin alles om het individu draait en hij wil geen collectiviteit die de individualiteit hindert of vermindert.

Deze visie sluit goed aan bij Yoder. Die neemt ook afstand van een individualisme zonder gemeenschap. De spanning tussen individu en gemeente lost Yoder niet op door de dwang van de gemeenschap te vergroten, waardoor verschillen ontkend worden. Evenmin kiest hij voor de luthers-piëtistische oplossing van een louter individueel heil.¹⁰⁶ Dat is voor Yoder niet vol te houden omdat alle richtlijnen voor de gemeente in de brieven van Paulus gericht zijn op de relatie en niet op één persoon. In het gezin en de gemeente draait het om

wederkerigheid en relatie. De richtlijnen zijn gericht op hen die aan de onderkant zitten van de macht, op vrouwen, kinderen en slaven. Dat maakt dat niemand gedwongen kan worden om toe te treden tot de gemeente. Die keuze behoort geheel vrijwillig te zijn.¹⁰⁷ Yoder legt de huisregels in de brieven van Paulus in die lijn uit. Die vinden we bijvoorbeeld in Kolossenzen 3:18-4:1.¹⁰⁸ Belangrijk daarin is dat vrouwen en slaven worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid, zelfs voordat de mannen of de slavenhouders aangesproken worden. In die tijd waren vrouwen het bezit van hun vader en later van hun man. Mannen legden dochters in de Romeinse samenleving regelmatig te vondeling omdat ze minder waard waren. Slaven waren uiteraard ook bezit van mensen en hadden geen eigenstandig recht van spreken. Zowel de mannen als de vrouwen werden gezien als mensen die niet in staat waren tot moreel handelen. Ze gehoorzaamden slechts. Paulus spreekt deze vrouwen en slaven echter aan en zet ze zo neer als mensen die wel moreel kunnen handelen. Ze zijn verantwoordelijk voor hun eigen gedrag. Dan pas worden de machtigen aangesproken die deze claim van Paulus dan niet meer kunnen negeren. De onvrijen kunnen zich vrijwillig onder een ander voegen. Dat doen ze uit een vrije daad en niet uit fatalisme en met wrok. Paulus accepteert hiermee een situatie die ook voor hem misschien niet ideaal is geweest, maar die hij in de samenleving niet structureel kon veranderen, wel in de gemeente!¹⁰⁹ Daarin zag hij, aldus Yoder, de nieuwe wereld komen waar mensen anders met elkaar omgaan. In Christus is geen Jood of Griek, geen vrouw of man, geen slaaf of meester. 'Het werk van Christus is niet alleen dat Hij de ziel van individuen redt en dat ze daarom elkaar beter kunnen liefhebben; het werk van Christus, het maken van vrede, het neerhalen van de muur (tussen Jood en Griek, toevoeging EG), is in zichzelf het stichten van een nieuwe gemeenschap die bestaat uit twee soorten mensen, zij die onder de wet leefden en zij die dat niet hebben gedaan.'¹¹⁰

Daarmee maakt Yoder duidelijk dat een (doperse) gemeente uit gelijken bestaat. Wie vrij kon worden, moest dat vooral ook doen. Dat is dan wel een vrijheid die in de verbinding met anderen staat. Wie gelooft in Christus, heeft deel aan Christus en aan zijn lichaam, de gemeente. Heil is niet een individueel gebeuren los van relaties. Het herstel van de relatie met God gaat gepaard met herstel van de onderlinge relaties, al is dat niet altijd gemakkelijk.

Een gedetineerde die iemand had omgebracht, vroeg aan een gemeente om vergeving voor zijn daad. Tegelijk gaf hij aan dat hij die vergeving niet vroeg aan de nabestaanden. Hen wilde hij hiermee niet belasten. Hoe nobel dit ook lijkt, hiermee wordt juist voorbijgegaan aan herstel van relaties met de slachtoffers. Zij worden als het ware ontkend.

Geloven en gemeente horen in de doperse opvatting bij elkaar. In die zin gaan we niet mee in het denken van de Duitse praktische theologie. Maar we gaan evenmin mee in de uitoefening van dwang en macht over de ander.

Het gesprek

In de gemeente zal het (geloofs)gesprek telkens gezocht moeten worden, hoe moeilijk dat soms ook is. We geven aan elkaar rekenschap van ons denken en ons handelen. Niet vanuit een normatief kader, waarmee we elkaar de maat nemen, maar vanuit een betrokkenheid op elkaar. Daar waar het gesprek vermeden of ontweken wordt, ontstaat schade aan de gemeente en de gemeenschap. In mijn optiek is dit een belangrijk onderwerp in gemeenteopbouw. Het onderlinge gesprek en de bereidheid om rekenschap aan elkaar te geven, in het Engels *accountability*. Dit vermogen zijn we kwijtgeraakt in deze tijd van individuele vrijheid. Nu moet ik er meteen bij zeggen dat de gemeenten in het verleden ook niet altijd goed omgingen met deze onderlinge rekenschap. Door de jaren heen hebben de gemeenten (of de voorgangers) de mensen de maat genomen en hen te licht of te zwaar bevonden. Binnen de doperse traditie heeft het hanteren van tucht en ban veel kwaad gedaan. Wie een afwijkende mening had, mocht vertrekken of werd buitengesloten. Het gesprek vond plaats in een oordelende setting. Het kan ook anders.

Mijn pake (mijn Friese opa), een eenvoudige IJsselmeervisser, was bij ons in Hoogkerk en haalde mij uit school. Tijdens de wandeling vertelde hij over hoe in de gemeente om kon worden gegaan met verschillen. Als iemand een andere mening had dan ik, zo vertelde hij, moest ik naar de ander toegaan en over dat verschil praten met de Bijbel erbij. De Bijbel was voor hem de hoogste autoriteit. Als beiden met een beroep op de Bijbel bleven verschillen dan moesten we elkaar accepteren. Misschien had de ander gelijk, misschien ik ook wel en misschien zagen we het allebei fout. In de hemel zouden we uitsluitsel krijgen (als het daar nog relevant was).

Binnen de Iona-community, een kloostergemeenschap op het eiland Iona, leggen de leden rekenschap af aan elkaar. Ze ver-antwoord-en

zich voor elkaar. De leden wonen verspreid over heel de wereld en hebben beloofd zich in te zetten voor dagelijks Bijbellezen en bidden, het delen van hun geld en het verantwoorden van de besteding, het plannen en verantwoorden van de inzet van hun tijd, het inzetten voor vrede en gerechtigheid en het bij elkaar komen in de groepen. Door de gesprekken helpen de leden elkaar om de doelen scherp in het oog te houden. Het gaat er niet om dat de anderen bepalen of die piano gekocht kan worden, maar wel dat ze elkaar bevragen over hun motieven en raad kunnen geven.

Heel concreet ging het in een gesprek over de besteding van je tijd. Iemand nam nauwelijks tijd voor zichzelf, de anderen waren altijd belangrijker. Daardoor dreigde iemand zichzelf kwijt te raken met het risico van een burn-out. Door het gesprek ontstond voor dit lid meer balans en kon ze weer (leren) genieten van soms even niets doen.

Door het gesprek ontstaat dus ook ruimte voor zorg en het bewaken van elkaars grenzen. De verschillen blijven dus bestaan, terwijl ze tegelijk door het gesprek begrensd zullen worden. Niet alles kan in de gemeente, alleen gebeurt de begrenzing niet met dwang maar door het verkrijgen van inzicht.

Wat is waarschijnlijk?

Dat gesprek is ook een risico. Meninge kunnen veranderen. Over slavernij denken we nu anders dan vroeger. Ook over de positie van vrouwen en mannen wordt nu verschillend gedacht. Verkrachting is bijvoorbeeld nu ook binnen het huwelijk strafbaar. Zo zijn er meer zaken verschoven. Waar het 100 jaar geleden plausibel was om in God te geloven, is het dat nu in West-Europa niet meer.

Mijn neefjes vroegen mij onlangs hoe het mogelijk was dat ik, docent in het wetenschappelijk en hbo-onderwijs, toch kon geloven in God als die niet met de wetenschap te bewijzen was. Tijdens een bezoek aan Suriname bleek dat daar niet-geloven in God ondenkbaar was. Hoe konden we in Nederland denken dat er geen God was?

Hier zien we een botsing in de plausibiliteitsstructuur. Wat vroeger plausibel was, is dat nu niet meer. Er is geen overkoepelend zingevingssysteem dat voor iedereen geldt. Toen die beweging van verlies aan geloofwaardigheid voor het christelijk geloof 100 jaar geleden begon, heeft de kerk dat lange tijd kunnen keren door alles in

zuilen te organiseren. Zo bevestigden de leden elkaar in alle denkbeelden en bleef de plausibiliteitsstructuur intact. We zien dat nu nog bij de Gereformeerde Gemeenten. De vraag is hoe we in baptistengemeenten voor een plausibiliteitsstructuur zorgen. Daarvoor zijn een aantal mogelijkheden. We kunnen ervoor zorgen dat de leden alle of bijna alle tijd en aandacht aan gemeenteactiviteiten besteden. We isoleren de leden als het ware door hen te laten opgaan in de gemeente. Dan ontstaat een gesloten structuur waarin de leden elkaar bevestigen. Vaak gaat dit gepaard met een sterke afwijzing van de omgeving: 'De wereld is slecht, wij doen daar niet aan mee'. Gemeenten hebben een weekvullend programma aangeboden aan de jongeren en de leden en hen zo geïsoleerd. Daarmee brengen we een hoge scheiding aan tussen gemeente en samenleving. Die scheiding is niet vol te houden. Op allerlei terreinen beïnvloedt die samenleving namelijk de leden en mijn indruk is dat we de plausibiliteitsstructuur alleen handhaven voor het gelovige domein. Binnen de gemeente denken we min of meer gelijk en houden zo ons geloof in stand.¹¹¹ We verliezen ook ons missionaire karakter, omdat met de omgeving niet over geloven wordt gesproken. Geloven doe je in de kerk of in alle beslotenheid van je privé-domein.

Tegen de cultuur in

Door deze tendens tot isolatie kunnen we geen invloed uitoefenen op het denken van anderen. We hebben het afgeleerd om zo over ons geloof te spreken dat dit communiceert met niet-gelovigen. De eerste periode van de kerkgeschiedenis laat zien dat dit wel mogelijk is. Christenen vielen op door een afwijkende leefstijl en door hun contact met de omgeving. Dat vereist een gedeelde taal en die hebben we in deze tijd niet meer als het gaat om geloven in God. In de moderne tijd van de Verlichting is geloven in God buiten de wetenschap komen te staan. Over God viel geen uitspraak te doen en dus ook niet over geloven. Alleen wat je kon waarnemen was werkelijkheid. Dat denken is op zijn retour. In het postmoderne is weer ruimte voor zin, mystiek, spiritualiteit en geloof (ook als het alleen maar een iets is).

Tijdens een bijeenkomst van kleine baptistengemeenten was dit punt één van de knelpunten voor kleine gemeenten. Ze konden hun boodschap niet meer kwijt aan de samenleving. Vroeger konden ze inspelen op de aanwezige kennis van kerkverlaters over het christelijk geloof.
--

Dat die ruimte er wel is, laten de gemeentestichtende projecten zien. In de wijk Kruiskamp in Amersfoort begon men met participeren in het speeltuinwerk. Na verloop van tijd is startte men een kinderkerk en nu geven de ouders aan dat ze ook wel eens meer willen weten. Van losse contacten groeit langzaam een gemeenschap. De werkers daar verstaan de mensen in de wijk en kennen hun taal, die ze inmiddels zelf ook spreken. Om een missionaire gemeente te zijn, te blijven of juist weer te worden is een dergelijk contact met de omgeving noodzakelijk. Gemeenteopbouw die alleen gericht is op preken voor eigen parochie, past naar mijn idee niet in een doperse gemeenteopbouw.

Contextuele theologie

Het vereist ook een contextuele theologie. Dat wil zeggen dat we niet met een algemeen geldend geloofssysteem kunnen aankomen. Elke theologie is plaats- en gemeentegebonden. Dat is van het begin af aan geweest. 'Tegen het einde van de tweede eeuw ontstond ook de behoefte om de geloofsbelijdenis verder te doordenken en te verdedigen tegen de opvattingen van diegenen die als dwaalleraren werden gezien. Zo ontstond het min of meer systematisch en wetenschappelijk nadenken over de inhoud van het geloof, dat men theologie noemt'.¹¹² De theologie van een gemeente is het resultaat van omgeving, geschiedenis, Bijbel en de gemeente. Kern van dit alles is de Bijbel, die zal in elke baptistengemeente centraal staan en blijven staan. Elke gemeente is ook gemeente van Jezus Christus en daarmee is de eenheid tussen de gemeenten gegeven. Die hoeven we niet te zoeken, we krijgen die automatisch mee. Te midden van die eenheid mag en moet er een bonte verscheidenheid bestaan. Dat heeft te maken met de geschiedenis van de gemeente op deze plek. Naast een kern die we als baptistengemeenten delen (zie hoofdstuk 1), moeten we verschillen op basis van onze context. Dat betekent voor gemeenteopbouw dat we niet langer kunnen werken met algemene modellen en methoden, maar dat de methoden open zijn en dat de gemeenteleden eigenaar blijven van het hele proces.

Contextuele theologie vereist dat eerst de theologie van een gemeente helder wordt gemaakt voordat gewerkt wordt aan de diagnose van structuren, communicatie en vorming in de gemeente. Dat kan door het analyseren van de praktijken in de gemeente. Wat de gemeenteleden in en namens de gemeente doen, laat de lokale identiteit en theologie van die gemeente zien. Deze theologie van de eerste orde

kan daarna in gesprek komen met de theologie van de tweede orde, die van de professionele theologen. Dat kan in een kring van voorgangers/theologen, waarbij dat niet alleen baptisten hoeven te zijn. Dat kan ook in een lokale kring van voorgangers. Het is zeker aan te raden om voorgangers in bijzondere dienst of gemeenteopbouwers daarbij te betrekken. Die blijken namelijk kritischer en eerlijker naar de gemeente te kijken dan de gemeentevoorganger en durven ook openlijker voor hun mening uit te komen. In dat gesprek komen Bijbel, traditie, theologie van de gemeente en de omgeving aan bod. Dat gesprek kan niet bij de academische of hbo-theologen blijven; het gesprek wordt ook gevoerd in de gemeente zelf. Uiteindelijk duidt de gemeente wat ze als de wil van de Heer ziet.

Dit proces van het onderscheiden van de wil van de Heer is een lastig proces. Het ontbreekt mij hier helaas aan ruimte om daar diep op in te gaan. Van belang is dat we continu naar de wil van God zoeken, individueel en in de gemeente en dat vereist een voortdurend gesprek in de gemeente. Dat betekent ook dat gemeenteopbouwmodellen waarbij het eindpunt gegeven is (hier moet de gemeente naartoe) in mijn optiek niet werken. Gemeenteopbouw is een voortdurend proces van zoeken, duiden, handelen en vinden. Methoden die deze kenmerken niet hebben, zullen in de praktijk niet of nauwelijks werken. Het beeld van de pelgrim of reiziger past beter bij deze vorm van gemeenteopbouw dan het beeld van de veilige haven. 'De reiziger riskeert gezondheid en comfort en denkt buiten de lijnen van stereotypen en aannames, omdat hij ondergedompeld is in het ritme van de te bezoeken plaatsen'.¹¹³ Nelson drukt daarmee uit dat de gemeente aan een waagstuk begint. De gemeente ervaart het geloof, ze verbindt zich met de omgeving, ze maakt zichzelf concreet in relaties en netwerken en wordt zo de belichaming van een nieuwe gemeenschap. Zonder het geloof kan de gemeente het goede nieuws niet door vertellen. Dat is in de optiek van Nelson een noodzakelijke voorwaarde. Vanuit dat geloof kan de gemeente zich verbinden met de buurt, maar dat vereist dan ook dat gemeenteleden in die buurt wonen, anders is het iets dat de gemeente voor anderen doet en niet met de buurtgenoten. Het vraagt dus concrete relaties. De ander zien, de verschillen erkennen, de uniekheid van de ander waarderen en hun waarden respecteren, of we het daarmee eens zijn of niet.¹¹⁴ Dat vraagt ook om de bereidheid om ons te laten veranderen door de buurtgenoten; het is een wederkerig proces.¹¹⁵ Hun aanwezigheid zorgt voor een minder nette situatie dan we nu waarschijnlijk hebben.

Tegelijk is de gemeente een alternatieve gemeenschap. Daarin leeft ze het Koninkrijk van God, in alle bescheidenheid en voorlopigheid uit.

De baptistengemeente Assen is zo'n reis begonnen, weg uit de kerk waar ze altijd samenkwamen naar een wijkgebouw in Assen-Noord. De gemeente wil er zijn voor de buurt en zich daarmee verbinden. Niet een gemakkelijk proces, het vergt de nodige verandering. De hbo-theoloog die stage liep heeft eerst de gemeente verkend en daarna de buurt. Gewoon rondlopend en zichzelf voorstellend als vertegenwoordiger van de baptistengemeente kreeg ze allerlei contacten en mogelijkheden om te participeren in het leven van de buurt. De gemeente bekijkt nu wat ze in dat voetspoor zelf kan gaan doen.

Dit is een voorbeeld van een reis zonder modellen, maar wel met een hart voor de omgeving. Een reis die in de optiek van Nelson vraagt om verbeelding, bereidheid om verrast te worden, gerichtheid op God, een pragmatische houding en het besef dat we nooit terugkeren naar de gemeente zoals ze was. Geen modellen, geen georganiseerde reis, geen terugkeer naar onze comfortzone, met onze eigen geloofstaal.

Uit dit hoofdstuk nemen we een aantal zaken mee voor het opstellen van criteria om methoden te beoordelen en te vergelijken. Contextualiteit, een gemeente van gelijken, de gemeente aan de rafelranden van de samenleving. En dat alles in een klimaat waarin het individu kan opbloeien zonder dwang. Wat we ook meenemen is het belang van de gemeente. Individu en gemeente gaan samen.

Hoofdstuk 5

Baptisten gemeenteopbouw

In dit hoofdstuk beschrijf ik eerst de doelen en kenmerken van een baptisten gemeentopbouw en daarna hoe deze te gebruiken zijn in de praktijk. Vervolgens evalueer ik met behulp van deze punten een aantal modellen en methoden voor gemeenteopbouw. De gemeente is geroepen gemeente van Jezus Christus. Dat is voor mij uitgangspunt. Hier gaan we in op die zaken die van belang zijn voor ons onderwerp: baptisten gemeenteopbouw.

In de voorgaande hoofdstukken is een reeks termen genoemd die verband houdt met een baptisten gemeenteopbouw. Die termen zijn onder te verdelen in doelen, processen en werkwijze.

Doelen

- *Gemeenteopbouw in deze tijd heeft een missionaire gerichtheid*¹¹⁶
Op de Algemene Vergadering van de Unie van Baptistengemeenten in Nederland van 20 mei 2011 stelde zo'n 45% van de afgevaardigden dat missionair gemeente zijn de hoogste prioriteit moest hebben. Het jeugdwerk was met 30% tweede op de lijst met vijf mogelijke prioriteiten.¹¹⁷
- *De gemeente wil een tegencultuur zijn in deze samenleving zonder het contact met die cultuur te verliezen*¹¹⁸
De gemeente is gericht op het meewerken in het Koninkrijk van God (Grenz en McClendon) en ze werkt aan vrede, gerechtigheid, rechtvaardigheid en liefde op basis van de Bijbel en met Christus als middelpunt. Ze zoekt de wil van God. Dat vereist een sterke transformatie van het huidige denken en de praktijken.
- *De gemeente werkt aan navolging of discipelschap*¹¹⁹
Voor discipelschap moet binnen gemeenteopbouw de nodige aandacht zijn. De gemeente is een verbondsgemeente (Grenz). Mensen verbinden zich aan de gemeente.

Processen en werkwijze

- *Verhalen*¹²⁰
Eigen aan een baptisten gemeenteopbouw is de nadruk op verhalen (McClendon). Het verhaal van God komt samen met de verhalen van de gemeente en de gemeenteleden en met de verhalen

van mensen in deze wereld. Dat verhaal van God kan bevestigen, bemoedigen en corrigeren. Gemeenteopbouwmodellen waarin die aandacht voor verhalen nadrukkelijk aan bod komt hebben de voorkeur.

- *Participatie*¹²¹

Iedereen telt mee en moet mee kunnen doen. Niet iedereen zal mee willen doen, maar de mogelijkheid moet er wel zijn. Vanuit onze geschiedenis ligt een sterke nadruk op het priesterschap van alle gelovigen. Dat betekent naar mijn idee dat we ons in de gemeenteopbouw vooral richten op processen van onderaf. Een hiërarchische manier van werken past niet bij onze traditie, de dialoog wel. Er is een participatieve stijl van leidinggeven.

- *Contextueel*¹²²

Contextueel zijn vereist dat we niet werken met voorgeprogrammeerde modellen voor alle gemeenten, maar met open modellen, waarin aandacht is voor de gemeente, voor de directe omgeving en de cultuur waarin we leven. Het geleefd geloof van de individuele leden komt daarin ook aan bod evenals de pluraliteit in de gemeente en in de samenleving.

- *Open modellen*¹²³

In de complexe en dynamische situatie die van plaats tot plaats verschilt zijn causale modellen niet geschikt. Er is geen één op één keten van oorzaken en gevolgen. Gemeenteopbouw in deze tijd vraagt om goede procesmethoden met ruimte voor experiment. De gemeente is onderweg. Dat is een uittocht en een onrust. We zijn bijwoners en pelgrims, die wel een doel en bron hebben, maar geen uitgestippelde route.

- *Individu én gemeente*¹²⁴

We hebben aandacht voor de verhouding tussen individu en gemeente. Geloven zonder gemeente is geen baptistenprincipe, een gemeente zonder aandacht voor het individu evenmin. De individuele gelovige blijft een verantwoordelijk subject, die eigen besluiten kan nemen in dialoog en afstemming met de gemeente.

Hoe kunnen we deze regels in de praktijk toepassen? Ze zijn immers nog heel vaag en abstract. Hieronder beschrijf ik vier methoden en ik pas daarna de criteria toe en evalueer op die manier de methoden. Drie van de vier methoden worden in baptistengemeenten toegepast: 'doelgericht gemeente zijn', 'natuurlijke gemeente ontwikkeling' en 'handboek gezonde gemeente'. De vierde methode komt uit het

bedrijfsleven en heet 'waarderend onderzoeken'. Ik heb gekozen voor deze methode omdat die langzaam maar zeker aan populariteit wint bij gemeenten en gemeenteopbouwwerkers.

Doelgerichte gemeente

In Saddleback (Verenigde Staten) staat een megakerk die in 1980 gesticht is door Rick Warren.¹²⁵ Deze is niet als een megakerk begonnen. De eerste dienst had 250 bezoekers.¹²⁶ Rick Warren heeft het concept van een Doelgerichte Gemeente ontwikkeld en is sterk beïnvloed door Donald A. McGavran van de 'gemeentegroei-beweging', waarin het effectiviteitsdenken voorop staat.¹²⁷ Van belang is dat de kerk groeit en dat verloren schapen gevonden worden.¹²⁸ Voor Rick Warren is dat uitgangspunt de motor van zijn handelen. De kerk kan groeien als de leiders in de gemeente de groeibelemmerende factoren opsporen en wegnemen, zodat er een natuurlijke en normale groei kan komen.¹²⁹ 'Ik geloof dat het centrale thema voor kerken in de 21ste eeuw de gezondheid van de kerk is, niet kerkgroei.'¹³⁰ Voor hem is groei een gegeven; gezonde gemeenten groeien, zieke gemeenten krimpen. Dat geldt ook andersom. Gemeenten die krimpen, zijn niet gezond en gemeenten die groeien wel. Hij ziet dat kerkleiders vaak bidden of God hun werk wil zegenen, hijzelf ziet dat liever anders. We moeten aansluiten bij wat God al aan het zegenen is.

Het proces van gezond worden (en groei) is geen gemakkelijk proces. Het vergt de nodige experimenten en mislukkingen, het kost tijd om uit te vinden wat wel werkt in de situatie van de gemeente en wat niet.¹³¹ Rick Warren waarschuwt daarom voor de neiging om het Saddlebackmodel eenvoudig te kopiëren. De context van de gemeente daar verschilt van elke andere plek. Warren is zijn hele leven op zoek geweest naar Bijbelse, culturele en leiderschapsprincipes die zorgen voor een gezonde, groeiende gemeente.¹³² Hij ontdekte er twee:

- Gezonde gemeenten hebben een predikant die een lange tijd de gemeente dient¹³³
- De gezondheid van de kerk kan worden afgemeten aan het vermogen om mensen uit te zenden en niet aan haar zitplaatsen¹³⁴

Hij onderscheidt bij groei vijf dimensies:

- Groei in gemeenschap
- Groei in discipelschap
- Groei in aanbidding

- Groei in bediening of diaconaat
- Groei door evangelisatie¹³⁵

De boodschap moet voor hem altijd overeind blijven. Het aanpassen van het evangelie aan de culturele trends is voor hem taboe, ook als dat in eerste instantie meer mensen oplevert. De methoden om mensen te trekken kunnen echter heel verschillend zijn. Iedere groep wordt op een eigen manier aangesproken. Daarom hebben we ook veel verschillende kerken nodig. Je kunt niet iedereen bedienen in één gemeente. Het idee van een volkskerk waar iedereen samenkomt (zoals de PKN) is hem dan ook vreemd. Eerst zijn er Bijbelse principes, die dan ook over de hele wereld werken. Dan een proces over hoe je mensen kunt ontwikkelen en ten slotte zijn er methoden gebaseerd op principes. De gelovige kiest vrijwillig voor de gemeente en daarna volgt een gestandaardiseerd programma voor de gelovige, die daarmee object van handelen wordt.

Elke gemeente heeft een sterk fundament nodig, een doel dat bindend is voor iedereen en waar alle mensen aan mee willen werken. Een helder doel bevordert de eenheid en zorgt voor concentratie. Om achter dat doel te komen is bestudering van de Bijbel noodzakelijk en zijn er vier vragen die beantwoord moeten worden:

- Waarom bestaat de gemeente?
- Wat moeten we zijn als gemeente?
- Wat moeten we doen als gemeente?
- Hoe kunnen we dat doen?¹³⁶

Elke gemeente heeft vervolgens vijf doelen:

- Aanbidding
- Diaconaat
- Evangelisatie
- Gemeenschap
- Discipelschap¹³⁷

Deze vijf algemene doelen vragen om een vertaling naar de lokale situatie. Aanbidding in Afrika vraagt om andere vormen dan aanbidding in Nederland. Opvallend in het boek van Rick Warren is dat hij gemeenten typeert aan de hand van de voorganger. Die bepaalt wat voor soort gemeente er is. Verder werkt hij naar de kern (de actieve leden) van de gemeente. Vanuit de mensen in de omgeving

naar bezoekers, naar leden, naar groeiende discipelen, naar de kern, de actieve dienaren in de gemeente. De mensen in de omgeving zijn de verloren mensen, de bezoekers bestaan uit gelovigen en ongelovigen, de leden zijn mensen die een belofte hebben gedaan, de discipelen zijn gewijd aan het verder groeien als christen en de kern zijn de werkers en leiders die de rest van de gemeente dienen. Het is de bedoeling om zoveel mogelijk mensen dichterbij de kern te brengen. Dat is het normatieve ideaal. Rick Warren is begonnen vanuit de buurt, niet vanuit de kerngroep. Het bekeren van mensen is het ultieme doel en daarvoor is aandacht en contact nodig met mensen uit de buurt. Niet alle mensen, maar een bepaalde en duidelijk omschreven doelgroep. In zijn geval was dat 'de welgestelde, hoogopgeleide, niet kerkelijke man, tussen de dertig en veertig jaar, van beroep manager of ondernemer, die wars is van georganiseerde religie.'¹³⁸ Deze man is getrouwd en heeft twee kinderen.¹³⁹

Hiermee laat Rick Warren zien dat elke gemeente het lef dient te hebben om zich aan te passen aan de cultuur van de doelgroep. De vraag is niet of dat mag, maar hoe we dat doen.¹⁴⁰ Hij gebruikt daarvoor het beeld van een vis en de visser. De vissen zijn in het water en happen alleen toe als het aas goed lijkt. Op dat moment is de vis binnen te halen door de visser. In het geval van Rick Warren zijn de diensten informeel, ook de predikant is informeel gekleed en dus zonder stropdas. Mensen kiezen de kerk die het beste bij hen past.¹⁴¹ Als de vis eenmaal binnen is, is het volgende doel om de vis te verplaatsen naar een ring die dichterbij de kern is. Er zijn duidelijke eisen binnen elke ring en dus ook duidelijke overgangen. Bij elke ring past de gemeente zich minder aan. De persoon past zich steeds meer aan of haakt af. Elke gemeenschap zou zo'n plan moeten hebben waarbij de nieuwe leden zich gaan aanpassen (assimileren) aan de gemeente.¹⁴² Daarin neemt scholing een belangrijke plaats in. Besluiten worden alleen genomen door de kernleden. Daarin spelen de voorgangers een grote rol.

Waardering en kritiek

1. Dat deze methode een sterke missionaire gerichtheid heeft zal wel duidelijk zijn. Sterker, het missionair handelen is de kern van 'Doelgericht Gemeente zijn'.
2. Rick Warren wil nadrukkelijk aansluiten bij de cultuur, hij wil die doordrenken met het evangelie door aan te sluiten bij waar God al mee bezig is. Het werken aan vrede, gerechtigheid en rechtvaar-

digheid komt in dit boek minder aan bod. In een gesprek met vertegenwoordigers van verschillende baptisten unies heeft hij dat toegegeven.¹⁴³ Inmiddels is er ook een sterke diaconale lijn in Saddleback te zien. De Bijbel is zonder meer de basis van het werk van Rick Warren. Hoe bestaande gemeenten kunnen transformeren, is niet beschreven in het boek. Het is gemakkelijker om nieuw werk te starten dan bestaande gemeenten te transformeren. Opvallend is wel de sterke nadruk op een kom-structuur in plaats van een ga-structuur. Het draait om de gemeente en de eredienst. Daar moeten de mensen heen.

3. Discipelschap is één van de pijlers waarop de gemeente in Saddleback is gebouwd.
4. Er is geen nadrukkelijke aandacht voor verhalen. Dat heeft naar mijn mening te maken met de focus op principes en methoden. De individuele mens raakt daardoor buiten beeld. Het gaat niet om het individu maar om het getal. 'Numbers count,' zei Rick Warren in 2005 in Birmingham. Het beeld van de vissen en de visser versterkt deze uitspraak. De ander is in dit model een te bekeren object geworden die zo snel mogelijk binnen gehaald wordt.
5. Er is aandacht voor participatie, maar die is niet volledig. Bezoekers mogen juist anoniem rond lopen en de diensten bijwonen, zoals ze dat ook doen in de winkelcentra. Naarmate een persoon dichterbij de kern komt, worden de eisen ook hoger. Iedereen die voldoet aan de voorwaarden kan dan meedoen. Door de hoge drempel betekent het lidmaatschap ook iets, het is niet een goedkoop artikel. Anderzijds maakt Warren zo wel een duidelijk onderscheid tussen gelovigen. De één heeft meer rechten en verantwoordelijkheden dan de ander. Dat betekent dat hij een normatief beeld heeft van wat een christen behoort te zijn en wat niet. De processen zijn daarom ook niet van onderaf. Er is weliswaar ruimte voor particulier initiatief, maar uiteindelijk beslist de leiding. Daarvoor is ze aangesteld en dat gaat niet met handopsteken. Er is dan ook weinig aandacht voor dialoog.
6. De context speelt in het denken van Rick Warren een grote rol. Er kan geen sprake zijn van een klakkeloos kopiëren, al zien we daar wel voorbeelden van. Tegelijk stelt hij wel één bepaalde methodiek voor en één bepaald model van gemeente zijn. De Amerikaanse context met een grote mate van machtsafstand tussen leiding en volgers, de nadruk op consumentisme en individualiteit wordt door hem niet besproken. In die zin is zijn model sterk voorgeprogrammeerd. Het echt leren kennen van

mensen uit de buurt, de aandacht voor de onderkant van de samenleving en je verbinden als christenen met de mensen aan de rafelranden van de samenleving zien we niet. Het geleefd geloof van de bezoekers lijkt er niet toe te doen. Dat past bij het objectiveren van de ander.

7. Zijn model kent een grote mate van causaliteit. Als we de factoren van een gezonde gemeente maar hebben dan groeien we. Wie krimpt is niet gezond. Dat is een iets te gemakkelijke zienswijze.¹⁴⁴ Binnen het concept van Rick Warren is wel ruimte voor experimenten.
8. Het individu wordt in de eerste fase als individu aangesproken, daarna ontstaan steeds meer verplichtingen en maakt het individu zich ondergeschikt aan de gemeente. De sterke nadruk op de leiding onderstreept dat.

In het algemeen past het model redelijk binnen de criteria van baptisten gemeenteopbouw, vooral bij de drie criteria voor de doelen van gemeenteopbouw. De criteria voor processen zijn duidelijk minder terug te vinden bij deze methode. Belangrijkste punt is de verhouding tussen individu en gemeente. De ander wordt van subject een object. Dat past binnen een Amerikaanse context, maar minder binnen de Nederlandse samenleving.

Natuurlijke Gemeente Ontwikkeling

De methode Natuurlijke Gemeente Ontwikkeling is ontwikkeld door vader en zoon Schwarz. Deze twee Lutherse theologen uit Duitsland waren geïnteresseerd in de groeifactoren van kerkelijke gemeenten en in de factoren die leiden tot een krimp. Inmiddels is de Engelse term *Natural Church Development* (NCD) erg gangbaar geworden en die zal ik verder hanteren.

Rick Warren is sterk beïnvloed door de gemeentegroei beweging van McGravran terwijl Christian Schwarz daar nadrukkelijk afstand van neemt. In het onderzoek van Schwarz naar factoren die een rol spelen bij groeiende gemeenten kwam hij tot de conclusie dat er andere factoren een rol speelden dan de gemeente-groei beweging beweerde. Centraal staat de opvatting dat alles in de gemeente voorhanden is om de gemeente op te bouwen. We maken er echter geen gebruik van.¹⁴⁵ God bouwt zelf de gemeente met principes die in de schepping vast liggen.¹⁴⁶ Het enige dat de gemeente daarvoor kan en moet doen is de negatieve invloed van omgevings- en interne factoren verminderen. Omdat we nauwelijks tot geen invloed op de omgeving hebben,

kunnen we ons alleen richten op de interne factoren. 'Dan ontstaat er vanzelf gemeentegroei.'¹⁴⁷ De principes van NCD haalt Schwarz uit empirisch onderzoek, bestudering van de schepping en de Bijbel.¹⁴⁸ Uit deze drie zaken haalt hij acht principes die de kwaliteit van de gemeente moeten verbeteren, waarna er groei plaats kan vinden. De principes zijn algemeen geldend en contextueel toepasbaar. Dit staat in tegenstelling tot een model dat nagebootst wordt. Er is dan één voorbeeld dat direct toegepast wordt in een andere context.

De acht principes zijn:

- *Toerustend leiderschap*
De voorgangers in groeiende gemeenten zijn gericht op relaties en het werken in teams, ze rusten mensen toe. Daarmee gaan ze uit van het individu en hoe ze hem kunnen helpen om Gods bestemming te vinden. De leden zijn geen helpers bij het realiseren van de doelen van de voorganger. Kernwoorden zijn discipelschapsvorming, delegeren en vermenigvuldiging.¹⁴⁹
- *Gavengerichte taakvervulling*
Gavengerichte taakvervulling betekent dat God elk lid tot een taak roept, passend bij zijn of haar talenten en interesses. Daarmee geeft Schwarz invulling aan het priesterschap van alle gelovigen. Die roeping herkennen is van belang.¹⁵⁰
- *Hartstochtelijk geloofsleven*
Hartstochtelijk geloofsleven gaat over geïnspireerde medewerkers die enthousiast hun werk doen en gepassioneerd kunnen vertellen over hun gemeente.¹⁵¹
- *Doelmatige structuren*
Doelmatige structuren zijn gericht op het kweken van nieuwe leiders in de gemeente.¹⁵²
- *Inspirerende samenkomsten*
In inspirerende samenkomsten kan de Geest van God werken.¹⁵³
- *Groeizame gemeentekringen*
In groeizame gemeentekringen komen geloof, Bijbel en het leven van alledag bij elkaar en is een open dialoog over hoe je je als christen kunt ontwikkelen.¹⁵⁴
- *Behoeftegerichte evangelisatie*
Bij behoeftegerichte evangelisatie wordt de ander volledig serieus genomen. De ander is bij Schwarz niet een te bekeren object, maar een individueel mens in een eigen situatie. Van overreden of manipuleren kan geen sprake zijn. In de optiek van Schwarz heeft ongeveer 10% van de gemeente de gave van evangelisatie.¹⁵⁵

- *Liefdevolle relaties*

Liefdevolle relaties zijn belangrijk. In een gemeente waar de liefde voelbaar is gaat het beter dan in gemeenten waar er alleen over gepreekt wordt. Lachen is misschien wel hét kenmerk van goed onderlinge relaties.¹⁵⁶

Groeiende gemeenten scoren gemiddeld hoger op de kenmerken dan kwijnende gemeenten. Schwarz weet dat omdat in zijn onderzoek medewerkers en voorganger(s) een lijst met vragen invullen waarna de onderzoeker een gemeenteprofiel kan maken. Als een gemeente hoger dan 65 scoort op een schaal van 100 dan groeien ze zeker. Dat betekent voor Schwarz ook dat gemeenten die niet groeien een kwalitatief probleem hebben. Door te werken aan de acht kenmerken zal de groei na verloop van tijd vanzelf komen. Een opvallend resultaat uit het onderzoek was dat kleine gemeenten meer bijdragen aan de groei van de kerk dan grote gemeenten. Kwijnende gemeenten uit het onderzoek waren bijna altijd grote gemeenten!¹⁵⁷

In de optiek van Schwarz moet een gemeente het eerst aan de slag met het kenmerk dat het laagste scoort omdat deze factor de grootste belemmering is voor groei. Dat kan door de sterkste punten te benutten om de zwakste punten te verbeteren.

Waardering en kritiek

1. De missionaire gerichtheid in dit model is niet erg groot. Er is veel meer aandacht voor de interne kenmerken dan voor de samenleving. De gedachte is dat als de kenmerken op orde zijn, de groei automatisch komt. Dat is op zich opvallend, omdat er naast de interne ook externe factoren zijn die de groei belemmeren. Die factoren komen overigens bij Schwarz niet aan bod.
2. De notie van de gemeente als tegencultuur ontbreekt helemaal. Nergens wordt het werken aan gerechtigheid genoemd, het woord diaconaat ben ik in de boeken van Schwarz niet tegengekomen, evenmin als op de website van NCD. Dat wil niet zeggen dat de methode totaal haaks staat op dit tweede kenmerk van een baptisten gemeenteopbouw, wel dat gemeenten die deze methode gebruiken hierop een eigen aanvulling kunnen geven. NCD zoekt wel naar de wil van God. Ik vraag me op dit punt af in hoeverre Schwarz beïnvloed is door de grote volkskerk waartoe hij behoort. Volkskerken zijn van oudsher niet sterk in het tegencultuur zijn.

3. Discipelschap komt wel aan bod. Heel het systeem is gericht op het individu en de eigen ontwikkeling daarvan. In dat opzicht past de NCD nadrukkelijk wel bij de baptistengemeenten.
4. Alle aandacht gaat uit naar de analyse. Tot twee cijfers achter de komma worden de kenmerken uitgewerkt. Dit suggereert een sterke exactheid en objectiviteit. In werkelijkheid ligt dat anders. De medewerkers zijn immers niet representatief voor de gemeente en kunnen ook op verschillende wijze de vragen interpreteren.¹⁵⁸ Het verhalende karakter van gemeenteopbouw is dan ook niet te vinden bij NCD.¹⁵⁹
5. Het priesterschap van alle gelovigen komt nadrukkelijk in beeld. Het draait om de individuele gelovige en hoe zij haar gaven kan benutten. In dat opzicht zijn de processen van NCD van onderaf. Dat geldt ook voor het type leiderschap. Schwarz zoekt een participatief leiderschap, de voorganger die stimuleert, niet één die bepaalt. Dan is het wel opmerkelijk dat NCD stelt dat er geen gemeenteprofiel meer kan worden opgesteld zonder een NCD-coach. Die moet toezien op een juiste toepassing en interpretatie van de gegevens. Daarmee gaat NCD naar het expert model en dat is bijna altijd een model van bovenaf.
6. Contextueel is NCD niet te noemen. Er is een voorgeprogrammeerd model voor alle gemeenten in de hele wereld.¹⁶⁰ De omgeving blijft volledig buiten beeld en dat is raar. De externe factoren zijn ook groeibelemmerend. Maar welke factoren dat zijn is niet duidelijk. Hoe de lokale situatie een rol speelt is evenmin helder. Het maakt nogal uit of een gemeente al of niet een streekgemeente is, of ze in een achterstandswijk staat of in de gegoede burgerlijke voorsteden. Al die factoren blijven buiten beeld.
7. Daarnaast is NCD onbedoeld een causaal model. Als de kenmerken goed zijn, dan komt er groei. Als de gemeenten klein zijn, groeien ze sneller dan grote. Dat is in de Nederlandse baptistencontext maar de vraag. Er zijn kleine kwijnende gemeenten in de Unie en grote groeiende. Het pelgrimkarakter van gemeenteopbouw komt zo niet voldoende aan bod. Daarnaast speelt een theologisch argument een rol. De stelling dat God voor de groei zorgt als de kenmerken maar goed zijn en dat kwijnende gemeenten dus een kwaliteitsprobleem hebben, is niet houdbaar. Sommige gemeenten blijken wel kwaliteit te hebben en dalen desondanks in ledenaantallen. En van één baptistengemeente

weet ik dat ze aan kwaliteit hebben verloren volgens het gemeenteprofiel van NCD. Desondanks zijn ze gegroeid.

Dit causale denken komt dicht bij manipulatie van God. Als de gemeente het juiste gedaan heeft, namelijk voldoen aan het profiel van NCD, dan kan de groei die God moet geven niet uitblijven. Maar wat als die groei wel uitblijft?

8. Het individu speelt een belangrijke rol bij Schwarz. Dat blijkt ook uit de gavengerichte testen. Daarnaast heeft Schwarz oog voor de gemeente en kunnen we dus stellen dat bij hem de balans tussen individu en gemeente voorop staat. Talenten benutten ten behoeve van het algemene doel.

De NCD methode kent nogal wat bezwaren vanuit baptistenperspectief. Slechts drie van de acht kenmerken zijn volledig aanwezig, de andere zijn afwezig of staan hier en daar haaks op de principes van baptisten gemeenteopbouw. Dat betekent niet dat NCD meteen naar de prullenbak moet worden verwezen. In ieder geval zijn elementen aanwezig die goed zijn, zoals de gaventest voor individuen. Ook een gemeenteprofiel kan helpen bij de eerste analyse van de situatie van de gemeente. Een aanzet, meer dan dat kan het niet zijn. De waarde van dit model ligt dus vooral in het diagnostisch vermogen.

Gezonde gemeente

Robert Warren heeft op basis van onderzoek naar groeiende parochies in de Anglicaans Kerk zeven kenmerken van een gezonde gemeente geconstrueerd.¹⁶¹ Net als bij Schwarz staat bij Robert Warren de kwaliteit van de gemeente centraal en niet de groei van het aantal leden of kerkgangers. Ingeborg Janssen (gemeenteopbouwwerker in de Unie van Baptistengemeenten) heeft met behulp van dit model 20 gemeenten onderzocht en geanalyseerd.¹⁶²

In het diocees Durham van de Anglicaanse Kerk kwamen parochies bij elkaar die een duidelijke groei hadden meegemaakt (meer dan 16% in vijf jaar). Deze gemeenten kwamen bij elkaar om te spreken over hun gemeenten. Opvallend was dat er geen directe waarneembare kenmerken waren. Sommige stonden in een forensenstad, andere in de binnenstad of een dorp. Sommige waren evangelisch, andere liberaal. De één met een voorganger, de ander zonder. Opvallend was wel dat geen van de gemeenten zich druk maakte om numerieke groei, wel om kwaliteit.¹⁶³ Gezondheid heeft voor Warren te maken

met heil en geheeld zijn door de aanwezigheid van God, die vorm kreeg in Jezus Christus door de Heilige Geest.¹⁶⁴ De nadruk ligt niet op activiteiten, maar op de achterliggende waarden en houdingen. Niet kleine groepen, maar gemeenschap staat dan centraal.¹⁶⁵

Uit hun onderzoek komen zeven kenmerken naar voren die alle groeiende gemeenten hebben:

- *Bezield zijn door geloof*
Bezield zijn door geloof is het eerste en belangrijkste kenmerk. Zonder dit kenmerk is groei onmogelijk. De Bijbel wordt verbonden met het leven van alledag, mensen kunnen de liefde van God in de diensten ervaren en de gemeente heeft een verlangen om God en elkaar te dienen. Het geloof in Christus krijgt voeding. De gemeente is niet gericht op het draaiend houden van de activiteiten of de poging om te overleven. Hiermee komt de motivatie van de gemeente centraal te staan. Wat drijft de gemeente?¹⁶⁶
- *Een naar buiten gerichte blik*
Een naar buiten gerichte blik gaat meer over het helen in het dagelijks leven dan over het kerkelijk leven. De gemeente is verbonden met de lokale gemeenschap en werkt daarin samen met andere christelijke en niet-christelijke gemeenschappen aan een goede buurt. Gerechtigheid en vrede staan centraal en het geloof wordt verbonden met het dagelijkse handelen. 'Liefdevolle dienstbaarheid'¹⁶⁷ komt naar voren in de gemeente¹⁶⁸. Het vertrekpunt is niet meer de kerk, maar de wereld waarin we leven. De gemeente heeft een taak in de wereld te vervullen.¹⁶⁹
- *Op zoek naar wat God wil*
Het derde kenmerk is zoeken naar wat God wil. 'Wat wil God hier en nu van ons?'¹⁷⁰ Roeping, visie, prioriteiten in de missie en offers zijn belangrijke subkenmerken. De gemeente is van God, niet van een kerkgenootschap of voorganger. Warren onderstreept het proces van zoeken. Gemeenten die menen de wil van God te kennen, houden op met zoeken. Het onderscheiden van de Geest van Christus is een voortdurend proces voor de gemeente. Het gaat om wat de gemeente is en wat ze kan doen. Belangrijk is dat de gemeenteleden zelf een visie ontwikkelen in tegenstelling tot het vaststellen van een *mission statement* door de (kerken)raad of de voorganger en dat dan de gemeente voorhouden. Dat laatste is het verkopen van een visie. Een gemeente die roeping en visie

heeft, zal bereid zijn om offers te brengen om die roeping ook waar te maken.¹⁷¹

- *De kosten van verandering en groei onder ogen zien en durven opbrengen*

Het vierde kenmerk, de kosten van verandering en groei onder ogen zien en durven opbrengen, hangt nauw samen met kenmerk 3. Dit is het lef om de taken anders te doen, om risico te nemen. Ook om crises en uitdagingen creatief op te pakken en om positieve ervaringen met veranderingen te bevestigen en daar op voort te bouwen.¹⁷² Veranderingen worden niet per definitie tegengehouden. Het gaat dan niet om alleen uiterlijke veranderingen als een hoge liturgie, maar vooral om een innerlijke verandering van de gemeente. Dat zijn veranderingen die tijd kosten. Het vermogen om risico's te nemen houdt ook in dat de leden in de gemeente weten dat er geen garantie is op succes. We kunnen leren van die experimenten die mislukken.¹⁷³

- *Leven als een echte gemeenschap*

Leven als een echte gemeenschap is een kenmerk dat baptisten-gemeenten vaak hebben.¹⁷⁴ De relaties worden gevoed in kleine kringen en niemand valt uit het blikveld van de gemeente. Gemeenteleden en voorgangers werken samen als een team en de talenten van alle leden worden gezien en ingezet. Mensen worden gezien in hun uniciteit en krijgen ruimte om hun mogelijkheden te verwezenlijken binnen het werk van de gemeente. In een onpersoonlijke samenleving zijn relaties belangrijk voor mensen die ergens bij willen horen. Kleine gemeenten zijn vaak beter in het onderhouden van relaties dan grote.¹⁷⁵

- *Ruimte scheppen voor iedereen*

Ruimte scheppen voor iedereen zorgt voor een inclusieve gemeenschap in plaats van een exclusieve. Een inclusieve gemeenschap neemt mensen op, een exclusieve sluit ze buiten. De gemeente is gastvrij, zorgt ervoor dat mensen die niet in tel zijn, wel worden gehoord. Daaronder vallen ook kinderen en jongeren. Zoekers krijgen ruimte voor hun pelgrimstocht. Diversiteit is een kracht en geen teken van zwakte.¹⁷⁶

- *Zich beperken tot een paar taken en die goed doen*

Zich beperken tot een paar taken en die goed doen is het laatste kenmerk. In de gemeente zijn de basistaken (eredienst, pastoraat, beheer en bestuur) op orde, de gemeente is aanwezig bij belangrijke momenten in het leven van mensen en ze is zelf goed

nieuws. De leden genieten van wat er wordt gedaan. Dat is het tegenovergestelde van een activistische gemeente die telkens meer doet om de doelen te bereiken.

Op basis van zijn ervaring stelt Robert Warren dat het ontdekken van de sterke en zwakke kanten van de gemeente, het uitdenken van de benodigde stappen en het zien van de eerste resultaten anderhalf tot twee jaar in beslag neemt. Gemeenteopbouw kost tijd.¹⁷⁷ De eerste fase is die van de diagnose. Met behulp van een gemeentescan, die in een dagdeel tijd te maken is, wordt duidelijk hoe de gezondheid van de gemeente is. Het belangrijkste deel van de scan is het gesprek over de kenmerken naar aanleiding van een scoreformulier. In de tweede fase moet de leiding een besluit nemen over de prioriteiten. Wat wordt eerst aangepakt en wat daarna. Deze fase is nodig om te voorkomen dat alles tegelijk uitgevoerd wordt, wat een hoog risico van mislukken heeft. De derde fase is die van uitvoering en verdere ontwikkeling. Bij alle fasen is vrijwilligheid het kenmerk. Gemeentelieden doen mee omdat ze het willen, niet omdat ze geprest zijn.

Een aardige werkvorm is die van de 'engel van de gemeente'. Analoog aan de brieven die de gemeenten in Openbaring ontvangen, kunnen leden een brief aan de gemeente schrijven waarin ze de gemeente beschrijven vanuit het perspectief van God. In zo'n brief kan aandacht besteed worden aan de geschiedenis en de huidige situatie van de gemeente. Uit alle brieven samen komen de huidige situatie, de knelpunten, het toekomstbeeld en roeping naar voren.

Waardering en kritiek

1. De missionaire gerichtheid van deze methode is groot. De blik naar buiten is het kenmerk dat de missionaire kracht van de gemeente aan geeft. Juist die ontbreekt bij baptistengemeenten.
2. De nadruk op gerechtigheid en vrede als doel van de gemeente komt ook naar voren. Daarbij speelt de wil van God voor Warren een belangrijke rol. Die wil hebben we nooit in ons bezit, het is en blijft een zoektocht.
3. Hoewel het woord discipelschap niet valt bij Warren heeft hij daar wel oog voor. De gelovigen moeten gevoed worden in hun geloof. Daarbij wil hij geloof en dagelijkse praktijk verbinden.
4. De nadruk op verhalen komt naar voren in de gesprekken en in de werkvormen, die we hier verder niet bespreken.

5. De participatie van leden speelt ook een grote rol. Iedereen moet mee kunnen doen en zijn methode is dan ook gericht op het faciliteren daarvan. Teamleiderschap is het uitgangspunt, waarbij hij wat meer nadruk legt op de leiding van de gemeente om besluiten te nemen dan we idealiter in de baptistengemeenten doen.
6. De contextualiteit is aanwezig. Elke gemeente moet zelf kijken waar ze staat, hoe de omgeving eruit ziet en wat dat betekent voor haar roeping in deze tijd, op deze plaats, in deze omgeving met deze mensen. Het systeem van Warren is dynamisch en flexibel.
7. Het experiment, de gemeente op pelgrimstocht en het zoeken zijn evident bij Warren. Er is een uittocht en transformatie en hij heeft daarom ook oog voor de onrust. De mate waarin een gemeente de offers kent en bereid is die prijs te betalen is medebepalend voor de gezondheid van de gemeente.
8. Ten slotte krijgt het individu alle ruimte binnen het kader van de gemeente. Relaties en de vrijheid om zelf te beslissen zijn de kernwoorden.

De wijze van werken van Warren past hiermee prima bij de principes van een baptisten gemeenteopbouw. Alle punten komen daarin aan bod. Daarmee pleit ik overigens niet voor een exclusief gebruik van zijn methode. Ook andere methoden hebben hun goede kanten.

Waarderend Onderzoeken

Waarderend Onderzoeken is een van oorsprong Amerikaanse methode (*Appreciative Inquiry*, hieronder afgekort als AI) en komt uit het bedrijfsleven. Jan Hendriks heeft de methode binnen het kerkelijk opbouwwerk in Nederland geïntroduceerd.¹⁷⁸ Kern van Waarderend Onderzoeken is de positieve kant van een organisatie aan het licht brengen en van daaruit verder werken aan veranderingsprocessen. 'AI richt zich op datgene "wat leven geeft" in een organisatie, op datgene wat mensen essentieel, waardevol en belangrijk vinden.'¹⁷⁹ Deze methode stelt daarmee andere vragen aan de gemeente dan die ik normaal zie. Normaal is: hoe stoppen we kerkverlating? Een AI-vraag luidt: wat maakt dat deze mensen in de diensten komen? Het gaat om te waarderen wat aanwezig is. Iedere organisatie moet iets goeds hebben, anders zouden klanten of medewerkers weglopen. De kunst is om dat goede eerst op het spoor te komen voordat gekeken kan worden naar veranderingsprocessen. Eerst de vitale processen benoemen, omdat daarmee ook een richting wordt ingeslagen binnen

het veranderingsproces.¹⁸⁰ De achterliggende gedachte is dat mensen hun eigen sociale werkelijkheid creëren op basis van hun gedeelde opvattingen.¹⁸¹

Elke organisatie is bezig met drie onderwerpen: continuïteit, vernieuwing en transitie.¹⁸² Alle drie zijn ze belangrijk. 'Continuïteit zonder transitie leidt tot stagnatie, routinevorming en gebrek aan leermogelijkheden.¹⁸³ Continuïteit zonder vernieuwing leidt tot gebrek aan betekenis, richting en perspectief.¹⁸⁴ Ontbreekt de vernieuwing bij de transitie, dan is verandering tot doel op zich verheven en transitie zonder continuïteit leidt in veel gevallen tot weerstand en onveiligheidsgevoelens bij medewerkers, met alle gevolgen van dien.¹⁸⁵ Vernieuwing zonder continuïteit leidt tot een gebrek aan een stevig fundament waarop de vernieuwing gebouwd kan worden en vernieuwing zonder transitie leidt tot loze beloften en geeft, als je niet oppast, aanleiding tot cynisme onder de werknemers'.¹⁸⁶ Voor AI moeten gemeenten weten waarom ze bestaan, moeten ze bereid zijn om huidige activiteiten te verbeteren en radicaal te veranderen als de omgeving dat noodzakelijk maakt. In de praktijk blijkt dat bij AI onderzoek en verandering tegelijk plaats vinden, vooral omdat alle leden betrokken worden bij het proces. Zij gaan nadenken over hun eigen gemeente.

De richting van de verandering wordt bepaald door de eerste vragen die we stellen. Waarom blijven mensen op zondag in de diensten komen? Hoe ondersteunen we (de gemeente) jongeren bij het vinden van een gelovige identiteit? Hoe betrekken we kinderen bij het geloofsleven van de gemeente? Welke ondersteuning kunnen we aan stellen geven om hun relatie sterk en gezond te houden? Welke bijdrage leveren we als gemeente aan de sociale samenhang in de buurt? Het zijn voorbeelden van vragen die we kunnen stellen aan het begin van een gemeenteopbouwproces. Dat vereist dat we onze gemeenschappelijke denkkraft benutten en ons vermogen tot verbeelding. Daarmee benut AI de persoonlijke motivaties van de leden.¹⁸⁷

Naast de positieve beginvraag is ook het onderlinge gesprek van belang, waarbij de uitwisseling en afstemming over de betekenis van de organisatie en de activiteiten centraal staan. Binnen de gemeente gaat het gesprek over de roeping van de gemeente, over de waardering van de activiteiten en over de bronnen.¹⁸⁸ Die uitwisseling heeft de vorm van verhalen. Zo delen we de betekenissen met elkaar.

Verhalen kunnen oud zijn en ze kunnen vernieuwend werken omdat ze een ander perspectief oproepen. Door het gesprek en de verhalen krijgt de verbeelding ruimte, die zicht biedt op de toekomst.¹⁸⁹ De beelden van het lam naast de leeuw, de tranen die gedroogd worden. AI wil nadrukkelijk vooruitgrijpen naar een hoopvolle toekomst. Het verhaal van de gemeente is niet af, het vraagt nog om de voltooiing door God.

Vier fasen

AI onderscheidt vier fasen. De eerste is de fase van het ontdekken. Dat ontdekken gebeurt in een van te voren afgesproken context. Bijvoorbeeld rond de thematiek van de missionaire gemeente. De beginvraag kan dan luiden: welke ervaringen in de gemeente hebben je zo geïnspireerd dat je anderen verteld hebt over je geloof?

Op die wijze komen de positieve verhalen naar boven, verhalen die we delen en verder vertellen. De factoren die helpen om een missionaire gemeente te zijn komen dan naar voren. In de droomfase worden die factoren gebruikt om te verbeelden wat er allemaal mogelijk is. Dan ontstaat een beeld van deze gemeente die ten volle missionair is in de toekomst. In de ontwerpfase kijken we hoe we kunnen werken aan de realisering van dit beeld. Dan komen de context van de gemeente, de mogelijkheden en de onmogelijkheden aan bod. In tegenstelling tot sommige vormen van positief denken, die stellen dat alles mogelijk is als je het maar echt wilt, is AI een realistische manier van werken. De werkelijkheid wordt niet ontkend, maar juist benut. Ten slotte komt de laatste fase aan bod, die van het bestemmen. In deze fase komen de actieplannen op tafel, realistisch en mogelijk. Belangrijk is de kwaliteit en niet de kwantiteit van activiteiten.¹⁹⁰

Waardering en kritiek

1. De eerste drie inhoudelijke principes komen uiteraard niet aan bod in AI.¹⁹¹ AI is er ook niet mee in strijd. De gemeente kan AI toepassen en zelf de inhoudelijke kaders vaststellen. AI is vooral een procesmethodiek. De inhoudelijke doelen van de gemeente komen echter wel aan de orde. Ze worden niet voorgeschreven in de boeken, maar komen op uit de verhalen en de praktijken van de gemeente waarin ze goed is, in de dromen die mensen hebben over de toekomst. Op deze wijze komt de betekenis aan bod die de gelovigen hebben. Betekenis ontstaat in de interactie (zie hoofdstuk 4) en komt op uit de verhalen (zie hoofdstuk 3 McClendon). Ik mis hier nog wel een deels kritisch tegenover van de Bijbel. Dromen kunnen ook tegen de Schrift in gaan.
2. De verhalen komen wel naar voren, AI moet het zelfs hebben van de verhalen die verteld worden. In de gesprekken in de gemeenten komt het verhaal van God samen met dat van de gemeente en de samenleving.
3. Dat binnen AI de participatie bevorderd wordt is helder. Zonder de actieve inbreng van de leden is er geen proces mogelijk.
4. Het is ook een open model dat vraagt om concrete invulling binnen de gemeente.
5. De voortdurende nadruk op de onderlinge betekenisverlening, samen maak je het verhaal, maakt duidelijk dat AI geen causaal model is. Organisaties die met AI werken, zijn voortdurend in beweging.
6. De nadruk op de individuele inbreng, het honoreren en het luisteren naar het verhaal van de enkeling, niemand uitgezonderd, in relatie met de organisatie of de gemeente maakt dat individu en collectief op een ontspannen wijze op elkaar betrokken raken.

Tot slot

In de bovengenoemde voorbeelden en de waardering blijkt dat niet één manier dé manier is voor gemeenteopbouwprocessen in de gemeente. Welk model gekozen wordt, is afhankelijk van het doel dat men wil bereiken. Aan alle modellen kleven voor- en nadelen. Dat neemt niet weg dat sommige modellen meer aansluiten op een baptisten gemeenteopbouw dan andere. Rick Warren en zijn doelgerichte gemeente bijvoorbeeld gaat uit van een Amerikaanse context en die is niet gelijk aan de Nederlandse. Toch kan ook dat model ons helpen om de gemeente doelgerichter te krijgen.

Ik heb modellen die met name in andere kerken worden benut, buiten beschouwing gelaten. Dat heb ik gedaan omdat ik me moet beperken. Ik heb daarom gekozen voor de methoden die nu gangbaar zijn binnen onze gemeenten. Dat wil niet zeggen dat die andere methoden niet bruikbaar zijn. Ik hoop met deze principes uit het begin van dit hoofdstuk de gemeenten ook een afweginginstrument te hebben gegeven om ook die methoden te kunnen beoordelen.

Uitleiding

Dit boek is geen werkboek geworden, dat was ook niet de bedoeling. Het ging mij er om een bezinning te schrijven over gemeenteopbouw voor baptistengemeenten en om een instrument te maken waarmee we methoden kunnen beoordelen en waarderen. Ik wilde dat omdat gemeenten in een traditie staan die ze gemakkelijk weggooien door overname van methoden die niet bij die traditie passen.

We leven in een tijd van transformatie. We hebben als gemeenten een lange weg te gaan om weer bij de tijd te komen en om relevant te zijn voor de omgeving. Er zijn geen pasklare antwoorden, geen uitgewerkte en uitgeteste strategieën. Dat brengt een tijd van experimenteren met zich mee en van analyseren en evalueren. Het angekondigde onderzoek *Mapping Baptist Identity* onder leiding van dr. Henk Bakker aan de Vrije Universiteit neemt daarbij een belangrijke plaats in. Waar komen we vandaan en waar staan we nu? Die informatie is hard nodig, zo is gebleken, omdat de gemeenten meer gericht zijn op het eigen gemeentelven dan op een missionaire aanwezigheid in de samenleving. Terug naar de bronnen van waar uit we zijn gekomen, de Bijbel, de Radicale Reformatie, om van daaruit onze positie nu te begrijpen, zodat elke gemeente ook kan bepalen hoe ze verder wil en vanuit welk lokkend perspectief ze dat doet.

Dat voorkomt een te snelle overname van weer een nieuwe methode. In de afgelopen twintig jaar heb ik inmiddels vele voorbij zien komen. Ieder met de belofte dat we nu het plan hadden dat ging werken. En dat proces herhaalde zich elke drie jaar. Ik hoop dat als er weer een plan komt we even pas op de plaats maken en nadenken over onze eigen achtergrond en hoe zich dat verhoudt tot de nieuwe methode.

Naar mijn mening hebben we een aantal themata die in gemeenteopbouw in baptistengemeenten van belang zijn:

- De verhouding tussen individu en gemeente verdient de nodige aandacht. Hoe zorg je voor het samengaan van die twee zaken? Een gemeente die de individualiteit bevestigt zonder dat het uitmond in vrijblijvendheid?

- Hoe onderscheiden we de wil van Christus in de gemeente? Dat kan alleen als mensen ook meedoen in het gesprek.
- Een tegencultuur zijn of alternatieve gemeenschap in deze drukke samenleving met grote nadruk op consumeren is lastig. Hoe doen we dat? Waar zien we voorbeelden waar we van kunnen leren? Waar zien we projecten stranden en wat betekent dat dan voor het beleid? Wanneer en waarvoor of waartegen spreken we ons uit in het publieke domein? Wat zijn onze ethische principes en hoe maken we die waar?
- Hoe zorgen we dat we als gemeente aanwezig zijn bij de randen van de samenleving?
- Ten slotte de participatie en aanwezigheid van migranten in Nederland. Hoe worden we een multiculturele baptisten gemeenschap? Contextuele theologie is een lokale theologie. Door de globalisering en migratie zijn inmiddels veel christenen van het zuidelijk halfrond in Nederland aangekomen waaronder ook de nodige baptisten. Ghanese gemeenten in Amsterdam, Burmese Karen, Iraanse asielzoekers en anderen zoeken een plek in de Nederlandse baptisten gemeenschap. Dit zal naar mijn mening uitgroeien tot één van de issues in gemeenteopbouw vanuit baptisten perspectief. Nader onderzoek naar de rol van individu en gemeente, culturele verschillen en identiteit is nodig. *Mapping Baptist Identity* zal deze groepen goed in beeld moeten brengen en betrekken in het onderzoek.

Ik hoop dat we door hebben dat we een lange en moeilijke weg te gaan hebben. Het onderscheiden van de wil van Christus is een levenslang proces in ons eigen leven en in dat van de gemeente. Ik hoop dat we daar beginnen, omdat we zonder het kennen van de wil van God maar wat doen en stuurloos zijn. Dat vergt gesprek en dat gesprek ga ik graag aan, ook over de inhoud van deze aflevering in de *Baptistica Reeks*. Alleen in dialoog komen we een stap verder. Daar waar het gesprek stukt, stukt de gemeente.

Eindnoten

¹ Jan Hendriks met *Verlangen en Vertrouwen* (Kok Kampen 2008) en *Kerkvernieuwing - een uitdaging* (Berne Heeswijk 2010), Henk de Roest *Een huis voor de ziel* (Meinema Zoetermeer 2010), Sake Stoppels met *Voor de verandering* (Boekencentrum Zoetermeer 2009), Stefan Paas samen met Gerrit Noort, Henk de Roest en Sake Stoppels *Als een kerk opnieuw begint* (Boekencentrum Zoetermeer 2010) en Rein Brouwer met *Geloven in Gemeenschap* (Kok Kampen 2009) zijn de bekendste schrijvers en zij hebben in de afgelopen vijf jaar maar liefst zeven boeken geproduceerd, alleen of met elkaar. Daarnaast hebben we de nodige buitenlandse literatuur over gemeentepbouw en gemeentestichting. Robert Warren met *Handboek gezonde gemeente* (Ekklesia Gorinchem 2008), Rick Warren (geen familie van Robert Warren) met zijn *Doelgerichte gemeente* (Zondervan Grand Rapids 1995), Bill Hybels van Willow Creek en Tim Keller van de Redeemer kerk in New York en tenslotte de enige Duitser in het gezelschap, Christian Schwartz met *Natuurlijke Gemeenteontwikkeling* (Gideon Hoornaar 1996). Ook Dudley en Ammerman *Studying Congregations* (Abingdon Press Nashville 1998) komen steeds meer voor. Ik noem deze namen omdat ze binnen de baptistengemeenten hun plekje hebben gekregen.

² De Millinx, *Saddleback Community, Willow Creek, De Praktijk in Den Haag, Oase in Soest* en al die andere beschrijvingen.

³ Leer, Teun van der, *Zo zijn onze manieren! In gesprek over gemeentetheologie*. Baptistica Reeks deel 1 (Unie van Baptistengemeenten in Nederland Barneveld 2009).

⁴ Zie McClendon Jr., James Wm., *Ethics*, (Abingdon Press Nashville 2002 tweede gereviseerde en uitgebreide editie). Hoofdstuk 1, p. 17- 44.

⁵ McClendon is een Amerikaans baptisten theoloog die een driedelige systematische theologie heeft geschreven met als titels 'Ethics', 'Doctrine' en 'Witness'. Uitgangspunt voor hem is de theologie van gewone gelovigen (primary theology) in de gemeente zoals die tot uiting komt in de levens van mensen. Binnen de Europese baptisten seminaria is hij een invloedrijk theoloog geworden.

⁶ Het brengen van baptisten en doopsgezinden onder de noemer van de doperse stroming is niet onomstreden. Olof de Vries heeft in *Gelovig Gedoopt* (Kok Kampen 2009), p.43 e.v. betoogd dat er ook fundamentele verschillen zijn in doopopvatting, die bij de baptisten een teken is van heilszekerheid en bij de doopsgezinden een teken van navolging is. Ook in de gemeentepvatting verschillen beide stromingen. Voor Smyth was de gemeente een gemeenschap van mensen die tot geloofszekerheid zijn gekomen. Voor de doopsgezinden was de gemeente een teken van de nieuwe tijd en was het niet juist om de overheid te dienen in het leger of als ambtenaar. De vraag is wel in welke mate dit onderscheid nu nog te handhaven is of van belang is. Ook de baptistengemeenten leggen de nadruk op het navolgen van Jezus en de doopsgezinden vervullen nu ook functies binnen het overheidsapparaat. Duidelijk is voor mij wel dat de overeenkomsten groter zijn dan de verschillen.

⁷ *Ethics*, p.23. Hierin verschilt McClendon nadrukkelijk van de huidige praktische theologen in Duitsland die uitgaan van het geleefde geloof van het individu.

⁸ Voorbeelden van 'doctrine' en 'conviction' geef ik hier. De doop op belijdenis is 'doctrine', wie lid kunnen worden in de gemeente een 'conviction' en staat momenteel in Nederland ter discussie. Dat de aarde Gods schepping is, is 'doctrine', hoe we duurzaam met die aarde omgaan een 'conviction'.

⁹ Janssen, Ingeborg, *Gemeenten op een gezonde weg?* Afstudeeronderzoek. Een pdf versie is aan te vragen bij de schrijfster: ingeborg.janssen@baptisten.nl.

¹⁰ Het Baptisten Seminarium wil daaraan een bijdrage leveren door deze reeks, gemeenteavonden en lezingen en door het onderzoek 'Mapping Baptist Identity'.

¹¹ *Ethics*, p.27; Reiling, J., *Gemeenschap der heiligen* (Ten Have Amsterdam 1964); Murray, Stuart, *The Naked Anabaptist* (Herald Press Scotdale 2010) p.45 en 46; Wright, Nigel, *Free Church, Free State* (Paternoster Milton Keynes 2005) p.42 en 43.

¹² Stark, Ciska, 'Parallele wegen of een andere rijbaan? Doopsgezinde visies op de "Baptist Way"' in *Zo zijn onze manieren!*, p. 42-48.

¹³ *Zo zijn onze manieren!*, p. 48.

¹⁴ Grenz, Stanley J., *Theology for the Community of God* (Eerdmans Grands Rapids 1994), p.1.

¹⁵ Eschatologie is de theologische term voor de leer over de laatste dingen. Het eschaton is het einde der tijden.

¹⁶ Parushev, Parush R., 'Doing Theology in a Baptist Way' *Zo zijn onze manieren!*, p.17.

¹⁷ *Free Church, Free State*, p.3.

¹⁸ McClendon, *Doctrine* (Abingdon Press Nashville 1994), p.327.

¹⁹ Zie Nelson, Gary V., *Borderland Churches* (Chalice press St. Louis 2008), hoofdstuk 3. Ik maak voor deze paragraaf gebruik van zijn materiaal. Nelson is een baptist uit Canada, een land dat veel overeenkomsten vertoont met Nederland in godsdienstig opzicht: Sterke secularisatie, plurale samenleving en weerstand tegen godsdienstige instituties en een groeiende aandacht voor spiritualiteit. De beschrijving van de baptistengemeenten in Canada zou de beschrijving van die uit Nederland kunnen zijn. Daarom is zijn denken over nieuwe mogelijkheden om de bestaande baptistengemeenten om te vormen naar missionaire gemeenten meer dan de moeite van het overdenken waard, ook buiten baptistenkring, zoals blijkt uit een studiedag in 2010 van het Werkverband voor Kerkelijk Opbouwwerk, dat voor een groot deel gewijd was aan zijn boek.

²⁰ *Borderland Churches*, p. 42.

²¹ *Borderland Churches*, p.49.

²² Zie www.urbanexpression.nl.

²³ Een sacrament is een heilsinstrument van God, zoals doop en avondmaal. In de rooms-katholieke visie kan de kerk ook een sacrament zijn dat noodzakelijk is voor het verkrijgen van het heil.

²⁴ Stark, Rodney, *The Rise of Christianity* (Harper Collins San Francisco 1997) p.7.

²⁵ Een gevaar dat ook nu bestaat. Het christelijke Amerika en Europa worden als dominant ervaren en daarmee lopen christenen elders meer gevaar.

²⁶ Heering, G.J., *De zondeval van het christendom* (Bijleveld Utrecht 1981⁵, eerste druk 1928).

²⁷ Dekker, Gerard, *Heeft de kerk zichzelf overleefd?* (Meinema Zoetermeer 2010) p.39.

²⁸ Een mooi voorbeeld van die belangstelling zijn de boeken van Robert E. Webber: *Ancient-Future Time; Ancient-Future Evangelism; Ancient-Future Faith; Ancient-Future Worship*. Zie www.ancientfutureworship.com.

²⁹ Ik noem hier een aantal schrijvers en de titels: Gerard Dekker, *Heeft de kerk zichzelf overleefd?* (Meinema Zoetermeer 2010); Dekker en Stoffels, *Godsdienst en samenleving* (Kok Kampen 2009⁸); Henk Vroom, *Plaatsbepaling* (Meinema Zoetermeer 2006); Dekker, Bernts en De Hart, *God in Nederland* (Ten Have Kampen 2006); Jan Hendriks, *Verlangen en vertrouwen* (Kok Kampen 2008); Bakas en Buwalda, *De toekomst van God* (Scriptum Schiedam 2006); Gerben Heitink, *Kerk met karakter* (Kok Kampen 2007); Ruard Ganzevoort, *De hand van God en andere verhalen* (Meinema Zoetermeer 2006); Donk e.a. *Geloven in het publieke domein* (Amsterdam University Press Amsterdam 2006); en verder

de boeken van Manuel Castells over de netwerksamenleving en die van Zygmunt Bauman over de vloeibare moderniteit.

³⁰ Het humanisme in die tijd was de beweging die op wetenschappelijke wijze onderzoek deed en daarbij de menselijke vermogens serieus nam. De humanisten in die tijd waren nadrukkelijk christen en meelevende kerkleden die misstanden in de kerk aan het licht brachten. Erasmus pleitte voor een terugkeer naar de bronnen van het geloof en de kerkelijke traditie. Die bronnen waren de bijbel en de kerkvaders. (Akker, Nico van den en Nissen, Peter, *Wegen en dwarswegen. Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen* (Boom Amsterdam 2009⁴), p. 143. Het huidige humanisme, zoals verwoord door het Humanistisch Verbond, is een eigen levensbeschouwelijke stroming, die vaak ook anti-religieus is.

³¹ Bauman, Zygmunt, *Postmodern Ethics* (Blackwell Publishing Oxford 1993). Het boek is niet erg toegankelijk zonder kennis van ethiek en de discussie rondom modern en postmodern. Later zal Bauman de term postmodern vervangen door de term 'vloeibare moderniteit'.

³² *Postmodern Ethics*, p.6.

³³ Overbeek, Ekke, 'Poolse kerk onder vuur' in *Trouw*, 21 december 2010. Hij citeert in dit artikel Satnislaw Obirek.

³⁴ Dat heet in de sociologie een meritocratie. Niet je geboorte telt maar je prestatie (merites).

³⁵ De vier grondleggers zijn Karl Marx (1818-1883), Emiel Durkheim (1858-1917), Max Weber (1864-1920) en Georg Simmel (1858-1918).

³⁶ Dekker, Gerard, 'Het christelijk godsdienstig en kerkelijk leven', in Bernts, Ton; Dekker, Gerard; Hart, Joep de; *God in Nederland* (Ten Have, Kampen 2007), p.14. In dit boek staan goede overzichten over de posities van de kerk. Wie een meer beschouwend boek wil lezen doet er verstandig aan het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid te lezen: *Geloven in het publieke domein* (Amsterdam 2006) onder redactie van Van de Donk, Jonkers, Kronjee en Plum. Dit rapport is gratis te downloaden en bevat zeer gedetailleerde cijfers van alle godsdiensten in Nederland en artikelen over de rol van godsdienst in de samenleving. Zie www.wrr.nl.

³⁷ Donk, W.B.H.J. van de (e.a), *Geloven in het publieke domein* (WRR Den Haag 2006), p.107.

³⁸ Zie voor een uitvoerige inleiding hierover het bovengenoemde rapport, hoofdstuk 1.

³⁹ Davie, Grace, *The sociology of religion* (Londen 2007) hoofdstuk 4.

⁴⁰ Zygmunt Bauman heeft een reeks van titels hierover op zijn naam staan: liquid modernity, liquid love, liquid times en liquid life. Met de term vloeibaar maakt hij duidelijk dat de huidige moderniteit niet meer homogeen en vast is, maar vloeibaar en pluraal. Veranderingen zijn continu aanwezig.

⁴¹ Castells, Manuel, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, deel 1-3 (Oxford 1996-2000). Castells is één van de weinigen die de transformatie met een nieuw begrip typeert. Hij wil zich uitdrukkelijk niet afzetten tegen het moderne denken en de rationaliteit.

⁴² *Heeft de kerk zichzelf overleefd?*, p.81 e.v.

⁴³ Grenz, Stanley J., *Primer on Postmodernism* (Eerdmans Grands Rapids/Cambridge 1996), p. 7.

⁴⁴ Gergen, Kenneth J., *An Invitation to Social Construction* (Sage London 2009), p.2.

⁴⁵ In bekeringsverhalen draait het vaak om een perspectiefwisseling. Iemand beseft ineens dat het leven voor plezier te mager is en besluit om God te volgen. Of een drukke zakenman die door een ziekte gaat nadenken over zijn rol als vader en echtgenoot en besluit het roer om te gooien.

⁴⁶ *An Invitation to Social Construction*, p.4.

⁴⁷ Bauman, Zygmunt, *Community, Seeking Safety in an Insecure World* (Oxford 2001).

⁴⁸ *Community*, p.114.

⁴⁹ Groen, Eduard, 'Hoe God opnieuw verschijnt in Jorwerd' in Zondervan, Ton (red), *Bricolage en bezieling* (Averbode 2008), p.131.

⁵⁰ Bauman, Zygmunt, *Liquid Life* (Oxford 2005), hoofdstuk 5.

⁵¹ Andere scripties met empirisch materiaal zijn niet voorradig. Op dit moment start het denken over *Mapping Baptist Identity*, een onderzoeksprogramma onder leiding van Henk Bakker, waarin empirisch onderzoek gepland staat. Dat programma zal pas in 2012 starten en helpt ons nu niet verder. Ten slotte hebben we de promotie van René Erwich die een verkennend onderzoek heeft gedaan naar gemeenteopbouwprocessen in drie gemeenten medio jaren negentig (*Het gaat om mensen*, Boekencentrum Zoetermeer 1999). Gezien de snelle veranderingen, ook binnen de gemeenten, zijn de empirische data van dit onderzoek minder bruikbaar, de reflecties en conclusies zullen we wel gebruiken. Daarnaast hebben we de eigen, niet gesystematiseerde ervaringen en observaties van de gemeenteopbouwwerkers en de studenten die analyses maken voor het vak gemeenteopbouw. Die moeten met de nodige voorzichtigheid gehanteerd worden.

⁵² In het episcopale model werkt God in de kerk via de paus naar de bisschoppen en naar de priesters. Die zijn meer vervuld van de Geest dan de leken. Binnen het presbyteriale model van de PKN is de kerkenraad het besluitvormende orgaan. Feitelijk geeft de kerk daarmee aan dat de Geest vooral via de ambten werkt. In een gemeente zaten alleen getrouwde mannen in de raad en zij namen alle besluiten. In dat geval werkt de Geest vooral via hen en minder in alleengaande mannen en nog minder in vrouwen. Binnen het congregationalistische model, waartoe de baptisten horen, werkt de Geest in alle leden en doen alle leden mee aan de besluitvorming.

⁵³ Yoder, John Howard, *Body Politics* (Herald Press Scotdale 2001), p. vi e.v.

⁵⁴ Zie hoofdstuk 1 bij de kenmerken volgens Nelson.

⁵⁵ Yoder, John Howard, *The Politics of Jesus*, (Eerdmans Grand Rapids 1994²), p.22.

⁵⁶ Bartley, Jonathan, *Faith and Politics After Christendom* (Paternoster 2006), p.8-10.

⁵⁷ Deze zending van God in de wereld, die Hij zichzelf heeft opgelegd, noemen we in de theologie ook wel de *Missio Dei*. God heeft met Zijn werk de verlossing van heel de schepping en van alle mensen op het oog.

⁵⁸ Als een van je broeders of zusters tegen je zondigt, moet je die daarover onder vier ogen aanspreken. Als ze luisteren, dan heb je ze voor de gemeente behouden.

⁵⁹ *Body Politics*, p. 6.

⁶⁰ *The Politics of Jesus*, p.32.

⁶¹ Stark, Rodney, *The Rise of Christianity* (Harper San Francisco 1996), hoofdstuk 4.

⁶² *Body Politics*, p. 26 en 27.

⁶³ Stassen, Glen H. en Gushee, David P., *Kingdom Ethics* (IVP Academic Downers Grove 2003), p.230 e.v.

⁶⁴ *The Politics of Jesus*, p.38.

⁶⁵ *The Politics of Jesus*, p.79.

⁶⁶ In de huidige tijd laat de strijd over de verhouding tussen kerk en staat weer op. De één wil de kerk volledig uit het publieke domein verbannen en elke religieuze uiting verbieden, de ander wil ruimte creëren voor een ieder om zijn of haar geloof te uiten. Baptisten hebben gepleit voor een overheid die de vrijheid van uiting voor alle soorten gelovigen mogelijk maakt en beschermt. Ze hebben niet gepleit voor een terugtrekken van de gemeente in het private domein.

⁶⁷ *Theology for the Community of God*, p.464.

-
- ⁶⁸ *Theology for the Community of God*, p.469.
- ⁶⁹ *Theology for the Community of God*, p.477.
- ⁷⁰ 'Ik verbind mij aan God en aan u allen, om te wandelen in zijn wegen, zoals die ons bekend zijn of ons bekend gemaakt zullen worden, naar ons beste vermogen, wat het ons ook kosten zal, met de hulp van de Heer'.
- ⁷¹ *Theology for the Community of God*, p.478.
- ⁷² *Theology for the Community of God*, p.490.
- ⁷³ Het afleggen van rekenschap aan elkaar is een beladen iets. Het heeft het risico in zich van elkaar de maat nemen. Binnen de kloosterorden van Iona en Northumbria is het idee van rekenschap aan elkaar geven uitgewerkt. Daar zien we mensen die met elkaar hun persoonlijke beslissingen doornemen als het gaat om het besteden van tijd en geld en het werken aan vrede en gerechtigheid. Anderen praten mee, maar beslissen uiteindelijk niet.
- ⁷⁴ *Theology for the Community of God*, p.501.
- ⁷⁵ De Engelse term hiervoor is *embodiment*. Het evangelie wil lichamen worden, incarnationeel. Johannes schrijft over het vleesgeworden woord. Ik gebruik in het Nederlands liever de term tastbaar.
- ⁷⁶ We zien die verknoping in deze tijd wel steeds geringer worden. Gemeente is een onderdeel van het leven van de leden, maar zeker niet het enige, ze functioneert naast familie, vrije tijd en werk.
- ⁷⁷ *Theology for the Community of God*, p.556.
- ⁷⁸ *Doctrine*, p. 327-452.
- ⁷⁹ *Doctrine*, p. 363-364.
- ⁸⁰ *Doctrine*, p. 367.
- ⁸¹ En, voeg ik toe, geen preken van internet overnemen! Zorg voor een gedegen exegese, iets waar hedendaagse predikanten soms niet de tijd voor nemen. Een dienst voorbereiden vergt toch echt meer dan drie uur.
- ⁸² *Doctrine*, p. 420.
- ⁸³ *Doctrine*, p. 430.
- ⁸⁴ Janssen, Ingeborg, *Gemeenten op een gezonde weg?* Scriptie Baptisten Seminarium/Christelijke Hogeschool Ede, eigen uitgave, 2010, en Erwich, René, *Het gaat om mensen* (Boekencentrum Zoetermeer 1999).
- ⁸⁵ *Het gaat om mensen*, p.220-221.
- ⁸⁶ *Het gaat om mensen*, p.297.
- ⁸⁷ Warren, Robert, *Handboek gezonde gemeente* (Ekklesia 2008). Robert Warren is geen familie van Rick Warren van *Doelgerichte Gemeente*. Hij is een anglicaan die in Engeland leeft en werkt.
- ⁸⁸ Zie Luther, Henning, *Religion und Alltag. Bausteine zu einer Praktischen Theologie des Subjekts* (Im Radius Verlag Stuttgart 1992), p.9.
- ⁸⁹ *Religion und Alltag*, p.12.
- ⁹⁰ Gräb, Wilhelm, *Religion als Deutung des Lebens. Perspektive einer Praktischen Theologie gelebter Religion* (Gütersloher Verlagshaus Gütersloh 2006).
- ⁹¹ Browning, Don S., *A Fundamental Practical Theology* (Fortress Press Minneapolis 1996) en Ballard, Paul en Pritchard, John, *Practical Theology in Action* (SPCK Londen 1996).
- ⁹² *Religion als Deutung des Lebens*, p.34.
- ⁹³ *Religion und Alltag*, p.13.
- ⁹⁴ *Free Church, Free State* (Paternoster Milton Keynes 2005), p. 65.
- ⁹⁵ Tegelijk zijn de samenleving en het eigen leven niet maakbaar. Het is niet een kwestie van een goed programma maken en dan komt het goed. Er zijn veel factoren die een rol

spelen en het onverwachte ligt altijd om de hoek. Maar we hebben wel keuzes als het gaat om ons eigen leven en het werken aan een leefbare aarde.

⁹⁶ *Religion und Alltag*, p.29.

⁹⁷ *Religion und Alltag*, p.34.

⁹⁸ *Religion und Alltag*, p.45-60.

⁹⁹ Brouwer, Rein, *Geloven in gemeenschap* (Kok Kampen 2009), p.287.

¹⁰⁰ *Religion und Alltag*, p.66.

¹⁰¹ In de optiek van Grenz wordt de identiteit van de gelovige bepaald door het geloof. Het gemeentelid zal bij het verlenen van betekenis aan een gebeurtenis, gedrag of ervaring de Bijbel betrekken bij zijn afweging. Of dat feitelijk ook gebeurt, is de vraag.

¹⁰² Het begrip liturgie gebruiken we meestal alleen voor de kerkdienst, bij Luther wordt het begrip uitgebreid naar het maatschappelijke handelen.

¹⁰³ De ander is een belangrijk begrip in de filosofie van Levinas. Ik word pas een individu doordat een ander mijn naam noemt en mij verantwoordelijk maakt voor wat ik doe. Levinas neemt daarmee afstand van het denken over het individu als autonoom wezen. Ik begrijp pas wie ik ben in de ontmoeting met de ander, die door Levinas gekoppeld wordt aan de Ander, die ons een wet geeft (heteronomie).

¹⁰⁴ Zimmermann, Johannes, *Gemeinde zwischen Sozialität und Individualität, Herausforderungen für den Gemeindeaufbau in gesellschaftlichen Wandel* (Neukirchener Verlag Neukirchen-Vluyn 2006).

¹⁰⁵ *Gemeinde zwischen Sozialität und Individualität*, p.8. Zimmermann wijst overigens in zijn boek het congregationalistische model voortdurend af. Hij wil voor alles het idee van de volkskerk overeind houden. Tegelijk is zijn denken sterk congregationalistisch van aard.

¹⁰⁶ Het piëtisme, de vroomheidsbeweging van de 18de en 19de eeuw, was vooral uit op een radicaal personalisme, waarin de persoonlijke bekering doel werd en de sociale aspecten grotendeels werden verwaarloosd. In die traditie werd Jezus de persoonlijke leraar die het individu onder zijn hoede neemt en zich niet bekommert om de onrechtvaardige structuur. In deze lijn door geredeneerd stelde de kerk dat Jezus geen richtlijnen had gegeven voor de inrichting van de samenleving. De normen daarvoor moesten uit andere bronnen dan de Bijbel en de woorden van Jezus komen. Vanuit zijn doperse traditie is dat voor Yoder niet acceptabel. God wil een vernieuwing van heel de schepping, inclusief de inrichting van de staat.

¹⁰⁷ *The Politics of Jesus*, p.37.

¹⁰⁸ Andere Bijbelplaatsen zijn Efeze 5:21-6:9 en 1 Petrus 2:13-3:7.

¹⁰⁹ In hoofdstuk 2 zagen we dat de kerk meestal de ontwikkelingen in de samenleving volgt. Ik pleit er voor om als gemeente de samenleving weer te beïnvloeden door de gemeente als alternatieve vorm van samenleven te presenteren en waar te maken. Zo gebeurde het in de eerste eeuwen en in de Radicale Reformatie. Dat vraagt om een doordenking van de vraag op welke punten we een alternatieve gemeenschap kunnen en moeten vormen.

¹¹⁰ *The Politics of Jesus*, p.219.

¹¹¹ Of we denken dat we gelijk denken, maar weten dat niet echt zeker omdat er geen open gesprek is. In dat geval denken mensen wel verschillend, maar durven ze dat niet te uiten uit angst dat ze dan buiten de groep komen te staan.

¹¹² *Wegen en dwarswegen*, p.39-40.

¹¹³ *Borderland Churches*, p.115.

¹¹⁴ *Borderland Churches*, p.120.

¹¹⁵ Buurtgenoten staat bij mij voor meer dan alleen de fysieke buurt. Buren kunnen ook de mensen op internet zijn, of de groep mensen met een verstandelijke beperking. Waar

het om gaat is dat we weer in contact komen met mensen buiten de gemeente en ons daarmee verbinden.

¹¹⁶ We zien dat terug bij Nelson (hoofdstuk 1) en bij Yoder, Grenz en McClendon (hoofdstuk 3). We zien het ook terug in de reorganisatie van het Dienstencentrum van de Unie van Baptistengemeenten, waarbij sprake is van twee inhoudelijke afdelingen namelijk het seminarium en 'missionaire gemeente'.

¹¹⁷ De vijf gebieden waren: missionaire gemeente, jeugdwerk, gebouwen, erediensten en toerusting.

¹¹⁸ Dat zien we weer teug bij Nelson en ook bij Yoder, bevestigd door Henning Luther (hoofdstuk 4).

¹¹⁹ Het thema van de navolging of discipelschap vinden we bij Nelson, Yoder, Grenz en McClendon.

¹²⁰ Het verhalende karakter van de huidige theologie is vooral bij McClendon terug te vinden (hoofdstuk 3) en past uitstekend bij de kenmerken van deze tijd (hoofdstuk 2) en bij Henning Luther (hoofdstuk 4).

¹²¹ De participatie is bij alle schrijvers terug te vinden die we in dit boek hebben behandeld.

¹²² Vooral McClendon benadrukt de contextualiteit, maar ze komt ook naar voren bij Henning Luther.

¹²³ In deze samenleving zijn gesloten modellen in strijd met het inhoudelijke doel van gemeenteopbouw. Een gesloten model is per definitie niet missionair. Gezien de beschrijving van de huidige tijd is een open model noodzakelijk (hoofdstuk 2).

¹²⁴ Dit komt voort uit hoofdstuk 2-4.

¹²⁵ Rick Warren (*Doelgerichte gemeente*) en Robert Warren (*Handboek gezonde gemeente*) worden vaak snel door elkaar gehaald. Rick is een Amerikaan en baptist uit de *Southern Baptist Convention*. Robert is een Brit en anglicaan die als missionair werker en onderzoeker een eigen methode heeft ontwikkeld. Ze zijn geen familie van elkaar en hebben ook verschillende theologische uitgangspunten.

¹²⁶ Stoppels, Sake, 'Doelgerichte gemeente' in *Praktische Theologie* 32.2 (2005), p.157.

¹²⁷ Krol, Bram, *Gemeentegroei compleet – een praktische handleiding* (Gideon Hoornaar 2001), p.59.

¹²⁸ Warren, Rick, *Purpose Driven Church*, Zondervan Grand Rapids 1995, p.29.

¹²⁹ *Purpose Driven Church*, p.16.

¹³⁰ *Purpose Driven Church*, p.17.

¹³¹ *Purpose Driven Church*, p.27.

¹³² *Purpose Driven Church*, p.30.

¹³³ *Purpose Driven Church*, p.31.

¹³⁴ *Purpose Driven Church*, p.32.

¹³⁵ *Purpose Driven Church*, p.49.

¹³⁶ *Purpose Driven Church*, p.98.

¹³⁷ *Purpose Driven Church*, p.103-106.

¹³⁸ Stoppels, Sake, 'Doelgerichte gemeente' in *Praktische Theologie* 32.2 (2005) p.158.

¹³⁹ *Purpose Driven Church*, p.170.

¹⁴⁰ *Purpose Driven Church*, p.169.

¹⁴¹ *Purpose Driven Church*, p.199.

¹⁴² *Purpose Driven Church*, p.311.

¹⁴³ Ontmoeting in juli 2005 in Birmingham tijdens het wereldwijde congres van de *Baptist World Alliance*.

¹⁴⁴ Het omgekeerde kan ook, gemeenten die krimpen en zich niet afvragen welke factoren een rol spelen. Ze gaan door met wat ze deden tot dat de laatste het licht uit

doet. Elke gemeente doet er verstandig aan om zich goed te bezinnen ongeacht groei of krimp.

¹⁴⁵ Schwarz, Christian A., *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, (Gideon Hoornaar 1996), p.7.

¹⁴⁶ *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.8.

¹⁴⁷ *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.10.

¹⁴⁸ *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.13.

¹⁴⁹ Schwarz keert zich in dit gedeelte nadrukkelijk tegen de megakerken en de sterke leiders. Het gaat hem om de hele gemeente en het individu daarbinnen. Hierin verschilt hij dus wezenlijk van Rick Warren. *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.22-23.

¹⁵⁰ *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.24.

¹⁵¹ *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.26.

¹⁵² *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.28.

¹⁵³ *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.30.

¹⁵⁴ *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.32.

¹⁵⁵ *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.34-35.

¹⁵⁶ *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.36-37.

¹⁵⁷ *Natuurlijke gemeenteontwikkeling*, p.46-47. Onder een grote gemeente verstaat Schwarz een gemeente van meer dan 300 leden.

¹⁵⁸ Voor een meer uitvoerige discussie over de exactheid en transparantie van de methode verwijs ik de lezer naar Erwich, René, *Veelkleurig verlangen* (Boekencentrum Zoetermeer 2008) p.29-34. Hij betwijfelt zelfs de Bijbelse houdbaarheid van de principes en raakt daarmee NCD tot in de kern van haar methode. Eerder beschreven in Erwich, René, 'Missionaire gemeenten: wereldwijde identieke plantjes of plaatselijk gegroeide bloemen?' in *Soteria* 20.3 (2003), p. 5-17.

¹⁵⁹ Inmiddels zijn er wel betekenisavonden waarin de analyse doorgesproken wordt.

¹⁶⁰ Dit is ook de kritiek van René Erwich, zie de noot 163.

¹⁶¹ Warren, Robert, *Handboek gezonde gemeente* (Ekklesia Gorinchem 2008).

¹⁶² Zie daarvoor hoofdstuk 3.

¹⁶³ *Handboek gezonde gemeente*, p.26.

¹⁶⁴ *Handboek gezonde gemeente*, p.27.

¹⁶⁵ *Handboek gezonde gemeente*, p.28.

¹⁶⁶ *Handboek gezonde gemeente*, p.32-36.

¹⁶⁷ *Handboek gezonde gemeente*, p.36.

¹⁶⁸ Dit kenmerk ontbreekt bij veel baptistengemeenten (zie hoofdstuk 3).

¹⁶⁹ *Handboek gezonde gemeente*, p.36-39.

¹⁷⁰ *Handboek gezonde gemeente*, p.42.

¹⁷¹ *Handboek gezonde gemeente*, p.42-47.

¹⁷² *Handboek gezonde gemeente*, p.47.

¹⁷³ *Handboek gezonde gemeente*, p.47-52.

¹⁷⁴ Zie hoofdstuk 3.

¹⁷⁵ *Handboek gezonde gemeente*, p.54-58.

¹⁷⁶ *Handboek gezonde gemeente*, p.58-63.

¹⁷⁷ *Handboek gezonde gemeente*, p.71.

¹⁷⁸ Hendriks, Jan, *Verlangen en vrouwen* (Kok Kampen 2008), hoofdstuk 7 en Hendriks, Jan, *Kerkvernieuwing ... een uitdaging* (Abdij van Berne Heeswijk 2010).

¹⁷⁹ *Waarderend Organiseren*, p.3.

¹⁸⁰ Ik maak een nadrukkelijk onderscheid tussen AI en het oppervlakkig positief denken waarin gesteld wordt dat je alles kunt bereiken als je maar wilt en positief denkt. Binnen de kerk zien we dit soort denken terug in het *prosperity gospel* (wie echt gelooft en vraagt aan God krijgt elke baan en alle voorspoed).

¹⁸¹ Cooperrider, David L.; Whitney, Diana; Stavros, Jacqueline M., *Appreciative Inquiry Handbook: For Leaders of Change* (Crown Custom Publishing Brunswick Ohio 2008), p.2.

¹⁸² *Waarderend Organiseren*, p.8.

¹⁸³ Dit proces zien we bij gemeenten die pogen te overleven door verdere schaalvergroting zonder werkelijk te veranderen. Feitelijk blijft alles bij het oude (en meestal leidt dat tot verdere krimp).

¹⁸⁴ We zien dit bij gemeenten die wel nieuwe activiteiten willen ondernemen, maar niet weten wat hun roeping is. De service kerk is hier een voorbeeld van.

¹⁸⁵ In deze gemeenten is alles een experiment en moeten de diensten bijvoorbeeld telkens weer helemaal nieuw zijn. Dat geeft binnen de gemeente vaak onrust.

¹⁸⁶ *Waarderend Organiseren*, p.8.

¹⁸⁷ *Waarderend Organiseren*, p.8 en 9.

¹⁸⁸ Dit past goed bij de theologische term van hermeneutische communicatie. Daarin wordt de Bijbel als normatieve bron betrokken op de traditie en op het leven van alledag.

¹⁸⁹ Binnen de baptistentraditie is die toekomst niet alleen bepaald door onze verbeelding, maar vooral door de beelden van de definitieve komst van het Koninkrijk van God.

¹⁹⁰ *Waarderend Organiseren*, p. 21-32.

¹⁹¹ De missionaire gerichtheid, discipelschap en de gemeente als tegencultuur.

Dit is een uniek boek over gemeenteopbouw! Het beschrijft geen nieuwe methodes of modellen, maar een aantal principes waaraan dezen kunnen worden getoetst. En dit specifiek gericht op de context van baptistengemeenten in Nederland. Dat is nog niet eerder gebeurd.

Uniek is ook dat gebruik gemaakt wordt van bronnen uit de systematische en de praktische theologie. Zo wordt denk- en werkmateriaal geboden voor ieder die zich betrokken weet bij missionair gemeente-zijn vandaag.

Eduard Groen is docent Gemeenteopbouw aan de Christelijke Hogeschool Windesheim en aan het Baptisten Seminarium. Zijn uitdagende manier van theologiseren nodigt nadrukkelijk uit tot gesprek en dialoog.

Eerder verscheen in de Baptistica Reeks:

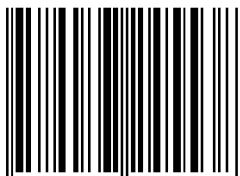
Zo zijn onze manieren! In gesprek over gemeentetheologie. Teun van der Leer (red.)

Onder het vergrootglas. Pastorale supervisie aan studenten en voorgangers. Wout Huizing (red.)

Op koers?! Lessen aan het seminarium van oud-studenten. Wout Huizing en Teun van der Leer (red.)

**Baptisten
Seminarium**
Weg van theologie
en geloof

9 789077 245538